

T.C.

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK DÖNÜŞÜM DİJİTAL TOPLUMUN GEÇİRDİĞİ SANCILI SÜREÇLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba TÜRKCÜ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Programı

AĞUSTOS 2023

T.C.

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK DÖNÜŞÜM DİJİTAL TOPLUMUN GEÇİRDİĞİ SANCILI SÜREÇLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba TÜRKCÜ
(21435032205)
ORCID: 0000-0002-4549-4011

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Melda Medine SUNAY

ORCİD: 0000-0003-3210-5942

AĞUSTOS 2023

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün 21435032205 numaralı Yüksek Lisans Tuğba TÜRKCÜ ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "BÜYÜK DÖNÜŞÜM DİJİTAL TOPLUMUN GEÇİRDİĞİ SANCILI SÜREÇLER" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Melda Medine SUNAY** .....
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri: **Doç.Dr. Adem DAĞ** .....
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri: **Doç.Dr. Mustafa Berkay AYDIN** .....
Bursa Uludağ Üniversitesi

Teslim Tarihi **: 01.08.2023**

Savunma Tarihi **: 17.07.2023**

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Tuğba TÜRKCÜ

İmzası:

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dünya yeni değişime ve dönüşüme adım atmıştır. Savaşın bitmesi, sanayi kapitalizminin ortadan kalmasına ve yerini finans kapitalizmine devretmesine neden olmuştur. Finans kapitalizmi, toplum yapılarını ve ülke politikalarını derinden etkileyerek enformasyon toplumunun oluşmasına sebep olmuştur. Enformasyon toplumuna bilgi toplumu da denir. Enformasyon toplumunun temelini bilgi ve iş gücü oluşturmaktadır. Bilgi toplumu, dijital toplumun ilk evresi olarak ifade edilmektedir. Enformasyon toplumu üç evreden meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, 19. yüzyılın ortasında gerçekleşen iletişim elektrifikasyonudur. İkincisi, toplum merkezli yapıdan meydana gelmiştir. Sonuncusunu sınırları olmayan sistemlerden oluşmaktadır. Sınırları olmayan sistemlerde toplumsal düzenlemeler bütünsel ve küresel yapıda gerçekleşmektedir. Günümüzdeki sistemler enformasyon çağında şekillenmişlerdir. Bu sistemler dijital toplumun temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Karl Polanyi, dönüşüm ve süreçlerin başlangıcını 19. yüzyıl piyasa toplumuna bağlamıştır. Polanyi, "Büyük Dönüşüm" eserini "19. yüzyıl uygarlığı çöktü" mottosuyla başlatmıştır. Eserinde, ekonominin pazar sistemini somutlaştırılmasına tepki göstermiştir. Polanyi, "Çifte hareket" olgusuna vurgu yaparak insanın, kişi ve toplumsal varlık olarak iki ayrı özelliğe sahip olduğundan bahsetmiştir. Polanyi, pazar iktisadını geleneksel ve ayrımcılıktan meydana gelmiş "politik proje" olarak ifade etmiştir. Kapitalizm, toplumsal sınıf farklılıklarının meydana gelmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan farklılıklar toplumun yapısında birtakım değişikliklere sebebiyet vermiştir. Rousseau, "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Temeli ve Kökenleri" eserinde insanlar arasındaki sınıf farklılıklarını ele alarak bizlere eşitsizliğin nedenlerini aktarmaya çalışmıştır. Rousseau eserinde, insan doğasının iyilikten oluştuğunu, uygarlaşmanın da eşitsizliği ve kötülüğü beraberinde getirdiğinden söz etmiştir (Rousseau, 1995). Ekonomik değer ve sosyal gerçeklik toplumu etkileyerek şekillendirmektedir. Dijital topluma ekonomik güç toplumu da denir. Bilişim toplumunun temeline teknolojik determinizm (belirlenimcilik) şekil vermektedir. Bilişim toplumu, refah, güç, bilgi ve teknolojik kabiliyettin birleşimi olarak tanımlanmıştır. Teknolojik determinizm (belirlenimcilik), kapitalizmin değişmesine sebep olmuştur. Teknolojik determinizm zaman kavramını ortadan kaldırarak, piyasadaki kapitalist otoritenin güçlenmesini olanak sağlamıştır. Ağ toplumunun (bilgi toplumu) "emek, tüketim, kimlik" kavramlarına şekil verdiği ifade edilmektedir. Tüketim, sosyal yapının oluşmasında ve şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. Zygmunt Bauman "akışkan yaşam" ve "akışkan modernlik" teorileriyle, günümüz toplumlarındaki birey davranışlarının hızlı bir şekilde değiştirdiğinden bahsetmiştir. Bauman, oluşan bu durumun bireyin başarısında kalıcılığı azalttığına dikkat çekerek bizleri uyarmaya çalışmıştır. Küresel ekonomide ülkeler, bilgi üretiminde kendi geliştirdikleri uygulama biçimlerini yürürlüğe koyarlar. Dijital toplum, enformasyon teknoloji ve küreselleşmenin birleşiminden meydana gelmiş toplum olarak ifade edilmiştir. Enformasyonel ekonomi ve enformasyon toplum farklı kültürlerin ve ulusal kontekstlerin (bağlam) sentezi olarak tanımlanmıştır. Kültürel bağlamlar üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinde örgütlenmiştir. Örgütlenmeleri

sonucunda istatistiksel veriler ortaya çıkmıştır. Devlete bağımlı şirketlerin taktikleri, teknolojik hamleler, veriler yeni ekonomik yöntemi belirlenmesini ve küresel bütünlüğün muhafaza edilmesini sağlamıştır. Ortaya çıkan sonuç, kapitalist sistemin asla yok edilemeyeceği kanıtı olarak ifade edilebilir. Tezde II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünya ve toplumun geçirdiği toplumsal olaylar, kronolojik sırasına göre ele alınılarak sunulmaya çalışılmıştır. Tez çalışması üç bölümde incelenmiştir. İlk bölümde, enformasyon toplumun oluşumu hakkında bize bilgi veren Karl Polanyi ve eseri "Büyük Dönüşüm" incelenmiştir. İkinci bölümde, Daniel Bell ve eseri "İdeolojilerin Sonu" incelenerek sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, enformasyon toplumu sonrası hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Dünyanın enformasyon toplumu sonrası gerçekleştirdiği projeler ve adımlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Son bölümde Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens dönemin çağdaş düşünürlerin eserlerine ve kavramlarına yer verilmiştir. Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens'ın dijitalleşme karşısındaki fikirleri literatür çalışması yapılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca son bölümde; dijitalleşme, dijital toplum, dijitalleşmenin getirdiği problemler, gelecek için gerçekleşen dijital dönüşüm projeleri ve dijital toplum adına yapılan çalışmalar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Tezde günümüz dünyasının tarihi, bugünü gerçekleşen tarihsel olay ve olguların kronolojik sırasına göre ele alınmıştır. Dijital toplumun oluşum evreleri ayrı ayrı ele alınarak incelenmiş ve sunulmaya çalışılmıştır. Tezde dijital çağın oluşum evreleri, toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler yansıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tez, tümevarım ve metodolojik literal tarama ve okuma araştırma yöntemlerinden faydalanılarak sunulmaya çalışılmıştır.

Alanda yetişmeme büyük yardımı olan, araştırmanın her evresinde desteğini gösteren, tecrübesinden ve düşüncelerinden büyük ölçüde istifade ettiğim; tez konumda ve tezin analizinde önerilerinden yararlandığım, tezin taslağını titizlikle okuyan ve tezde yardımcı olan, bir fiil desteğini asla benden esirgemeyen değerli danışmanım "Doç. Dr. Sayın Melda Medine SUNAY'a" teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez için önerilerini ve yardımlarını üstümden çekmeyen "Doç. Dr. Sayın Adem DAĞ" ve Doç. Dr. Sayın Mustafa Berkay AYDIN'a" teşekkürlerimi sunarım. Bana sürekli destek olan sevgili annem Sabite TÜRKCÜ'e, bana desteğini asla bırakmayan sevgili babam Orhan TÜRKCÜ'e ve bana yardımcı olan sevgili kardeşim Çağatay TÜRKCÜ'e teşekkürlerimi sunarım.

Temmuz 2023 Tuğba TÜRKCÜ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ……v
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR iix
ÇİZELGE LİSTESİ xi
ÖZET xii
SUMMARY xiii
BÖLÜM I 1
1.GİRİŞ 1
1.1 Tezin konusu 2
1.2 Tezin Amaç ve Kapsamı 3
1.3 Tezin Yöntemi 3
1.4 Tezin önemi 4
1.5 II. Dünya Savaşı Sonrası Enformasyon Toplumu 4
1.6 Karl Polanyi……8
1.6.1 Karl Polanyi ve büyük dönüşüm 9
1.6.2 Karl Polanyi ve Adolf Hitler liberalizmi……...12
1.6.3 Karl Polanyi ve Piyasa……...14
1.7 Enformasyon ve Türkiye……...17
1.8 Enformasyon ve Dünya……17
BÖLÜM II 20
2.1 İdeolojilerin Çöküşü ve Yeni Düşünce Hareketleri 20
2.2 Edward Twitchell Hall……..21
2.2.1 Edward Twitchell Hall kültürler arası iletişim ve enformasyon sistemleri kuramı……21
2.3 Daniel Bell……23
2.3.1 Daniel Bell ideolojinin Sonu ……25
2.3.2 Daniel Bell'in post endüstriyel toplumu……26
2.4 Sanayi Sonrası Toplum (Post-Modern Toplum) ……..29
2.4.1 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) teknolojisi……..30
2.4.2 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve bilgi toplumu ……...31
2.4.3 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve iletişim……32
2.4.4 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve kültür……32
2.4.5 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve bilgi toplumunun küreselleşme hareketleri……33
BÖLÜM III 36
3.1 Ağ Toplumundan Dijital Topluma Geçiş ……36
3.2 Zygmunt Bauman ……..38
3.2.1 Zygmunt Bauman akışkan hayat ve akışkan modernlik ……..…….39
3.3 Anthony Giddens ……..41

3.3.1 Anthony Giddens ve dijital devrim ……...41
3.4 Manuel Castells ……...42
3.4.1 Manuel Castells'e göre globalleşme, sanallık ve kimlik..... 44
3.5.Endüstri 10, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0'ın Evrensel Tarihi……...46
3.5.1 Endüstri 1.0 ……..46
3.5.2 Endüstri 2.0……46
3.5.3 Endüstri 3.0 ……...46
3.5.4 Endüstri 4.0 ……...47
3.5.5 Toplum 5.0……47
3.6 Bilgisayarların Hayatımıza Girişi ……48
3.6.1 Birinci kuşak bilgisayarlar ……....49
3.6.2 İkinci kuşak bilgisayarlar (transistörlü) ……49
3.6.3 Üçüncü kuşak bilgisayarlar ……...49
3.6.4 Dördüncü kuşak bilgisayarlar ……...50
3.7.5 Beşinci kuşak bilgisayarlar ……...51
3.7 Web 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0 Tarihsel Süreci ……..51
3.7.1 Web 1.0 ……52
3.7.2 Web 2.0……..52
3.7.3 Web 3.0……..54
3.7.4 Web 4.0……..54
3.7.5 Web 5.0……..56
3.8 Dijital Toplum ……56
3.9 Dijital Dönüşüm ……...62
3.10 Günümüzde Dijital Dönüşüm……66
3.11 Dijital Dönüşüm Karşısında Türkiye ……66
3.12 Dijital Dönüşüm, Dijital Çağ ve Dijital Toplum Arasındaki Bağ……...68
3.13 Dijital okuryazarlık ve Eğitim 4.0 ……..69
3.14 Dijitalleşme Öncesi Toplum Yapıları, Kuşaklar Arası Değişim ve Dijitalleşmenin Getirdiği Sorunlar……..69
3.15 Küresel Kapitalizm, Global Ekonomi ve Tüketim……..72
SONUÇ..... 75
KAYNAKLAR 78
ÖZGEÇMİŞ..... 95

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği
ABD : **A**merika Birleşik Devletleri
ARPA : Gelişmiş Savunma Araştırmaları Projeleri Birimi
ARPANET : Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı
BRAVA : Broadcast Restoration of Archives through Video Analysis (Video Analysis ile Arşivlerin Yayın Restorasyonu**)**
DeFi : Merkeziyetsiz Finans
DeSo : Merkezi Olmayan Sosyal Blok Zinciri
DSİ : Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
EBA : Eğitim Bilişim Ağı
ECHO : European Chronicles Online (Avrupa Günlükleri Çevrimiçi)
ECN : Electronic Communications Network
EUREX : Eurex Exchange
FOMO : Fear of Missing Out
FOREX : Foreign Exchange (Uluslararası Döviz Piyasası)
FUTURES : Standart Vadeli İşlemler
GPRS : General Packet Radio Service
GSYİH : Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IDA : International Development Association (Uluslararası Kalkınma Birliği Programı)
IMF : Uluslararası Para Fonu
İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi
XML : Extensible Markup Language
Macs : Multilingual Access to Subject (Konuya Çok Dilli Erişim)
Mbps : Megabits per Second
MATIF SA : Marché à Terme International de France
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

NAFTA : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

NATO : North Atlantic Treaty Organization
(Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

OAPEC : Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü

ODTÜ : Orta Doğu Teknik Üniversitesi

S**GML** : Standard Generalized Markup Language

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SWIFT : Dünya Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Birliği

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2. 1: Daniel Bell toplumsal sınıf ve göç karşılaştırması …….....28
Çizelge 3-1: Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Bilgisayarların Özellikleri……50
Çizelge 3.2: Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, Web 4.0'ın Teknolojik Nitelikleri ……..55
Çizelge 3-3: Ocak 2022 temel dijital manşetler global veri (Jan 2022 essential digital headlines) ……60
Çizelge 3-4: Ocak 2022 dijital büyüme (Jan 22 digital growth) ……...60
Çizelge 3-5: Ocak 2022 internet kullanıcıların yıllara göre artış oranları (Mobile time by acrivity) ……. 61
Çizelge 3-6: Ocak 2022 mobil telefon kullanım verileri (Mobile time by acrivity)……62
Çizelge 3-7: Toplum 5.0 ve Endüstri 4.0 Etkileşim……...69
Çizelge 3-8: Kuşaklar Arası Genel İnceleme……70

BÜYÜK DÖNÜŞÜM DİJİTAL TOPLUMUN GEÇİRDİĞİ SANCILI SÜREÇLER

ÖZET

Tezde, büyük dönüşüm dijital toplumun oluşum evreleri, dünyanın II. Dünya Savaşı sonrası geçirdiği toplumsal değişimler, dönemin düşünürlerinin eserleri ve düşünceleri aktarılmaya çalışılmıştır. Üç bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde; Karl Polanyi ve eseri "Büyük Dönüşüm", II. Dünya Savaşı sonrası dünya, enformasyonun getirdiği sonuçlar ve Polanyi'nin şekillenen dünya hakkındaki görüşleri sunulmuştur. İkinci bölümde; Daniel Bell ve eseri "İdeolojilerin Sonu" incelenmiş, toplumun enformasyon toplum sonrasındaki süreci, ağ toplumu, bilgi toplumu, değişim hareketleri incelenmiştir. Son bölümde; Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens'ın gelişen teknoloji karşısındaki görüşleri, dijital çağ, dijital dönüşüm, dijitalleşmede katkı sağlayan bilgisayarların evrensel tarihi, dijital okuryazarlık, küresel kapitalizm, dijitalleşme, web 1.0, web 2.0, web 3.0, web 4.0, Toplum 5.0, toplumsal tarihsel dönüşüm konuları incelenmiş ve sunulmuştur. Tezde, metodolojik literatür tarama ve tümevarım tekniği kullanılmıştır. Tez, teorik araştırma niteliği taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijital toplum, II. Dünya Savaşı, Dijital çağ, Toplum 5.0, Dijitalleşme, Dijital dönüşüm

THE BIG TRANSFORMATION IS THE PAINFUL PROCESS OF THE DIGITAL COMMUNITYSUMMARY

SUMMARY

In the thesis, the formation phases of the great transformation digital society, the world's II. The social changes after the World War II, the works and thoughts of the thinkers of the period were tried to be conveyed. In the first part of this thesis, which consists of three parts; Karl Polanyi and his work "The Great Transformation", II. The post-World War II world, the results of information and Polanyi's views on the shaped world are presented. In the second part; Daniel Bell and his work “The End of Ideologies” are examined, the process of society after information society, network society, information society, change movements are examined. In the last part; Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens' views on developing technology, digital age, digital transformation, universal history of computers contributing to digitization, digital literacy, global capitalism, digitalization, web 1.0, web 2.0, web 3.0, web 4.0, Society 5.0 , social historical transformation issues are examined and presented. Methodological literature review and induction technique was used in the thesis. The thesis is a theoretical research.

Keywords: Digital society, II. World War, Digital age, Society 5.0, Digitization, Digital transformation

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Tez, II. Dünya Savaşı sonrası dijital toplum oluşum evreleri ve toplumsal değişimler tarihsel olaylara bağlı kalarak ele alınmıştır. Tez, üç bölümde ele alınarak sunulmuştur. İlk bölümde, enformasyon kavramının öncüsü Karl Polanyi ve eseri "Büyük Dönüşüm" incelenmiştir. Polanyi, eserinde biçim kavrayışını ele almıştır. Polanyi, 1930-1945 yılları arasındaki ekonomik ve sosyal çöküşün nedenlerini araştırmış, kendince çözümler geliştirmiştir. Polanyi, ekonomik liberalizmin (bireyci ekonomi) tarihten silinişini ve yeni sosyal yapılanmanın oluşumunu kaleme almıştır. Sosyal alanların ve sosyal ayrışımın ekonomiyi etkilediğinden söz etmiştir. Yeni sosyal yapının sorunlarından ve kapitalist düzenden bahsetmiştir. Ayrıca; David Ricardo, George Lukacs, Karl Popper, Richard Thurnwald, Marcel Mauss, Charles Joyner, Carlo Ginzburg, Giovanni Levi, Simona Cerutt, George R. Stewart, Fernand Braudel, Luis González, Adam Smith, Karll Marx, Alvin Toffler gibi düşünürlerin akademik çalışmalarına ve düşüncelerine eserinde yer vermiştir. Polanyi, özgürlüğün tanımını modern toplum ekonomileri ile eski toplum ekonomilerini karşılaştırarak yapmıştır. Bunun sonucunda modern ekonominin eski toplumlara uyarlanmasının imkânsız olduğunu ispatlamıştır. Polanyi, eski kavramlara yeni adlar uyarlamıştır. Buna en iyi örnek, Polanyi'nin 1957 yılında yayımlamış olduğu "Trade and Market" (Ticaret ve Piyasa) eseridir. Polanyi, eserinde eski piyasa ekonomilerini incelemiş ve yeni dönemi ele almıştır. Polanyi'nin eseri, antropolog (insan bilimci) ve sosyologlar tarafından incelenmiş, yol gösterici olarak nitelendirilmiştir (Polanyi, 2009). Tezin ikinci bölümünde Daniel Bell ve eseri "İdeolojilerin Sonu" eseri incelenmiş ve düşünceleri sunulmaya çalışılmıştır. Bell'in eserinde yer verdiği post endüstriyel toplum, ağ toplumu, ideolojilerinin yıkılışı ve yeni dünya oluşumu konuları incelenmiştir. Daniel

Bell'in gözünden enformasyon sonrası dünyanın ekonomik, siyasal ve sosyolojik olarak nasıl bir yol aldığı aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca ikinci bölümde, Edward Hall'ın enformasyon kuramı kavramına değinilmiştir. Hall, enformasyon sistemleri kuramıyla kültürün tek bir nokta üzerinden gerçekleşmediğini, birbirleriyle etkileşim halinde olduğuna vurgu yapmıştır (Kartari, 2006). Ayrıca ikinci bölümde, enformasyon toplumu, bilgi toplumu, enformasyon teknoloji ve enformasyon toplumunda iletişim, enformasyon toplumda küreselleşme hareketleri konuları ele alınmış ve sistematik verilerle sunulmaya çalışmıştır. Tezin üçüncü bölümde, dijital dönüşüm, dijital toplum, dijital okuryazarlık, web 1,0, web 2.0, web 3.0, web 4.0, küresel kapitalizm hakkında bilgilere yer verilmiştir. Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens'ın dünyanın gelişen teknoloji karşısında nasıl şekil aldığı hakkındaki görüşleri, bilgisayarların evrensel tarihi güncel veri ve literatürdeki kaynaklardan faydanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Geleceğin toplumu için dijitalleşme karşısında ulusların geliştirdikleri projelere yer verilmiştir. Tezde tarihi olaylar kronolojik sırayla, literatür tarama ve tümevarım tekniği ile sunulmuştur.

1.1 Tezin Konusu

Tezin konusu; II. Dünya Savaşı sonrası oluşan enformasyon toplumunun dijital toplum olma yolunda geçirdiği tarihsel olaylar, ekonomik, siyasi ve sosyolojik değişimler Karl Polanyi, Daniel Bell, Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens'ın bakış açılarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Tezin ilk bölümünde Karl Polanyi ve eseri "Büyük Dönüşüm" ele alınmıştır. Karl Polanyi'nin "Büyük Dönüşüm" eserinde ele aldığı 19. yüzyıl uygarlığının çöküşü, piyasanın ortaya çıkışı, bilim ve teknolojinin ilerlemesi konuları incelenmiş ve hipotezleri sunulmuştur. İkinci bölümde Daniel Bell ve eseri "İdeolojilerin Sonu" incelenmiştir. Bell'in eserinde ele aldığı post endüstriyel toplum, endüstriyel toplum teorisi, ağ toplumu, ideolojilerinin yıkılışı, neoliberalizm, devletin piyasadan üstün olduğu düşüncesine karşı alaycı yaklaşımı ve yeni dünya oluşumu konuları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde dijital toplum, dijital dönüşüm konularına yer verilmiştir. Ayrıca, Zygmunt Bauman'ın akışkan hayat ve akışkan modernlik hakkındaki görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır. Manuel Castells ve eseri "Ağ Toplumunun Yükselişi" (The Rise of the Network Society) üçlemesi ele alınmıştır. Castells'in bilişim teknolojisi, globalleşme, sosyal örgütlenme, medeniyete dair görüşleri sunulmuştur. Dijitalleşmenin getirdiği teknolojik projelere ve Recrodigital'in

Ocak 2022 temel dijital manşetler global verileri ele alınarak sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca dijitalleşmenin getirdiği psikolojik sorunlar, dünden bugüne kuşaklar arası genel inceleme, büyük bilgisayarlar, toplum 4.0 ve toplum 5.0, bilgisayarların evrensel tarihi, web 1.0, web 2.0 web 3,0, web 4,0 ve global kapitalizm hakkında bilgilere yer verilmiştir.

1.2 Tezin Amaç ve Kapsamı

Tezin amacı; II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan enformasyon toplumunun günümüz dijital toplum olma yolunda geçirdiği değişimleri, tarihsel olayların kronolojik sırasına bağlı kalarak Karl Polanyi, Daniel Bell, Zygmunt Bauman, Manuel Castells, Anthony Giddens'ın gözünden aktarmaya çalışmaktır. Ayrıca tezin bir diğer amacı; dijital dönüşümün toplumsal, siyasi ekonomik etkileri, web 1.0 ve ENIAC 1 ile başlayan bilgisayarın hayatımıza girmesiyle oluşturduğu etkileri literatür tarama ve tümevarım tekniğiyle sunmaya çalışmaktır. Tezin amacı doğrultusunda daha önce geliştirilmiş alan yazım çalışmalarından faydalanılmıştır. Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve değişmesi, teknolojinin insanlığın içselleştirmesini ve anlamasını zorlaştırmaktadır. Bizden bir adım önde olan teknoloji literatüre geçene kadar zaman aşımını uğramakta, bu sebeple de literatür geriden gelmektedir. Dijital toplum, dijitalleşme adına yazılmış tezlerin farklı çerçevelerde ve farklı bakış açılarıyla ele alındıkları dikkat çekmektedir. Tezde dijital toplumun oluşum sürecinde insanlığın geçirmiş olduğu kazanım ve kayıplar, tarihsel süreciyle sunulmuştur. Bugünle geçmiş arasında köprü kurulmaya çalışılmıştır.

1.3 Tezin Yöntemi

II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan enformasyon toplumunun dijital toplum olma yolunda geçirdiği tarihsel olaylar ve olgular, tezin yönteminin belirlenmesinde etkili olmuştur. Toplumun dijital toplum olma yolunda geçirdiği dönüşüm süreçleri, geleneksel alan yazım (literatür) taraması ve tümevarım yöntemiyle ele alınmıştır. Tezin konusu olan dijital toplum, alan yazımda yer alan bölünmüş araştırma bulgularıyla ilişkilendirilerek sunulmuştur. Tez, güncel veriler ve bilgiler ön planda tutularak bir bütün halinde ele alınmıştır. Güncel bilgilerin bir bütün içerisinde sunulması, tezin gereksinimlerinin belirlenmesinde, tezin sonuca bağlanmasında,

çıkarım ve öneriler sunulmasında katkı sağlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası oluşan enformasyon çağının doğurduğu küresel sonuçlar araştırmada yol gösterici olmuştur. Tez de kullanılan terim ve kavramlar, teorik ve yasal temellere bağlı kalınarak ele alınmıştır. Tezin yöntemi belirlenirken sistematik malzemelerden (makale, kitap, akademik çalışmalar, rapor, veriler, vb.) faydalanılmıştır.

1.4 Tezin önemi

Dijital toplum adına yapılan çalışmalar hem ulusal hem de uluslararası pek çok araştırmacı ve bilim insanı tarafından yapılmaktadır. Fakat yapılan tez çalışmalarında, dijital toplum adına genel kapsayıcı bir çalışma ve geçerli bir kavramın ortaya atılmadığı dikkat çekmektedir. Tezin önemi; dijital toplum oluşumunda gerçekleşen sosyolojik, ekonomik, siyasi süreçler, tarihsel olay ve olgular, kronolojik sırasına göre ele alınmış olmasıdır. Tezin diğer önemi, II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen enformasyon toplumu, ağ toplumu ve dijital toplum hakkında bilgilere yer vermesidir. Tezin ulusal ve uluslararası tez çalışmalarında kaynak olarak gösterilmesi umulmaktadır.

1.5 II. Dünya Savaşı Sonrası Enformasyon Toplumu

Sanayi sonrası toplum günümüzün önemli konularından biri olmuştur. İletişim ve teknoloji üzerine yenilikler bu konunun canlı kalmasında olanak sağlamaktadır. Yeni iletişim teknolojileri, geçmişin bilgileri ve teknolojilerin ışığında şekillenmektedir. İletişim ve haberleşme üzerine gerçekleşen teknolojik ilerlemeler, toplumun sosyal yapısını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemekte ve şekillendirmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen sanayi sonrası enformasyon toplumu, bugünün bilgisayarlarının ve dijitalleşmenin unsurlarının tekelini oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen teknolojik gelişmeler, enformasyon toplumunun bir aşaması olarak değerlendirilebilir. II. Dünya Savaşı öncesinde dünya Batı'nın sömürgesi altında yönetilmekteydi. Savaşın sonra ermesi yeni dünya ülkelerinin kurulmasına ve kendi otoriter sistemlerini oluşturmasına olanak sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonra ermesiyle enformasyon toplumu oluşmuştur. Büyük dönüşüm, yeni ulus ve devletlerin kurulmasıyla başlamıştır (Yıldız, 2019). Savaş sonrası Britanya İmparatorluğu'nun yıkılışı, 53 bağımsız ulus ve birkaç bağımlı halkın ortaya

çıkmasına sağlamıştır. Savaş sonrasında Fransa yönetimi ve idaresi ortadan kalkmıştır. Fransa yönetiminin yıkılmasıyla 20 ülke kendi devlet ve yönetimlerini meydana getirmiştir. Bunlar sırayla Afrika'da, Kuzey Afrika'da, Vietnam'da, Kamboçya'da ve Asya'da kurulan devletlerdir. İmparatorlukların çöküşü 120 yeni ulus ve devletin meydana gelmesini sağlamıştır. Bu durum çok kültürlü halklar topluluğunun oluşmasına sebep olmuştur. Bugün hiçbir halk ya da ulus bağdaşık (homojen) yapıdan oluşmamaktadır. Evrim politikasını benimseyen haklar ve uluslar otoriter düzene karşı çıkarak kendi yönetim şekillerini meydana getirmişlerdir. Bunlardan ilk akla gelen ülkelerden biri İskoçya olmuştur. İskoçya, parlamenter sistem ve bağımsız yönetim şekliyle yönetilmektedir. Üçüncü dünya devletleri küresel gücünü korumak ve ekonomik istikrarlarını sağlamak için kendi para birimlerini oluşturmuşlardır. Ekonomik küreselleşmeyle "Uluslararası Para Fonu'nun" (IMF) izlendiği ülkelerde para birimlerinin değer kaybettiği görülmüştür. Değer kaybı yaşayan ülkeler, kredi ve döviz kurunda tutukları para ikamelerini dolara dönüştürerek kazanım sağlamaya çalışmışlardır. Bu durum paralarının piyasa ve ekonomide değer kaybetmesine sebep olurken, dolar kurunun yükselmesini sağlamıştır (Bell, 2013). Ulus devletleri küresel güç oldukları için tüm dünya ülkeleriyle ortak anlaşmalara imza atmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası toplumsal değişimi düşünürler farklı ad ve kavramlarla isimlendirmişlerdir. Bunlardan Amitai Etzioni sosyolojisinde, enformasyon sonrası toplumu "aktif toplum" olarak tanımlamıştır. Marshall McLuhan ise "elektronik çağ" ismini vermiştir. Marshall McLuhan, "elektronik çağın kahini" olarak isimlendirilmiştir. Daniel Bell ise "sanayi sonrası toplum" kavramını kullanmıştır. Zbigniew Kazimierz Brzezinski ise "teknetronik çağ" olarak adlandırmıştır. Peter Drucker, "bilgi toplumu" Paul Halmos, "hizmet sınıfı toplum" Alvin Toffler ise "üçüncü dalga" olarak adlandırmıştır (Frankel, 1991).

Bilgi ve bilgelik üzerine yazılmış ilk kaynaklar, M:Ö. 400-300 yılları arasında Yunan filozofları ve felsefecileri tarafından bahsedilmiştir. 16. yüzyılda Francis Bacon tarafından bilginin kuvvet olarak ifadesi, günümüz teknolojinin geldiği noktanın bir göstergesi olarak ifade edilebilir. 19. yüzyılda Auguste Comte, pozitivizmle (olguculuk) bilginin yolunu açmıştır. Sonrasında çağdaş sosyologlardan Talcott Parsons ve Amitai Etzioni'nin bilgi ve sibernetiğin topluma uyarlaması hakkındaki görüşleri, bugünün dijital toplumunun oluşmasında etkili olmuştur. Amitai Etzioni, toplumu "Aktif Toplum" olarak resmetmiştir. Etzioni, sosyal yasaların sadece

toplumdaki kişiler tarafından değiştirilebileceğini savunmuştur. Etzioni ayrıca, bireyleri yaratıcı olarak görmüştür. Amitai Etzioni, toplumu dört sınıf altında toplamıştır. Bunlar;

1. Pasif Toplum: İlkel toplum tipidir.
2. Ötesi Yönetilen Toplum: Totaliter (baskıcı) toplum tipidir.
3. Sürüklenen Toplum: Kapitalist demokrasilere meyilli toplum tipidir.
4. Aktif Toplum: Bilgi Toplumudur.

Bununla beraber enformasyon toplum, enformasyon sonrası toplum, ağ toplumu ve dijital toplum beraberinde bir takım düşünce hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle, enformasyon sonrası toplum modelinde liberalizm (erkincilik) ve radikalizm (köktencilik) düşünceleri ön planda olmuştur. Liberal düşünce tarzında Daniel Bell, toplumu üç sınıf altında ayırarak toplumun gelişim süreçlerini açıklamıştır. Bu sınıf ayrımlarını şu şekilde ifade etmiştir;

1. Sanayi Öncesi Toplum: Tarım toplumu olarak ifade etmiştir.
2. Sanayi Toplumu: Üretim Toplumu olarak ifade etmiştir. Bell bu toplum modelinde, hiyerarşi ve bürokrasinin çok yoğun bir şekilde yer aldığını belirtmiştir. Bell bu toplum modelinde uzmanlaşmış bir toplum modelinin ortaya çıktığından bahsetmiştir.
3. Sanayi Sonrası Toplum: Bell, bu toplum modelini bir hizmet toplumu olarak ifade etmiştir. Ayrıca bu toplum modelinin, bilgiye dayalı hizmet toplumu olduğundan söz etmiştir. Bell bu toplum modelini, bireysel toplum modeli olarak tanımlamıştır.

Daniel Bell, Talcott Parsons, Amitai Etzioni, toplumun bireyci yaklaşımla hareket eden toplum modelinden bahsetmişlerdir. Alvin Toffler, bu üç düşünürden ayrı olarak gelişen toplum modelini daha iyimser bir yaklaşım açısıyla ele almıştır. Toffler, toplumu üç dalga şeklinde ele alarak, toplumu birbirini izleyen farklı dalgalar olarak resmetmiştir. Toffler, bahsettiği bu dalgaların toplumu nereye yönlendirdiğini anlatmaya çalışmıştır. Toplumun oluşturduğu bu üç dalgayı Toffler, şu şekilde ele almıştır;

1. Birinci Dalga Toplumu: Toffler, ilk dalga toplumunu tarım toplumu olarak ifade etmiştir. Bu toplum modelinin M.Ö. 8000 yılları ile 1750 yılları arasındaki gerçekleştiğinden bahsetmiştir.

2. İkinci Dalga Toplumu: Toffler, 17. yüzyılın sonunda gerçekleşen basit ölçüdeki elektro- mekanik gelişmeleri ikinci dalga olarak tanımlamıştır.
3. Üçüncü Dalga Toplumu: Toffler, II. Dünya Savaşından sonra 10-15 yıl içersinde gerçekleşen teknolojik gelişmeleri üçüncü dalga olarak tanımlamaktadır. Toffler, üçüncü dalga toplumunun temelini enerji sistemlerine dayandırmıştır. Toffler'e göre üçüncü dalga, sorunsuz bir toplum modeli olarak ifade edilmiştir. Toffler, üçüncü dalgada elektronik köşklerin (ev) artacağından bahsetmiştir. Ayrıca Toffler, üçüncü dalga toplum modelinde iktisadın karma yapıda olacağını savunmaktadır.

Diğer açıdan II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan bir diğer düşünce tarzı, radikal düşünce tarzıdır. Bu düşünce tarzı Frankfurt Okulu tarafından ortaya atılmışmış ve geliştirilmiştir. Frankfurt Okulu, aydınlanmanın ana kaynağı olan aklın günümüzde vahşileşerek barbarlaştığını savunmuştur. Frankfurt Okulunda araçsalcı düşünce ve rasyonel davranış bir bütün olarak ele alınmıştır. Frankfurt Okulu araçsalcı aklın ürünün gelişmesinde üretilmesinde iş bölümünün arttırdığını, bunun sonucunda da sistem yönetiminin teknokrasi (uygulayımcı güç) yanlısı kişilerin eline geçtiğini belirtmiştir. Frankfurt Okulu oluşan bu sitemde girişimcilerin sistemden çıkarıldığını, halkın ise kararlara dahil olma hakkının ortadan kalktığını belirtmişlerdir. Frankfurt Okulu serbest pazarın bu şekilde devam ettiğine dikkat çekmiştir. Frankfurt Okulu temsilcilerinden Theodor W. Adorno, kitle iletişim araçlarının kişide yanlış bilinç oluşturduğunu, sosyal hayatlarında yoğun bir şekilde üretim ve tüketim içersinde olduklarından bahsetmiştir. Frankfurt Okulu bir diğer düşünürü Herbert Marcuse ise, prodüktivitenin (verimlilik) insanın rasyonalizmden (akılcılık) uzaklaştırdığını, eleştiri yetisinin ortadan kaybolduğuna vurgu yapmıştır. Herbert Schiller ise, liberalizmin sıklıkta kullanıldığı sanayi sonrası toplum deneyimini eleştirisel açıdan ele almıştır. Boris Frankel ise sanayi sonrası toplum modelini üç boyutta incelemiştir. Bunlar;

1. Boris Frankel, sanayi sonrası tanımını kabullenmiştir. Yeni toplumsal yapının yaşandığını kabul etmemiştir.
2. Boris Frankel, kapitalist ve sosyalist sistemlerin sanayi sonrası toplumda sosyo ekonomik olarak birbiriyle etkileşim halinde olduklarından bahsetmiştir.

3. Boris Frankel, iktisadını serbest pazar sistemine temellendirilen ileri düzeydeki ülkelerin bilgi esaslı elitlerin egemenliğinde olan lümpen (sınıfsız) bir yapılanmayı oluşturacağını belirtmiştir. Ayrıca Frankel, ileri teknik mühendisliğinin toplumu temelinden değiştireceğini, bunu inkar etmenin ilerisini göremeyen bir tutum olarak görüleceğine vurgu yapmaktadır (Görgün, 1992).

1.6 Karl Polanyi

Karl Polanyi, 20. yüzyılın en önemli sosyalist ekonomisti olarak gösterilmektedir. Polanyi, 1886 yılında Macaristan'da dünyaya gelmiştir. Aydın bir ailenin çocuğudur. Abisi Michael Polanyi'dir. Michael Polanyi, Karl Polanyi gibi tanınmış bir filozoftur. Karl Polanyi, 1908 yılında felsefe doktorasını yapmıştır. 1912 yılında Hukuk bölümünden mezun olmuştur. 22 yaşında "Galileo Circle" isimli cemiyeti kurmuş ve cemiyette başkanlık yapmıştır. 1920 yıllında Viyana'ya gitmiş ve orada gazeteciliğe başlamıştır. Eşiyle birlikte yazdığı "Saban ve Kalem" (The Plough and the Pen) eserini 1963 yılında yayımlanmıştır. 1930 yıllında Sovyet sosyalizmine karşı tepkilere karşı çıkmıştır. 1930 yılından sonra ailesiyle birlikte İngiltere'ye gitmiştir. 1946 yılında Colombia Üniversitesi'nde iktisat alanda eğitim vermeye başlamıştır. 1953 yılında emekli olup Kanada'ya yerleşmiştir. Dünya barışının korunması için siyası ve iktisadi alanda birçok incelemeler yapmıştır. "Co existence" (bir arada varoluş) dergisini kurmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasını, 1930 yıllarındaki faşizm sosyalizm ve Amerika'daki yeni düzen politikalarını incelemiştir. Piyasa ekonomisinin gelişimini etkileyen kaos, iktisat ve sosyo-kültür konularını ele almıştır. Bu sebeple Karl Polanyi'nin yazıları, iktisadi görüşün aykırı sesi olarak ifade edilmiştir (Bülbül, 2016). Polanyi, Marksist düşünceye sahip değildir. Düşünce şekli insan odaklıdır. Tüm düşüncelerin yalnızca bir amacı olması gerektiğini savunmuştur. Bu amacı insanın mutluluğu ve huzuru olarak yorumlamıştır. Ekonomik amaçların insanın huzurunu etkilediğini ve bu amaçların sosyal kombinasyon içinde yer aldığında değerli olabileceklerini savunmuştur (Buğra ve Ağartan, 2009). 19. yüzyıldaki ekonomik bağlantıların sosyal ilişkilerden farklı tutulmasına karşı çıkmıştır. Kendi kurallarını belirleyen bir ekonominin yok olmaya mahkûm olduğunu savunmuştur. Sistemin çöküşünü anlatabilmek için geçmişteki gelişmemiş ekonomileri incelemiştir. Bunun

sonucunda iktisadi ilişkilerin temelini sosyal bağların oluşturduğunu keşfetmiştir. 1964 yılında Kanada'da hayata gözlerini yummuştur (Polanyi, 2009).

1.6.1 Karl Polanyi ve büyük dönüşüm

Polanyi, "Büyük Dönüşüm" adlı eserini "19. yüzyıl uygarlığı çöktü" savsözü (slogan) ile başlatmıştır. Eserinde, ekonominin pazarı soyutladığını ve buna karşı çıktığından bahsetmiştir. Uluslararası piyasanın kendisiyle çeliştiğini ve piyasa sisteminin kendiliğinden işlediğini belirtmiştir. Ayrıca Polanyi'nin "Büyük Dönüşüm" eseri, tarihsel sosyoloji için model oluşturmuştur. Eserinde geçmişle bugünü karşılaştırmıştır. Sosyal rasyonellik sürecini tamamlayıcı olarak görmüştür. Polanyi, "Büyük Dönüşüm" eserinde güncel olayları ele almıştır. Eserinde ele aldığı hipotezlerinden ilki, pazar iktisadının kendiliğinden meydana gelmediğidir. Pazarı, geleneksel farklılıklar aracılığıyla ortaya çıkan 'politik proje' olarak görmüştür. Eklediği "embedded" (gömülü) kelimesi ile toplumsal ilişkilerin ekonomik yöntemin içinde yer aldığını belirtmiştir (Buğra ve Ağartan, 2009). Polanyi, gömülü (embedded) iktisatta adaletli davranma, mesuliyet, dürüstlük, teeddüp (utanma) ve ahilik (cömertlik) gibi öğeleri ekonomik olmayan ilkeler olarak tanımlamıştır. Eserinde ele aldığı bir diğer hipotezi, finansal gücün ve enternasyonal meta (uluslararası ticari mal) hareketlerinin Avrupa'nın huzurunu korumaya yönelik olmasıdır. Polanyi hipoteziyle, ticaretin ancak barışla sağlanabileceğini ve barışın ancak enternasyonal para sistemiyle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Pazarın verdiği hasara karşı şahıs ve topluluğun kendini koruma yöntemine "çift yönlü" hareket denir. 19. yüzyılda oluşan devinimin ve pazarın bağımsızlığı, kişi ve toplulukların baskıcı kanunlardan faydalanmalarını sağlamıştır. Karl Polanyi, işsizlik, buhran ve toplumsal statü farklılıklarının sebebini varyasyona (çeşitlilik) bağlamıştır. Kişilerin, likit (nakit) ve toprağı piyasadan uzak tuttuklarında iktisadi yöntemle kendilerini koruyabileceklerini belirtmiştir. Kalıcılığın ancak barışla sağlanabileceğini, bunun içinde piyasanın ortadan kalması gerektiğini savunmuştur. Polanyi insanı, kişi ve toplumsal varlık olarak iki sınıfta incelemiştir. İki tür arasındaki farkın, içsel kargaşaya ve nevrofik (sinirsel) davranışlara neden olabileceğini savunmuştur. Toplumu temel alan teoriler geliştirmiştir. Yoksulluk kaygısının ve kazanç isteğinin toplumda emisyona (ayrışma) neden olduğuna dikkat çekmiştir. Bu durumun negatif sonuçlar doğurabileceğinin altını çizmiştir. Rejim ve liberal kapitalizmin temel sorunlarını ele almıştır (Bülbül, 2016). Toplum ve kültüre

bağımlı emperyalist (yayılımcı) ekonomiden bahsetmiştir. Etnik (budunsa) ekonomilerden yeni teoriler geliştirmiştir. Teorileri eski Kolombiya, eski Amerika ve eski Mezopotamya'da uygulanmıştır. Bunun sonucunda eski toplumları araştırılmasının fayda sağlayamayacağı anlaşılmıştır (Buğra ve Ağartan, 2009). Polanyi, II. Dünya Savaşı'nın modern kapitalizmi meydana getirdiğinden bahsetmiştir. Ekonomiyi tarihi açıdan ele almıştır. Yapmış olduğu çalışmalarla ekonomik ve antropolojik (insan bilim) araştırmaların çoğalmasını sağlamıştır. "Büyük Dönüşüm" eserinde, döneminin değişimini ve dönüşümünü 19. yüzyılda olduğunu keşfetmiştir. Polanyi, iktisadın toplumsal temellere gömülü olduğunu düşünmektedir. Eserinde, serbest piyasaya tepki olarak faşizm ve sosyalizmin liberalizme karşı olarak yükselişini ele almıştır. Bu durumu ahlaki olarak değerlendirmiştir (Polanyi, 2009). II. Dünya Savaşı'nın sonrasında devam eden soğuk savaş iki kutuplu sistemi ortaya çıkarmıştır. "Bretton Woods Uluslararası Para Sistemi", II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyaya hâkim olmuştur. Bretton Woods sisteminde, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu kurulmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF), bu sistem içinde yer alan ödeme sorunu yaşayan ülkelere kredi sağlamaktadır (Knight, 2013). Polanyi, "Büyük Dönüşüm" eserinde iki suale yanıt aramıştır. İlk suali, kendi kendini tanzim eden pazarın tarihi kökleri ve nasıl oluşturduğu olmuştur. İkinci suali, kendi kendini tanzim eden pazarın toplumsal ve ekonomik yaşamın mekanizması üstündeki neticelerinin neler olduğudur (Trigilia, 2004). Polanyi eserinde, günlük toplumsal ilişkilerle ilgili bilgi yoksunluğundan söz etmiştir. Polanyi, antik toplumlarda iktisadı hakkında yazılı kaynak olmadığını, bunu zaman, ara, birey ve yöntemin oluşturduğunu söylemiştir. Polanyi'nin tahlilinde bilgi eksikliği, gömülü olan sorundur. Polanyi iş bölümünü, primitif (ilkel) dünyada işlevlerinin bölümü olarak ifade etmiştir (Kunz, 2006). Polanyi "Büyük Dönüşüm" eserinde, toprak, emek ve paranın ticari mal olarak açıklamasını pazarın kendi alt yapısını örgütleyebilmek için tasarladığı hayal olarak tanımlamıştır. Polanyi eserinde, toprağın yaratılamayacağını, emeğin ve iş gücünün bireylerin strüktüründe (yapı) örtülü bir güç olduğunu, paranın sadece bir değişme aracı olduğundan bahsetmiştir. Bu kaynakları ticari mal olarak davranılmasının hayalî olmakla kalmadığını, yıkıcı etkiye neden olduğundan bahsetmiştir. Polanyi bu durumu, SSCB'nin toprakta, pazar iktisadının kooperatif (üretici) mallarıyla gizleyerek toprağın ticari mal olmaktan çıkarıldığı toplulukların bir örneği olarak ifade etmiştir (Polanyi, 2009). Polanyi, emarelerin (delil) olmasına karşın liberalizmin

sosyal etkileri hakkında bir düşüncede ve değerlendirmede bulunmamıştır. Polanyi eserinde, kendini liberalizmden muhafaza eden topluluk motiflerini belirtmiştir. Polanyi, toplumun bireylerinin ve işçilerinin liberal düzende kaybettiklerini bunun sonucunda anti liberal düşüncede olduklarını kabul etmiştir. Polanyi, toplumun bireylerinin ve işçilerinin liberalizmin birtakım ilkelerini kabullenebilecekleri hakkında fikir beyanında bulunmamıştır. Liberalizmin gerçekleştirilen değişimini görmeyi önemsememiştir. Polanyi, toplumun temel mekanizmasının prensiplerinin kâşifinin aktivist Robert Owen olduğunu kabullenmiştir. Polanyi, Owen'ın düşüncelerini aktarmıştır ve sunmuştur. Polanyi, Owen'ın düşüncelerinin temelinin toplumun gerçek yapısında oluştuğunu, bunun sonucunda da insanın topluma uyması gerektiğini Owen'ın gözünden bizlere göstermeye çalışmıştır. Owen konvensiyonel (geleneksel) toplumu, Hristiyanlıktan uzaklaşmakla itham etmiştir. Owen, toplumun ahlâkî mesuliyetini toplumun değil, kişinin mesuliyetinde olduğunu savunmaktadır. Polanyi, Owen'ın bu yanını fazla araştırmamıştır. Owen, Hristiyanlığı toplumsal bir güç ve ahlâkî bir şifre olarak kullanmayı geri çevirerek güçlü bir aracı ortadan kaldırmıştır. Polanyi eserinde, demokrasiyi ve pazarı mütekabil (karşılıklı) anti-tezler hâlinde kullanmıştır. Polanyi liberalleri, demokrasi ile eleştirmiştir. Polanyi sosyalizmi, istihsal (üretim) araçlarına ulusun elinde bulundurması olarak ifade etmiştir. Polanyi sosyalizmi, kendini tanzim eden pazarın bilerek filvaki (gerçekten) demokratik bir topluluğu tali (ikincil) ederek aşması olarak tanımlamıştır. Polanyi eserinde, esası tetkik etmek için SSCB'nin tasarlanmış imgesinin ilerisine geçmemiştir. Bunun nedenini Sovyet biçimine ilgi duyması olabilir. Polanyi, pazar yöntemini olanaksız bulmuştur (Kunz, 2006). Polanyi, kapitalizm öncesindeki toplulukların ekonominin, siyasi ve dinsel kuruluşların topluluğun geri kalanı ile tümleşik bir strüktürde (yapı) olduğundan bahsetmiştir. Polanyi eserinde, kapitalizmin ortaya çıkmasıyla ekonominin topluluktan ayrıldığını belirtmiştir. Polanyi, pazar topluluğun strüktürünü ve ortaya çıkardığı muvaffakiyetsizlikleri (başarısızlık) anlatmaya ve açıklamaya çalışmıştır. Polanyi, 19. yüzyılın başlarında ekonominin toplumsal ilişkilerde gömülü olduğunu savunmuştur. Polanyi, bu topluluklarda saptanan tutumun ve hedefin toplumsal merbutiyet (bağlılık) olduğunu belirtmiştir. Polanyi, pazar öncesi topluluklarda ekonomik hareketlerin toplumsal ilişkilerde birbiriyle ilişkili olduğunu, belirtirken çağdaşlaşmayla birlikte ekonomik hareketlerin toplumsal ilişkilerde bağımsız bir duruma geldiğinden bahsetmiştir. Polanyi, ekonomi

sosyolojisi görüngesinden (perspektif) pazarı olan topluluk ile pazar topluluğunun tarihi kanıtlarını kıyaslamıştır (Kitapcı, 2019).

1.6.2 Karl Polanyi ve Adolf Hitler liberalizmi

Polanyi "Büyük Dönüşüm" eserinde, Almanya'da Hitler'in başa geçişinden sonraki politik durumları kaleme almıştır. Eserinde, totalitarizmin (diktatörlükvari) ve Hitler faşizminin (nasyonal sosyalizm), ekonomiye etkilerini incelemiştir. Polanyi, faşizmin kaynağını araştırmıştır. Polanyi, Almanya'nın faşizminin anlayabilmenin yolunun David Ricardo'nun İngiltere'sinde aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Polanyi, liberal iktisadın kendi kendini tanzim eden bir özgörü (vizyon) olarak ifade etmiştir. Hitler liberalizminin altın standartlarını düşürdüğünü ve oluşan bu durumun sebebini David Ricardo'nun "emek değer teorisinde" araştırması gerektiğini savunmuştur (Buğra ve Ağartan, 2009). Eserinde, totaliter (diktatörlükvari yönetim) sistemdeki sapmayı şeytani bir oyun olarak resmetmiştir. "Büyük Dönüşüm" eserinde Macar Marksist filozof ve edebiyat bilimcisi George Lukac'ı ele almıştır. George Lukac'ın totaliter sistemdeki sapmayı, buhran olarak ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca eserinde, yanlışlanabilirlik kuramının temelini oluşturan bilim felsefecisi Karl Popper'a da yer vermiştir. Polanyi, Popper'ın totaliter sistemdeki sapmayı, Holist felsefesi (bütünsel) dışında ve modernleşmenin içine yerleşmiş düşünce olarak savunduğunu belirtmiştir. Polanyi, antropolojinin gücünü önemsemiştir. Polanyi, Hitler liberalizminin yok etmenin yolunu ararken ilkel üretimin ve değişimin karışıklığının modernizme sağladığı faydalarını keşfetmiştir. Adolf Hitler'i yok etmenin yolunun "ekonomi" ve "piyasa" olduğunu bulmuştur. Keşfettiği teoriyi ittifak devletleriyle paylaşmış, Hitler'i yenmelerini sağlamıştır. İttifak devleri, Hitler'i yenerek hem özgürlerini hem de ekonomilerini geri kazanmışlardır. Hitler'in savaşı kaybetmesiyle liberal kapitalizm tarih sahnesinden silinmiştir. Polanyi, bu savaşın sonucuna "yenidünyanın yeni ekonomisi" adını vermiştir. Polanyi'nin diğer teorisi, başka uygarlıklardaki ekonomilerin dağınık bir şekilde sosyal yapının köklerinde yer almasıdır. Modern toplumla ötekiler arasındaki bağ kopukluğunun bilgiyi ilerletemediğini, "sosyal bilim" kavramının anlaşılmadığından bahsetmiştir. Polanyi teorisiyle, sosyal bilimlerin tarihini bilmenin ilerlemede ve dönüşümde fayda sağlayacağını savunmuştur. Hak ve özgürlüklerin siyasi güçler tarafından yok edilmesine karşı çıkmıştır. Kendini yöneten piyasa sistemine tepki göstermiştir. "Büyük Dönüşüm" eserinde 19. yüzyıldaki tarihsel

olay ve olguları incelemiştir. Pazarın emeği ve parayı meta (ticari mal) haline getirdiğinden bahsetmiştir. Piyasanın devlet otoritesi tarafından yönetildiğini, sistemin kişisel çıkarlar üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Değişimin yavaş olması gerektiğini, hızlı gerçekleşen dönüşümün sarsıntılı ve olumsuz sonuçlar doğurabileceğini savunmuştur (Buğra ve Ağartan, 2009). Sosyal sınıfların toplumun bütününde olması gerektiğini belirtmiştir. Bazı ülkelerdeki sosyal sınıflar arasındaki ilişkinin o ülkeye özgü kültürel bağlılıklardan meydana geldiğinden söz etmiştir. Özelikle Almanya, Fransa ve İngiltere'nin aynı kültürel bağlılıklara sahip olduklarını belirtmiştir. Bu ülkelerin aynı bütünlük içerisinde yer aldıklarını ve kültürel benzerlikleri olduğunu savunmuştur. Eserinde, liberal kapitalizmi eleştirmiştir. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl toplumlarını objektif olarak değerlendirmiş, nesnel ve antropolojik (insan bilim) açıdan ele almıştır. Eseri, ideolojik ve eleştiriseldir (Polanyi, 2009).

Marcel Mauss, "total sosyal olgu" kavramıyla yerel bir olay veya kurumun toplumun tümüne yayıldığından bahsetmiştir. Mauss teorisiyle, tümevarım yönteminin toplumun tümünü aydınlatabileceğini savunmuştur. Ortaya çıkan teoriye "mikro-tarih" adı verilmiştir. Mikro tarih; vaka, toplum, kişi veya bir iskân yeri gibi küçük araştırma monatlarına (birim) odaklanan tarih türüdür. Charles Joyner, mikro tarihin küçük yerlerde büyük soruları sormak istendiği sürece basit olay araştırmasında fark edilebileceğini savunmuştur (Joyner, 1999). Mikro tarih, toplumsal ve ekinsel (kültürel) tarihle etkileşim halindedir. Carlo Ginzburg, Giovanni Levi, Simona Cerutt, George R. Stewart, Fernand Braudel, Luis González "mikro-tarih" alanında çalışmalar yapan isimlerdendir. Ricardo'nun "Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri" eserinden esinlenen Richard Thurnwald, ilkel Malezya kabilelerinin ekonomilerine katkı sağlayarak kendilerine yer edindiklerini keşfetmiştir (Polanyi, 1986). Polanyi ayrıca, demokrasiyi pazarla karşılıklı sav oluşturarak kullanmıştır ve liberalizmi savunanları demokrasi ile eleştirilmiştir (Kunz, 2006).

Polanyi, tarihsel materyalizme (belirlemecilik) karşı törel (ahlaki) olarak mesuliyet prensibini (sorumluluk ilkesi) savunmuştur. Polanyi marksizmdeki problemin, beşeriyet (insanlık) tarihinin ekonomik etkenlerinin istemsiz işlemesi olarak gördüğünden bahsetmiştir. Bunun neticesinin işçi fiillerinin yalnız kapitalizmin taarruzu ile sınırlı kaldığından bahsetmiştir. Polanyi, rakip menfaatler arasındaki bu savaşın, ticari çekişmenin bir sonucu olarak ortaya çıktığından bahsetmiştir. Polanyi,

işçi eylemlerinin yalnız kapitalizme saldırı ile sınırlı kaldığından söz etmiştir. Polanyi, bu durumun ticari rekabetin bir sonucu olarak görmüştür (Kitapcı, 2019).

1.6.3 Karl Polanyi ve Piyasa

Polanyi pazar iktisadını, "keskin bir ütopya" olarak tanımlamıştır. Polanyi, her şeyin merkezinin piyasa olduğundan bahsetmiştir. Piyasanın sosyolojik etkiyle üçlü dönüşüm meydana getirdiğini belirtmiştir. Bunlar;

1. Birleşme
2. Genişleme
3. Bağımsızlık (Kitapcı, 2019).

Bu süreçler modern toplumu oluşturabilmek için piyasa tarafından geliştirilmiştir fakat, istenilen sonucu verememiştir. Bunun nedeni çeşitli piyasa türlerin olmasına bağlanmıştır. Yerel piyasa ve dış piyasanın birleşmesiyle tek piyasa türü meydana gelmiştir. Bunun sonucunda uluslararası piyasa kurulmuştur (Güder ve Atalay, 2022). Bu piyasada meta yer alır. Emek, para ve toprak "meta" haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda piyasa, kendini yöneten ve tüm dünyaya hükmeden güç haline gelmiştir. Polanyi iktisadı, insanın meydana getirdiği kavram olarak ifade etmiştir. Polanyi dönüşümü, 19. yüzyıl uygarlığının yok oluşu olarak tanımlamıştır. Polanyi 19. yüzyılı, piyasanın oluşumundan önceki yüzyıl olarak ele almıştır. Bu çağı dört ana başlık altında toplamıştır (Öztürk, 2009). Bunlar;

1. Güç dengesi
2. Altın standartları
3. Kendi kurallarını uygulayan piyasa
4. Liberal devlet (Hoşgörülü devlet)

Polanyi, "Büyük Dönüşüm" eserini üç bölümde incelemiştir. İlk bölümünde, enternasyonal (uluslararası) düzenin nasıl çöktüğünü çözümlemeye çalışmıştır. İkinci bölümde, serbest pazar iktisadının akışını ve gerilemesini incelemiştir. Polanyi son bölümde, insan transformasyonun (dönüşüm) eşiğinde midir? Üçüncü bir yol var mıdır? Sorularına yanıt aramıştır. Cevaplarıyla bizlere üçüncü bir yolun olduğunu göstermiştir. Ayrıca, dönüşümü nasıl karşılamamız gerektiğinin yanıtını bizlere göstermeye çalışmıştır. Polanyi kapitalizmi, insan tabiatına uyumsuz bulmuştur (Buğra ve Ağartan, 2009). Piyasanın tarihsel sürecine ve sosyal-iktisadi hayata

etkilerini incelemiştir. Piyasayı "iktisadi rasyonalite" yaklaşımıyla ele almıştır. Piyasayı; toplumun belirlediği, kontrol altında tutulan ve sınırları olan kavram olarak tanımlamıştır. 20. yüzyılın başlarında piyasanın yeni bir dünya sistemini oluşturduğundan bahsetmiştir. Bu sistemin özgürlüğü ortadan kaldırarak özgürlük paradoksunu meydana getirdiğini savunmuştur. Polanyi'ye göre ekonomi, toplumsal ve ekinsel (kültürel) ilkelerden oluşmuştur. Polanyi, piyasada gönüllülük kavramı olduğundan bahsetmiştir. Piyasayı ütopik (hayal) olarak ifade etmiştir. Adam Smith, ulusların zenginliğinde kişilerin çıkarlarının doğuştan geldiğinden bahsetmiştir. Polanyi, Adam Smith'in bu düşüncesine karşı çıkmıştır (Bülbül, 2016). Polanyi, insan doğasındaki özgürlüğün fotoelektrik (yaratma) ahlak ve dinden meydana geldiğini savunmuştur. Speenhamland yasası, sanayi devriminin canlanmasını engelleyen yasa olarak literatüre geçmiştir. Speenhamland sistemine yoksulları koruma yasası adı verilmiştir. Yasa, 1785-1834 yılları arasında geçerli sayılmıştır. İngiltere'nin emek piyasasına zarar vermiştir ve ücret sisteminde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Yasanın kalkması ile ücret sistemi yeniden düzenlenmiştir. Polanyi, Speenhamland yasasına "Büyük Dönüşüm" eserinde yer vermiştir. Yasanın ücretler ve üretici üzerindeki etkisini çözümlemeye çalışmıştır. Patron ve işçilerin hazinelerinin çoğalmasının topluluk ve işçilerin prodüktiviteleriyle (üretkenlik) alakalı olmadığını savunmuştur. Polanyi, 1834 yılında yasanın kaldırılmasını ve sanayi kapitalizmin ortaya çıkış sebebini toplum modeline bağlamıştır (Buğra ve Ağartan, 2009). İnsanların gelişimlerini tamamlayabilmeleri için ekonominin ve demokrasinin özgür ve eşit koşullar altında gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Devlet müdahalesinin ancak ekonominin sosyal alanda olumsuz sonuçlar doğurduğunda demokratik engelleyici olabileceğini belirtmiştir (Polanyi, 2009). Karl Marx, eseri "Das Kapital" de Speenhamland sistemini eleştirmiştir. Marx, kapitalizmin üretim ilişkilerini sorgularken, bireyin toplumsal olarak varlığını da sorgulamıştır. Bireyin emeğinin yararlanma şeklini araştırmıştır. Marx, kapitalizmi diyalektik olarak ele almıştır. Sosyal bağlantının fotoelektrik (yaratma) oluşturduğunu savunmuştur (Marx, 2011). Polanyi, insanı onuruyla ele alırken Marx, gerçekliğin insanın kendinde var olduğu savunmuştur. Polanyi, bireylerin iktisadi bağlantıları üç sosyal norma bağlamıştır. Bunlar;

1. karşılıklılık norm (quid pro quo)
2. yeniden dağıtım

3. değişim (varyasyon)

Polanyi, kapitalizmin her şeyi değiştirdiğinden bahsetmiştir. Polanyi, kapitalizm öncesi toplulukların iktisadi alanının siyasi ve sosyolojik alandan ayrılmadığını, kişilerin iktisadi eylemlerini sosyal alana bütünleştirdiklerinden bahsetmiştir. Polanyi ekonominin, topluluk ve ilişkileri muhafaza eden kuruluşlara uyması gerektiğini savunmuştur (Buğra ve Ağartan, 2009). Polanyi ekonomiye bakış açısını savunurken, kolonyal sömürgeye dikkat çekmiştir. Polanyi, sömürge nosyonunun (kavram) sorunlu olduğunu düşünmektedir. Polanyi ekinçsel (kültürel) yozlaşmanın, haksızlığın ve adaletsizliğin daha faydalı bir ifadesi olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat kendisinin de bu tasviri farklı problemleri oluşturmasına neden olmuştur. Polanyi "Büyük Dönüşüm" eserinde İngiltere pazarının şeytani değirmen (satanic mill), yoksullara mazarrat (zarar) eden kuvvetlerin bütünü olarak tasvir etmiştir. Eserinde esnek ve duyguları provokasyon (kışkırtma) eden ifadeleri kullanması, Polanyi'nin ideolojisi anlamamızda katkı sağlamaktadır. Polanyi, Polinezya boy (kabile) topluluklarından Roma'ya kadar tüm toplumları araştırmış ve incelemiştir. Araştırmaları sonucunda kendini tertipleyen piyasa iktisadının olduğuna dair tek bir bulgu ve kaynak bulamamıştır. Polanyi kârı ifade ederken, toplumsal gereksinimler karşılığında takas halinde olduğuna vurgu yapmıştır. Polanyi, "Büyük Dönüşüm" eserinde toplumu, insanın doğasını, ekonomiyi ele almıştır. Eserinde klasik ekonomistlerin insanın ilk doğasının takas üzerine kurulu olduğunu düşündüklerini ve bu düşünceyi savundukları belirtmiştir. Polanyi bu düşünceden hoşnut olmamıştır ve klasik ekonomistlere karşı savunmaya geçmiştir. Polanyi bu durumu eserinde şu şekilde ifade etmiştir; iş bölümünün ve pazarın ölçüsünün safsata ve uydurma olarak eleştirmiştir. Polanyi, insan doğasının barışçıl olduğundan bahsetmiştir. Bunun toplumsal ağ ya da ticaret yaparak sağlandığını savunmuştur. Bu durumu liberallerde savunmuşlardır. Polanyi Batı pazarının, pazar iktisadının farklı bir şekilde örgütlenmiş bir topluma yaklaştığı taktirde suçlanması gerektiğini savunmaktadır. Polanyi pazarı, konvensiyonel (geleneksel) pazar taraftarı bir ülkenin içinde bulunduğu zamanla eleştirmiştir. Polanyi bu durumun liberal cevabı olarak, yerli halklara pazarı dayatmanın hiçbir şekilde pazar oluşturmadığını belirtmiştir. Polanyi, Hindistan'daki ve konvensiyonel (geleneksel) toplumlardaki kıtlığın sebebinin pazar olduğunu savunmuştur (Kunz, 2006).

1.7 Enformasyon ve Türkiye

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle zarar görmüş devletler yeniden inşa edilmeye, özgürlüğünü kazanan devletleri ise iktisatlarını geliştirmeye başlamışlardır. Böylelikle dünya ekonomisinde enformasyon ve kalkınma çağı başlamıştır. Bu dönemde bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) alanında ilerleme sağlanmıştır (Tunç ve Demir, 2019). Türkiye, Sanayi Devrimi ve sonrasında gelişen hareketlerin hiçbirinde yer alamamıştır. Sanayi Devrimini yaşamamış toplum olarak enformasyon toplumunun itici gücünü, günümüz dijital toplumunu anlamakta ve uyarlamakta kullanmalıyız (https://www.gmka.gov.tr). Türkiye'de bilgisayar ilk kez 1960 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından kullanılmıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü, IBM-650 Veri İşleme Makinesi (Data Processing Machine) bilgisayarı 12 yıl, ENIAC'ı 15 yıl kullanmıştır. İkinci bilgisayar, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde kullanılmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin kullandığı bilgisayar IBM 1620'dir. İ.T.Ü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi de ilk bilgisayar kullanan üniversitelerindendir. Dördüncü bilgisayar, Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir (https://www.kgm.gov.tr). Türkiye, enformasyon çağının içinde olmasına rağmen diğer Avrupa ülkeleri gibi statülere sahip olamamıştır. Türkiye, Avrupa Birliği'ne girebilmek için 1963 yılında Ankara Antlaşması'yla başvuru yapmıştır. 1999 yılında aday olma hakkını kazanmıştır. Avrupa Birliği'ne giremeyen Türkiye, birliğin politika ve uygulamalarına ayak uydurabilmek için birçok siyasi ve ekonomik hamlede bulunmaktadır (https://www.ab.gov.tr). 2023 yılında T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu dijital Türkiye yol haritasında imalat başta olmak üzere birçok alanda dijital dönüşüm veri iletişim altyapısının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Yürütülen politikalar ve Ulusal Geniş Bant Stratejisi eş güdümlü bir şekilde icra edilmektedir (https://www.gmka.gov.tr).

1.8 Enformasyon ve Dünya

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu soğuk savaş dönemi başlamıştır. Bu dönemde teknoloji, gelişmiş ve ilerlemiştir. Özelikle telekomünikasyon, bilgi teknolojilerin ve uzay teknolojiler adına adımlar atılmıştır (Kantarcı, 2012). 1958 yılında ABD'de, NASA (Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) kurulmuştur. 1965 yılında İNTELSAT 1 yörüngeye oturtturulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen

Endüstri Devrimi (Sanayi Devrimi) sosyal statülerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Yeni dönem toplumsal yapı güçlü ve güçsüz karşıtlığı üzerine gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında toplumsal değişimler arasında yabancılaşma kavramı da ön planda olmuştur. Özelikle savaştan etkilenen orta sınıf ve işçi sınıfı yabancılaşmadan etkilenmişlerdir (Ege, 2000). II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen iktisadi ve politik anlamdaki global varyasyon, ABD ve SSCB idaresinde sürdürülen iki ayrı zıt bir sistemi ortaya çıkarmıştır. ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri kapitalist sisteme yönelirken, SSCB ve sosyalist müttefikler komünist sistemi benimsemişlerdir. 1969 yılında Peter Drucker, "The Age of Discontinuity" (Süreksizlik Çağı) adlı eserini tarih sahnesine çıkarmıştır. Drucker, "The Age of Discontinuity" (Süreksizlik Çağı) adlı eserinde; devlet ve ülkelerin hudutları, özelleştirme nosyonunu (kavram), modern teknolojik gelişmelerin eski sanayi üzerindeki reaksiyonları, değişen sosyal değerlerin istihlakçı (tüketici) tutumları üzerindeki etkilerine değinmiş ve açıklığa kavuşturmuştur (Drucker, 1969). 1971 yılında Japonya'da Yoneji Masuda, enformasyon toplumu adına çalışmalar gerçekleştirmiştir (Masuda, 1990). 1992 yılında ABD'nin başkanlık seçimlerinde ulusal enformasyon altyapısı uygulanmıştır. Türkiye'de "TUENA" (Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı), ulusal enformasyon altyapısının ana planıdır (TUENA, 1977b). Enformasyon çağı, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonominin evrimidir. Enformasyon çağı, toplumsal gelişimin etken sebebi olarak görülmektedir. Küreselleşen dünyada ülkeler ve topluluklar, ulusal kimliklerini ve yerel kültürlerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Alvin Toffler, "üçüncü dalga" olarak adlandırdığı insanlık tarihini büyük dönüşümünü "iletişim-bilişim devrimi" olarak tanımlamıştır (Toffler, 1980).

Enformasyon teknoloji ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle bilgi paylaşımı evrensel hale gelmiştir. Evrensel boyutta gerçekleşen bu gelişmeler, bilim adamları ve düşünürler açısından bakış açılarla ele alınmasına ve tartışma boyutu oluşturmasına sebebiyet vermiştir. Enformasyon ile başlayan liberal düşünce ve radikal görüşler, günümüz dijital toplumun oluşumunda etkin rol üstlenmiştir. Ayrıca Frankfurt Okulu, serbest pazar ağını gelişen teknolojinin uzantısı olarak tanımlamıştır. Özellikle sanayi toplumu kavramı, Amerikalı işlevselci kuramcılar tarafından ele alınmıştır. Durkheim'i örnek alan düşünürler, sanayi toplumunu benzerliğinin aynı nitelikler ve düzgüler (norm) üzerinde artan sosyal uzlaşıyla bağlantılı olduğunu savunmuşlardır (Görgün,1992).

Boris Frankel, sanayi sonrası iktisadi dizinin meydana gelmesinde etkili olan postmodernizmin Japonya ya da Almanya'da yaygın olamayacağını savunmuştur. Frankel bunun sebebini, bu ülkelerdeki iktisadi yapıların endüstri tarafından belirlenmesine bağlamıştır. Sanayi sonrası toplum, bilgi temelli, gücün etkin olduğu, kaynağını sosyal devimselciliğin (dinamizm) oluşturduğu toplum modelidir (Palabıyık, 2015).

BÖLÜM II

2.1 İdeolojilerin Çöküşü ve Yeni Düşünce Hareketleri

19. yüzyıl, ideolojinin ve entelektüel bakış açısının çöküşü olarak gösterilmektedir. Çöküş sonrasında Asya ve Afrika devlerinde farklı ideolojiler ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde tasarlanan ideolojiler; endüstrileşme, modernleşme, Pan Arapçılık, ırkçılık ve milliyetçiliktir. Bu ideolojiler evrensel ve insani özelliklere sahip değildir ve seküler (yüzyıllık) yapıdan oluşmamaktadır. Siyasi liderlerin ortaya attığı arapsalcı ve bağnaz düşünceler olarak tanımlanmaktadırlar (Althusser, 1991). II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet modeli, sadece az gelişmiş ülkelerin yönetiminde uygulanmıştır. Üçüncü Dünya devletleri için karma piyasa politikaları geliştirilmiştir ve bu politikalarla yönetilmişlerdir. İdeolojinin sonu kavramı ilk kez 1955 yılında Raymond Aron, tarafından ortaya atılmıştır. 1955 yılında Küresel Özgürlük Kongresinde (The Congress for Cultural Freedom), özgürlük kavramı dünyaya ilk kez anons edilip savunulmuştur. Daniel Bell, Edwards Shils ve Seymour M. Lipset gibi isimler bu kongrede yer alan diğer entelektüellerdendir. Raymond Aron 1955 yılında yazmış olduğu Aydınların Afyonu (L'Opium des intellectuelles) eserinde, Batılı Marxistler'in SSCB propagandalarını eleştirmiş, ABD ve Avrupa Birliği sistemini savunmuştur (Aron, 1979). Kapitalizmin parçalanması toplumda farklı bir yapının oluşmasına sebep olmuştur. Toplum, tüketim toplumu haline gelerek hedonist (hazcı) yapıya bürünmüştür. Yeni süreç toplumda statü ve sınıf farklılıkları oluşturmuştur. Bunun sonucunda işçi sınıfında daralmalar ve sendika üyeliklerinde düzenlemeler yapılmıştır. Yeni dünyada radikalizm ve liberalizm kavramları kullanılmıştır. Bu kavramlar toplumsal olguların oluşmasında katkı sağlamıştır. Marksizm (bilimsel sosyalizm) düşüncesi, ideolojilerin yok olmasıyla ortadan kalkmıştır. İdeolojilerin son bulduğu dönemde Fidel Castro ve Che Guevara, Amerikan emperyalizmine ve burjuvaziye karşı direniş göstermişlerdir. Birçok genç ve ulus Amerikan emperyalizmine (Amerikan yayılımcılık) ve burjuvaziye karşı çıkmıştır. Üçüncü Dünya, ulusal

özgürlüğün yayıldığı dönem olarak tanımlanmıştır. Nkrumah, Sukarno, Nehru, Zhou En Lal B özgürlüğü savunan isimlerdir (Bell, 2013).

2.2 Edward Twitchell Hall

Edward Twitchell Hall Jr., 16 Mayıs 1914 ile 20 Temmuz 2009 tarihleri arasında yaşamış Amerikalı antropolog (insan bilimci) ve kültürler arası araştırmacıdır. "Proksemik kavramını" (kişisel alanlar teorisi) geliştirmiştir. Proksemik kavramının sosyo ahenk ve ekinsel (kültürel) yapıda olduğunu keşfetmiştir. Ayrıca, kişilerin ekinçsel olarak belirtilmiş şahsi alan türlerinde nasıl tutum sergilediklerini ve nasıl reaksiyon gösterdiklerini araştırmıştır (Bayram, 2016). "Geniş bağlam kültürü" ve "dar bağlam kültürü" kavramlarını geliştirmiştir. Kültürler arası iletişimin kurucu babasıdır. Kariyeri boyunca "salon, kişisel alanlar teorisi" (proxemics), "monokronik zaman (monochronictime)", "polikronik zaman" (polychronictime), kavramlarının literatüre eklenmesini sağlamıştır. Proksemik kavram; kişilerin mekân kullanımı ve popülasyon yoğunluğunun davranış, komünikasyon (iletişim) ve sosyal nizam üzerindeki etkimelerini incelenmesine denir. Hall, yaşamı boyunca birçok eser yayımlamıştır. Bunlar; 1959 yılında "Sessiz Dil" (The Silent Language), 1966 yılında "Gizli Boyut" (The Hidden Dimension), 1974 yılında "Mildred Reed Hall ile Mimarlıkta Dördüncü Boyut: Davranış Üzerindeki Etki" (The Fourth Dimension in Architecture: The Impact on Behavior), 1976 yılında "Kültürün Ötesinde", 1983 yılında "Hayatın Dansı: Zamanın Diğer Boyutu, Proksemik Araştırma El Kitabı, Gizli Farklılıklar: İş Yapmak Japon", 1990 yılında "Kültürel Farklılıkları Anlamak Almanlar", 1992 yılında "Günlük Yaşamın Antropolojisi: Bir Otobiyografi", 1994 yılında "Otuzların Batısı. Navajo ve Hopi Arasında Keşifler" eserleridir. Hall, eserlerinin birçoğunun konusunu zaman ve mekân kavramı üzerine yazmıştır (Leeds-Hurwitz, 1990).

2.2.1 Edward Twitchell Hall kültürler arası iletişim ve enformasyon sistemleri kuramı

Hall, kültür kavramına semboller yöntemini uygulamış ve bu yöntemi iletişime dönüştürmüştür. Edward T. Hall, insan faaliyetlerini on temel mesaja bağlamıştır. Bunlar;

1. Etkileşim
2. Toplumsal yaşam
3. Geçimini sağlama
4. İki cinsiyetlilik
5. Mekânı kullanma
6. Zamanı kullanma
7. Öğrenme
8. Oynama
9. Savunma
10. Maddeden yararlanma

Hall; "yüksek ve düşük bağlam" kavramlarını, "sözlü" ve "sözsüz" iletişimi ele almıştır. Teorisini "sözsüz iletişim" üzerine geliştirmiştir. Zaman ve alanın insanların kullanım biçimlerinde medeniyetten medeniyete değişiklik gösterdiğini savunmuştur. Zaman kullanımını "monokronik" ve "polikronik" kullanım olarak ikiye ayırmıştır. Enformasyon sistemleri kuramında kültürün tek bir nokta üzerinden gerçekleşmediğini ve birbirleriyle etkileşim halinde olduklarından bahsetmiştir. Hall, monokronik (dar bağlamlı) kültürlerin zamanı geçmişle bugün arasında çizgisel bir doğru olarak ele aldığını ve değerlendirildiğini belirtmiştir. Polikronik (geniş bağlamlı) kültürlerde ise zaman kavramını çizgisel doğru yerine nokta olarak ifade edildiğinden söz etmiştir. Hall, monokronik (dar bağlamlı) kültürde insanların zamanı kaybedilen bir unsur olarak algıladıklarını, bu sebeple de zamanı planlayarak ve değerlendirerek yaşadıklarından bahsetmiştir. Polikronik (geniş bağlamlı) kültürde ise iletişimi kıymetli tutuklarını, zamanı esnek kullandıklarını belirtmiştir (Hall, 1990). Aynı zamanda farklı kültürlerin iletişiminde birbirlerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Bunlar;

- Normlar (düzgüler)
- Roller
- Etnomerkezcilik (Etnosentrizm)
- Belirsizlik ve Kaygı

- Kalıp düşünceler ve Önyargılar

Hall, kültürün taşıdığı unsuları dilin de taşıdığına vurgu yapmıştır. İletişimin ancak dille gerçekleşebileceğini savunmuştur. Dilin kavramı, dilin yapısı, dilin işlevleri konularını incelemiş ve düşüncenin dilden ayrı tutulması gerektiğini belirtmiştir (Kartari, 2006). Edward T. Hall, kültürü ve iletişimi bir arada ele almıştır. Hall kültürü, insanların sosyal yapılarında ortaya çıkan, esas ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen her türlü insani ürünlerinin tamamı olarak ifade etmiştir (Demirci, 2010). Ray L. Birdwhistell, Edward T. Hall'ın düşüncesine karşı çıkmıştır. Ray L, Birdwhistell; kültürün yapıyı oluşturduğunu, iletişiminde dizgelerin süreci olduğunu savunmuştur. Kültürlerarası iletişim çalışmaları Edward T. Hall sayesinde başlamıştır. Bu çalışmalar II. Dünya Savaşı'ndan sonra da şekil almıştır (Çakır, 2010).

2.3 Daniel Bell

Daniel Bell, 10 Mayıs 1919 ve 25 Ocak 2011 tarihleri arasında yaşamış Amerikalı sosyologdur. Gazetecilik kimliğine de sahiptir. Akademik kariyeri Chicago Üniversitesi'nde asistanlık göreviyle başlamıştır. Colombia ve Harvard Üniversitesi'nde sosyal bilimler alanında profesör unvanını almıştır. Geçiş dönemi kuramcısıdır. Bell'in çalışmaları; sosyal değişim, kapitalizm ve Batı medeniyetleri üzerine olmuştur. Post-modern yerine "endüstri sonrası" kavramını kullanmıştır. Endüstri sonrası toplum kavramı üzerine çalışmalar yapmıştır (Bell, 2013). Sanayiyi merkeze alarak toplumu incelemiştir. Bu teoriden yola çıkarak 1973 yılında "Sanayi Sonrası Toplumun Gelişimi" (The Coming Of Post Industrial Society) eserini tarih sahnesine çıkarmıştır. Bell, toplumu üç kısımda incelemiş ve ayırmıştır. Bunlar;

1. sanayi öncesi toplum
2. sanayi toplumu
3. sanayi sonrası toplum (post-modern toplum)

Bell, çağdaş sosyoloji kuramcılarından biridir ve sosyolojiye yeni fonksiyonlar sağlamıştır (Görgün, 1992). Daniel Bell'in sosyolojisinin temel amacı, toplumsal çözümlemedir. Sosyolojisini ön kestirim üzerine kurmuştur. Ön kestirimde neden-sonuç değil, "süreç" önemlidir. Toplumsal ön kestirimde tarihi yönelimler ve sosyal fenomenlerin (olgu) süreçleri gözlemlenmiş ve bilgileri yorumlanmıştır. Elde edilen bilgilerin denetlenmesi sonucunda benzetim (simülasyon) kavramı ortaya çıkmıştır

(Bell, 2013). Bell sosyolojide, kuramsal ve kapsam araştırmaları haricinde verilerle de gelecek üzerine ön kestirim yapılması gerektiğini savunmuştur. Toplumsal ön kestirimin alt ön kestirimlerini dörde ayırmıştır. Bunlar;

1. Teknolojik ön kestirim
2. Demografik (nüfus) ön kestirim
3. Ekonomik ön kestirim
4. Politik ön kestirim (Poloma, 2007).

Daniel Bell, sanayi sonrası toplumun evriminde ön kestirimlerde bulunmuştur. Amerikan toplumunu ele almıştır. Amerikan toplumunun karmaşık yapıda sanayi toplumundan oluştuğunu tespit etmiştir. Sanayi sonrası toplum kavramını ve kapitalizmin kültürel çelişkilerini incelemiştir. Yapısal işlevselcilik ve çatışmacı yapısalcılık kuramlarını ele almıştır (Webster, 2006). Bell, bilginin tüm süreçlerini incelemiştir. Bell bilgi teorisinde, iletişimin ve bilgisayarların önemli rol üstlendiklerini belirtmiştir (Ceylan, 2021). 1976 yılında "Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri" eserini dünyaya tanıtmıştır. Eserinde, endüstri sonrası toplumun kültürel yapısını ve siyasi sonuçlarını ele almıştır. Batı uluslarının sosyo-kültürel yapılarını ve kültürel gelişimlerini incelemiştir. Endüstri sonrası toplumu dört boyut altında sınıflandırmıştır. Bunlar;

1. Endüstriyel boyut
2. Mesleksel boyut
3. Siyasal boyut
4. Kültürel boyut

Bell, kapitalist yöneticileri sanayi toplumunun sahipleri olarak görmüştür. Beyaz yakalıları ise sanayi sonrası toplumun sahipleri olarak nitelendirmiştir. Sermayedar ve idarecilerin sanayi sonrası toplumda sınıflandırmalar oluşturduklarını belirtmiştir. Kültür ve hizmet sektörüne sahip olanları piyasa liderleri olarak görmüştür (Toptaş, 2018). Bell'e göre güç, bilgidir. Endüstri sonrasında toplumda sınırlamalar meydana geldiğinden söz etmiştir. Bunları şu şekilde sıralamıştır;

1. Üretkenlik sınırlaması
2. Enflasyon sınırlaması
3. Tekrarlayan enflasyon sınırlaması
4. Politik sınırlama (Bell, 2013).

2.3.1 Daniel Bell ideolojinin Sonu

İdeoloji sözcüğü Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından keşfedilmiştir. Daniel Bell ideolojiyi, asırlık bir din olarak ifade etmiştir (Bulut, 2011). Bell, 19. yüzyılda endüstri toplumu kavramını ilk kez Saint Simon'un kullandığından bahsetmiştir. Bell, 1960 yılında "İdeolojinin Sonu" (The End Of Ideology) eserini yayımlamıştır. Eserinde, endüstri sonrası toplumun temel niteliklerini saptamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Kapitalist ve sosyalist toplumların ideolojilerinden bahsetmiştir. Endüstri ötesi sosyal yapının geleceği şekillendireceğini belirtmiştir. Eserinde ayrıca, kapitalizmin şekil değiştirdiğine değinmiştir. Bu değişimin sağ ve sol arasındaki çatışmaları ortadan kaldıracağını savunmuştur. Post-endüstriyel toplumu toplumsal, siyasi ve kültürel yapılarıyla incelemiştir. Sanayi sonrası toplumun evrimleşmesi hakkında ön kestirimde bulunmuştur. Bell, endüstri sonrası toplumu beş boyutta ele almıştır. Bunlar;

1. Hizmet iktisadının doğuşu
2. Profesyonel ve teorik sınıfın nüfuzu
3. Kuramsal bilginin önceliği
4. Teknolojinin Tasarlanması
5. Yeni bilim teknolojinin büyümesi (Bell, 2013).

Bell, ideolojilerin bitmesinin şu nedenlere bağlamıştır;

- Toplumsal düzenlemede ulusu zorlamak (monarşi, oligarşi, totalitarizm gibi yönetim şekilleri)
- Kapitalist piyasanın negatif etkilerini düzeltmek, refah hükumetini kurmak (sosyalist, cumhuriyetçi, liberal yönetim şekilleri)
- İnsanlığa, stoik felsefeyle (Stoacılık) yaklaşan yeni düşüncelerinin ortaya çıkması (çağdaş, yenilikçi felsefeler) (Demir ve Sesli, 2020).

Bell, entelektüellerin hegemonyaya hizmet ettiklerini düşünmektedir. Ele aldığı post endüstriyel toplumda küresel ekonomik kriz, neoliberalizmi zayıflatmıştır (Parlak, 2004). Manuel Castells, ağ toplumunda aynı konuyu ele almıştır. Daniel Bell gibi Manuel Castells de aynı sonuca ulaşmıştır. Castells'in ulaştığı diğer sonuç; enformasyon toplumlarında örgütlenmenin siyasi ve ekonomik olmasıdır (Bell, 2013).

2.3.2 Daniel Bell'in post endüstriyel toplumu

Daniel Bell, post-endüstriyel toplum kavramının öncülerinden sayılmaktadır (Erat, 2017). Post-endüstriyel toplum kavramı ilk kez 1914 yılında Coomaraswamy ve Petty'nin "Endüstri Ötesi Denemeleri" (Essays in Post In- dustrialism) makalesinde kullanılmıştır (Yiğit, 2020). David Riesman, endüstri ötesi toplumu "boş zaman toplumu" olarak adlandırmıştır (Bozkurt, 2018). 1959 yılında Daniel Bell, endüstri kavramını kullanmıştır (Belek, 1997). Bell teorisini, 1950 yılının ortasında geliştirmiştir. Kavramları oluştururken Amerikan liberal sosyolojiden faydalanmıştır. Amerikan seçkinlerinin güçlü ruh hallerini teorisini oluşturmada kullanmıştır. Amerikan stili liberalizmin, Batı diktatörlüğünü yok ettiğini savunmuştur (Kumar, 2004). Bell'e göre Amerikan liberalizmi, emeğe ve yaşam standartlarına önem vermekteydi. Bell, bu durumun ekonomide "yönetsel devriminin" oluşturduğunu savunmuştur. Bell, yönetsel devrimi siyasi gayenin düşüşüne ve güvenilir bir toplumun oluşmasına bağlamıştır (Bell, 1973). Sovyetler Birliği ile Amerikan ideolojisinde yer alan kapitalist ülkeler, SSCB'nin yıkılışına kadar bu ideolojik yapıda yönetilmişlerdir. Bell, 4 Nisan 1949 tarihinde NATO'nun (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kurulmasıyla ülkelerin siyasi ve ekonomik olarak geliştiklerinden söz etmiştir. Özel şirketlerin yarattığı toplumsal zararları, devletin yaptırım politikalarıyla engellenebileceğini savunmuştur. Bunun "ekonomik mod" ve "toplumsal mod" teorileri ile gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Bell, "Keynesçi iktisat teorisini" savunmuştur. Keynesçi iktisat ortadan kalkınca 1970 yıllında neoliberalizm devreye girmiştir. Bell, diğer düşünürlerden farklı olarak ekonomik kapitalizmin iyileşmesine kaygılı yaklaşmıştır. Bell'e göre ekonomik gücün devlete olması, gelecekte de böyle olacağı anlamına gelmemektedir. Bell, politik entelektüellerin gelenekçi, politik yargı ve sosyal bilimlerdeki uzlaşılmış politikalarda çalıştıklarını, verim alabilmek için de akılcı yorumlar yaptıklarını belirtmiştir. Bell, entelektüellerin tartışmalardan kaçındıklarından bahsetmiştir (Bell, 2013). Bell, post endüstriyel teorisine 1974 yılında yayımladığı "Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi" (The Coming of the Post Industrial Society) eserinde yer vermiştir. Eserinde yeni bir toplumsal oluşumdan bahsetmiştir. Enformasyon toplumunda bedensel gücün yerini uzmanlara bıraktığını, başka toplulukların da bu duruma uyum sağladıklarını belirtmiştir. Eserinde post endüstriyalizmin otoriter etkisini ele almıştır (Bell, 1976). Bell, insanın ekonomik ve toplumsal etkisini araştırarak kuramsal bilginin merkezileşmesinin nedenlerini

bulmaya çalışmıştır. Teknolojinin ekonomik büyüme yarattığı toplumlarda teşkilatlanmaların olabileceğini savunmuştur. Bell, post endüstriyel toplumun oluşum sürecinde yeni problemleri oluşturabileceğinden bahsetmiştir. Post endüstriyalizm ile endüstriyel toplum arasındaki farkın kuramsal bilgiyi meydana getirdiğini belirtmiştir. Bell, bilim ve teknolojinin uyumunu araştırmıştır. Bilim ilerledikçe bilim insanlarının, yöneticilerin ve iktisatçıların arasındaki entelektüel bağların post endüstriyel toplumunun büyümesinde etkili olacağını belirtmiştir. Bell entelektüelleri, bilimin ve toplumun yol göstericileri olarak görmüştür. Toplumu; bilinçli, modern yönetim şekliyle yönetilen, teknokrasi (uygulayımcı güç) ve rasyonel (akılcı) örgüt olarak tanımlamıştır (Bell, 1980). Bilgisayarların ve yeni teknolojilerin toplumu şekillendirdiğini ve ekonomiyi etkilediğini savunmuştur. Bell, teknolojinin bağımsız olduğunu savunur. Bell'e göre teknoloji; insanlar tarafından yönetilmez, teknolojinin yönetimi kendisinin elindedir. Bell, iktidar ve siyasi politikalarını temelden sarsıldığından bahsetmiştir. Marksist toplum teorisinin post-Marksist yapıya dönüştüğünü belirtmiştir. Bunun sonucunda iki tür yöntem şeklini ortaya çıktığını savunmuştur. Bunlar;

1. Batı ile komünist ülkelerin yönetiminin seçkinlerin elinde olan sanayi ve post endüstriyel ülkeler haline gelmeleri
2. Devletin üretim sahipleri arasındaki sınıf çatışmalarına önem vermemesi (Görgün, 1992).

Bell, Marksistlerin düşüncelerini gereksiz bulmuştur. Marksistlerin kapitalist düzeni önemsediklerini, yeni siyasi yapıları görmezden geldiklerini ve ekonominin devletin elinde olduğunun farkında olmadıklarını belirtmiştir (Bell, 1962). Bell, ABD'nin post endüstriyel ülke olduğunu ve geleceğin dünyasına şekil vereceğinden söz etmiştir. Değişen toplumun temelini siyaset ve ekonomi oluşturduğunu savunmuştur. Bell, yeni toplumu kalıpları olmayan, farklı topluluklardan meydana gelen, ekonominin serbest ve çeşitli güç sistemlerinden oluşan yapı olarak tanımlamıştır. Toplumun kontrol mekanizmasını siyasi otoriter güç olarak ifade etmiştir. Bell, toplumun bilimsel teorisinin siyasi stratejilere bağımlı olduğundan bahsetmiştir. Enformasyonun ilerlemesinde ekonomik üretimin devletin bağımlılığında olduğunu belirtmiştir (Bell, 2013).

Simon Nora ve Alain Minc'in 1980 yılında İngilizceye çevrilmiş olan "Toplumun Bilgisayar Olması: Fransa Cumhurbaşkanı'na Bir Raporda" (The Computerization of Society: A Report to The President of France), enformasyon teknolojilerinin doğru kullanıldığında Fransa'nın ekonomik ve siyasi olarak daha varlıklı olabileceğini savunmuşlardır. Başkan için yazdıkları raporda, Fransız devleti ve mevzuatının ekonomiye etkisini eleştirmişlerdir. Raporda; ağ iletişim sistemlerindeki yerel nedenlerin sorunlara sebebiyet verebileceğini, ayarlamalar yapılmadığı takdirde gelişmenin gerçekleşemeyeceğini savunmuşlardır. Otoriter sistem olmadan bu durumun gerçekleşemeyeceğini belirtmişlerdir. Enformasyon toplumunun düzenlenmesi için ulusun ortak proje oluşturması gerektiğini savunmuşlardır. Simon Nora ve Alain Minc, amme denetleyicilerinin (kamu denetleyicileri) pazarı bilişim toplumu için kullanıldıklarından bahsetmişlerdir. Bu durumun ortadan kalkması için pazardan hükümet ve yetkililer uzaklaştırılmıştır. Bunun sonucunda bilişim toplumunun politik ve halkçı kısmı ortadan kalkmıştır. Mali değerler klasikleşmiş ve redüksiyon (indirgeme) meydana gelmiştir (Nora ve Minc, 1980). Bell, "Toplumun bilgisayar olması: Fransa Cumhurbaşkanı'na bir raporunu" (The Computerization of Society: A Report to The President of France), ABD yönetimi ile karşılaştırmıştır. Bunun sonucunda bilişim toplumunda Fransa hükumetinin daha etkin görev aldığını tespit etmiştir. ABD'nin, bilişim toplumunda pazar yanlısı olduğunu ve siyasetten uzak durduğunu gözlemlemiştir (Bell, 2013). Bell ayrıca; sanayi öncesi toplumu, sanayi toplumunu ve sanayi sonrası (post-modern) toplumun sınıfsal ve göç unsurları açısından da karşılaştırıp değerlendirmiştir (Ceylan, 2021).

Çizelge 2. 1: Daniel Bell toplumsal sınıf ve göç karşılaştırması

	Sanayi Öncesi Toplum(Tarım Toplumu)	Sanayi Toplumu	Sanayi Sonrası Toplum (Post-Modern Toplum)
Kaynaklar	Toprak	Makine	Bilgi
Toplumsal Konum	Çiftçilik, Ziraat, Rençberlik, Teşrinievvel (Ekim)	İşletme	Üniversiteler

Çizelge 2-1 (devam): Daniel Bell toplumsal sınıf ve göç karşılaştırması)

Baskın Karakterler	Toprak Sahibi, Ordu	İş İnsanı	Bilim İnsanları
Otorite Kullanma Yöntemleri	İnsan Gücü	Siyaset üzerinde Dolaylı Reaksiyon	Yöntem ve Siyasi Gücün Dengesi, Ayrıcalıklar ve Hukuksal Haklar
Dayandığı Tür	İyelik, Sahiplik, Ordu Gücü	İyelik, Sahiplik, Siyasi, Düzenleme, Teknik Marifet	Teknik Marifet, Siyasi, Düzenleme
Sahip Olmak	Veraset, Orduların El Koyması	Veraset, Gözetim, Eğitim	Eğitim, Toplumsal Akışkanlık, Atama ve Tercih

Kaynak: (Bell, 1973)

2.4 Sanayi Sonrası Toplum (Post-Modern Toplum)

Sanayi sonrası toplum; bilginin kaynak olduğu, işgücünün sanayide çalışanların oluşturduğu, hizmet varyasyonunun genişlediği toplum modelidir (Bell, 1960). 1969 yılında Alain Touraine "Endüstri sonrası toplum" adlı eserinde, post-endüstriyel toplum kavramını kullanmıştır (Özgüler, 2020). 1973 yılında da Daniel Bell, "Endüstri sonrası toplumun gelişi" eserinde post-endüstriyel toplum kavramını ele almıştır (Bell, 1973). II. Dünya Savaşı sonrası ekonomide bilimsel faaliyetlerinin büyümesi sonucunda farklı yapıdaki işletmelerde istihdam (çalıştırma) artışı görülmüştür. 1967 yılında Fritz Machlup; iş kolların varyasyonun, iş gücü varyasyonuna dağılımına ve milli gelirin varyasyon cevabının ABD iktisadını temel alarak enformasyon üretimine dayandığını savunmuştur (Machlup, 1967). Daniel Bell de iş gücünün değişen iş kolları dağılımını incelemiş, sonucunda ABD'nin artık sanayi toplumu olmadığını ortaya çıkarmıştır (Bell, 1973). James Beniger da teorisinde; varlıkları, enerjiyi, ulaşımı ve işletmenin büyümemesini "kontrol krizine" bağlamıştır (Beniger, 1986). Kontrol krizi, çağdaş kapitalizmin yeni türü olarak kabul edilmiştir. Bu durum mühendis, yönetici, kimyager gibi alanında uzmanlaşmış kişilere ihtiyacı artırmıştır. Pozitivizm kurucusu Henri de Saint Simon, toplumun endüstri çağını anlayabilmesi için reformun endüstriye göre uygulanması gerektiğini savunmuştur (Ballıkaya, 2015).

Saint Simon'un düşüncesi, 1960'ların başında merak uyandırmaya başlamıştır. Böylelikle "Saint Simonculuk akımı" ortaya çıkmıştır. "Saint Simonculuk akımı", enformasyon toplumu tartışmalarını ortaya çıkarmıştır (Bell, 2013). Enformasyon toplum kavramı her ülkede farklı adlarda kullanılmıştır. Kimine göre post-endüstriyel toplum, kimine göre de bilgi toplumu olarak isimlendirilmiştir. Enformasyon toplum kavramı tüm dünyada eş zamanlı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kökeni ve oluşumu hakkında kesin bilgi ve yargıya ulaşılamamaktadır (Ceylan, 2021). Sosyalist düzene sahip olan ülkelerde Marx'tan esinlenildiği düşünülmektedir. Marx'tan esinlenen Radovan Richta, "Bilimsel ve Teknolojik Devrim" adlı eseriyle çağa damga vuran isimlerdendir (Bell, 2013). Sanayi sonrası topluma Amitai Etzioni, "modern-sonrası çağ" olarak ifade etmiştir, George Lichtheim de "burjuva sonrası toplum" olarak ifade etmiştir. Alvin Toffler, "Üçüncü Dalga" adlı eserinde toplumu çeşitli dalgalar biçiminde ele almıştır (Aydoğan, 2006). Her dalganın da toplumu nereye götürdüğünü araştırmıştır. Toffler, toplumu üç dalgada ele almıştır. Bunlar;

1. Birinci Dalga: Tarım toplumudur, 17. yüzyıla kadar olan süreçtir.
2. İkinci Dalga: Sanayi toplumudur. 1950 yılların sonuna kadar sürmüştür.
3. Üçüncü dalga: II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen sanayi, teknolojik değişimlerdir.

Alvin Toffler, üçüncü dalga elektronik köşklerden bahsetmiştir. Toffler, elektronik köşklerin (ev) artacağını, insanların evlerini elektronik aletlerle donatacaklarını belirtmiştir. Alvin Toffler, köşk (ev) etrafında birçok iş imkânlarının oluşması elektronik köşkler (ev) arasında haberleşmeyi sağlayacağından savunmuştur. Toffler; bu durum sonucunda köşklerin (ev) iş çeşitlerini geliştireceğini, işletmelerin arka planda kalacağını belirtmiştir. Bell ve Toffler, sanayi sonrası toplumun iktisadının karma yapıda olacağını savunmuşlardır (Frankel, 1991). II. Dünya Savaşı'ndan sonra politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, evrimci kavramının yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştır (Karataş ve Bozkurt, 2022).

2.4.1 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) teknolojisi

Fritz Machlup, 1962 yılında Sanayi sonrası toplum kuramlarını ilk kez "The Production and Distribution of Knowledge in the United States" (Amerika Birleşik Devletleri'nde Bilginin Üretimi ve Dağıtımı) eserinde kullanmıştır (Machlup, 1962).

Marx'ın teorisinde makinanın emek olarak görüldüğü ekonomilerde sermaye, varlık yöntemi olarak gösterilmiştir. Sermaye, bedensel ve ideografik (düşünsel) araçların nesnel varlıkları olarak ifade edilmiştir. Marx'ın teorisinde makinalar, işçilerin yerini almıştır. İşçiler ise makinaların bakıcıları olmuşlardır. İşçiler, makinalar karşısında soyutlanarak geri planda kalmışlardır. Makinelerin işleyişine göre işçilerin düzenini oluşturulmuştur. Emek ve sermaye metayı meydana getirmiştir (Bell, 2013). Enformasyon teknolojileri itici güç olan ekonomik yapıyı meydana getirmiştir. Soğuk savaş sırasında NATO çalışanları tarafından geliştirilen "Altyapı kavram teknolojisi", sermayenin üretim sürecinde toplumu etkisi altına almış ve orantısız güç ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknolojik güce sahip olan kapitalist sermayedarlar, bilgi teknolojisindeki gelişmelerle kârlarını ve teknolojik üretim seviyelerini arttırmışlardır (Adanmış, 2018).

2.4.2 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve bilgi toplumu

Bilgi toplumu; bilginin işlendiği, sosyalist, demokratik, rasyonel, devimsel, bağımsız niteliklere sahip toplum türüdür (Saygılı, 2013). Bilgi toplumunda halk, bilgiyi örgütsel bir ihtiyaç haline getirmiştir. "Enformasyon çağı" ve "bilgi toplumu" birbirine bağımlı hareket etmektedir (Yeşilorman ve Koç, 2014). Komünikasyon ile teknolojinin ilerlemesi sonucunda enformasyon metaya dönüşmüştür. Bu durum enformasyon toplumunun oluşmasına sebep olmuştur. "İletişim çağı kavramı" ilk kez 1962 yılında Kanadalı iletişimci Marshall Mc Luhan tarafından kullanılmıştır. Amerikalı iktisatçı Fritz Machlup da aynı tarihte bilgi toplumu kavramını ortaya atmıştır. 1962 yılında Fritz Machlup, kaliteli eğitimin gelecekte Amerika'nın ekonomisine yön vereceğini savunmuştur. Fritz Machlup, üniversiteleri ekonominin büyümesinde ana unsur olarak görmüştür. Üniversitelere "bilgi endüstrileri" denmesi gerektiğini savunmuştur (Machlup, 1967). Enformasyon çağı hakkında birçok düşünür Machlup'un düşüncesini benimsemişlerdir. Suzan Crawford ve Peter Drucker, Machlup'un düşüncesini savunan entelektüellerdendir. Peter Drucker, 1969 yılında yayımladığı "Süreksizlik Çağı" (The Age of Discontinuity) eserinde kompüter ve bilişim sanayisine karşı yeni iktisadın ortaya çıktığından bahsetmiştir. Drucker eserinde, bilginin merkezinin ekonomi olduğunu, bilgi ve becerinin uygulanabilmesi için de yeni politika ve yönetim şekillerinin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Drucker, 1969). Bilgi ekonomisinin oluşturulması için yapılan araştırmalar

Amerika'nın sayısal verilerinden meydana gelmiştir. 1975 yılında Edwin B. Parker, 1977 yılında Marc Porat, OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü) konferansında Amerika'nın kendi ekonomi merkezini oluşturduğundan bahsetmişlerdir. 1980 yılından sonra OECD, enformasyonel bilgiyi ekonomik merkezli ele alarak istatistiksel olarak yaklaşmıştır (Bell, 2013). 1978 yılında Marc Uri Porat ve 1990 yılında Yoneji Masuda, bilgi toplumu adına araştırmalar yapmıştır (Saygılı, 2013).

2.4.3 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve iletişim

Enformasyonun ve iletişim teknolojilerinin toplumu dönüştürdüğü düşünülmektedir. Enformasyon çağında insanlar iletişim ile iç içedir (Ege, 2004). Daniel Bell ve Manuel Castells; enformasyon çağı, ağ toplumu ve ideolojilerin son bulması hakkında araştırmalar yapmışlardır. Daniel Bell, enformasyon çağında siyasi ve ideolojik yapıda kaymaların oluştuğundan bahsetmiştir. Küresel kapitalizmin siyasi ve ideolojik kaymaları sonucunda neoliberalizm yükselmiştir. Bell, post endüstriyel toplumda küresel krizin neoliberalizmi nasıl yok ettiğini araştırmıştır. Castells de "ağ toplumunda" küresel krizin neoliberalizmi yok edişini ele almıştır (Castells, 2006). Bell ve Castells, enformasyon toplumlarının nasıl teşkilat haline geldiklerini teorileriyle açıklamaya çalışmışlardır. Van Dijk Ağ Toplumu (Network Society) eserinde, örüt ağın (internet) kişilerin yaşamlarına oluşturduğu hususun hızlı ve yaygın yüksek kombinasyon ile açıklamaya çalışmıştır. Van Dijk eserinde, kişilerin, grupların ve teşekküllerin (örgüt) toplumsal ve haberleşme sistemleri ile birbirini çoğaltarak bağlandıklarından söz etmiştir (Değerli, 2016). Van Dijk ağları, toplumun sinir sistemi olarak ifade etmiştir. Van Dijk, ağ toplumunun boyutlarında ilk olarak değişkenlik gösteren zaman ve mekan kavramlarını kullanmıştır (Altunay, 2015).

2.4.4 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve kültür

Medeniyetin şifrelerini ararken insanlar toplumun temellerini oluşturmuşlardır. Castells, kültürün doğadan elde edilen bir kazanım olmadığını belirtmiştir. Castells, tarihi üç aşamada ele almıştır. Bunlar:

1. Doğanın kültüre etkisi
2. Kültürün doğaya etkisi
3. Kültürün kültüre etkisi

Castells ilk evreyi, kültürün doğayla mücadelesi olarak ele almıştır. İkinci evrede bilim ve teknolojinin ilerlemelerden bahsetmiştir. Üçüncü evrede ise kültürel bağımsızlığı incelemiştir (Castells, 2006). Castells, toplumsal kuruluşların doğa ile mücadele edebilmek için kendilerini geliştiklerinden söz etmiştir. Castells, oluşan bu durum karşısında kültürün bağımsızlığının kısıtlanacağını düşünmektedir (Castells, 2004a).

Kültürel karşılaştırmalar bilişim çağının güç göstergeleridir. 1970-1980 yılları arasındaki kentsel eylemler, direnişi meydana getirmiştir. Pozitif fiiller (işçi hareketleri, siyasal partiler), kültürel bağımsızlık ve siyasal zorlamalar insanların bu duruma karşı direniş göstermelerine ve teşkilatlanmalarına sebep olmuştur. 1970 yılında SSCB'nde, ekonomik ve sosyal yapıda kırılma başlamıştır. SSCB'nin enformasyon çağına girmesiyle devlet politikasında ve Sovyet türü sanayide çöküş başlamıştır. Yeni bilişim çağı SSCB'nin meşruluğunu sarsmıştır. Bunun sonucunda SSCB'nde silahlandırma politikaları durmuştur. SSCB'nin komünizm devlet politikası enformasyon sayesinde milliyetçiliğe dönüşmüştür. Bu durum "Sovyet vatandaşı" kimliğini engellemiş ve ideolojik komünist ütopyasını bozmuştur. Sovyet milliyetçiliği 25 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin yıkılmasıyla sona ermiştir. Günümüzde hala Sovyet milliyetçiliği devam etmektedir (Bell, 2013).

2.4.5 Sanayi sonrası toplum (post-modern toplum) ve bilgi toplumunun küreselleşme hareketleri

1990 yılında ABD'nin çıkarmış olduğu kararlarla iletişimde rekabet başlatmıştır. ABD'deki yapılan yatırımları devlet hazinesi karşılamıştır. Enformasyon bu sayede hem ekonomik hem de demokratik olarak ilerlemiştir (Ayata ve Ercan, 2007). Günümüzde teknoloji alanında ilk sırada ABD ve Japonya yer almaktadır. Avrupa ülkeleri ve Çin onları takip etmektedir (Bayraktutan ve Bıdırdı, 2015). Avrupa'daki enformasyon toplumu adına yapılan çalışmalarda iletişim ağı oldukça güçlüdür.

Avrupa Birliği 27 ülkeden oluşan siyasi ve ekonomik topluluktur. 1 Kasım 1993 tarihinde imzalan "Maastricht Antlaşması" üç sütunlu Avrupa Birliği yapısını meydana getirmiştir. İlk sütunu Avrupa Toplulukları oluşturmuştur. İlk sütunda; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Roma Antlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Atom Enerjisi Toplulukları (EURATOM) bulunur. İkinci sütunu "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası" (CFSP-ODGP) oluşturur. İkinci sütunda Avrupa Birliği ülkeleri ön planda yer almıştır. Kararlar oy birliği ile gerçekleşir.

Üçüncü sütunda Adalet ve İçişleri" bulunur (https://european-union.europa.eu). Enformasyon çağını yaşayan ülkelerde öğrenen toplum modeli oluşturulmak istenmiştir. Ağ toplumunu oluşturmak isteyen ülkeler üç politik karar geliştirmiştir. Bunlar;

1. Global piyasada yarışmak, ihtiyacı karşılayabilmek, bilişim sanayisi ve sanayi seviyesine ulaşmak
2. Kamu ve özel sektörde bilişimi vasıta olarak değerlendirmek, medeniyet oluşturmak, medeniyeti geleneksel yollarla uygulamak
3. İnsanların bilgiyi pozitif yönde kullanmasını sağlamak, bilginin ortak kullanımı, toplumsal seviyede yöntemleri uygulamak (Özdemir, 2015).

Avrupa Komisyonu'nun eylem planına bağlı kalarak 19 Temmuz 1994 tarihinde "Enformasyon Toplumu Proje Dairesi" kurulmuştur. Avrupa Komisyonu "Avrupa eylem planını" oluşturmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır;

- Kurallı ve yasal olması
- Avrupa'nın sistemleri, görev ve kullanım ve girişimleri desteklemesi
- Toplumsal ve kültürel sürece, Avrupa medeniyetine ve dil yelpazesinin ilerlemesine yardımcı olmak (Gürbüz, 2003).

1997 yılında Avrupa birliği komisyonu, "Enformasyon Teknolojileri Basın ve Telekomünikasyonlarının Birleşim Noktaları" kanuni evrakını imzalamıştır (Tokcan, 2015). Avrupa Birliği teknolojik ürünlerin kârını yükseltmek, GSMH (Gayrisafi Yurt İçi Hasıla) ayrılan payı artırmak, geleceğin iş imkânlarını araştırmak, iş ve yaşam standartlarını artırabilmek için "Avrupa Araştırma Alanını" (European Research Area–ERA) uygulamaya koymuştur (https://research-and-innovation.ec.europa.eu). Avrupa Birliği, enformasyon çağının getirdiği proseste (süreç) birçok uygulamayı tasarlayıp geliştirmiştir. Geliştirilen tasarımları şunlardır;

- Kusursuz merkezlerin imajiner (sanal) merkezi meydana getirmesini sağlanmak
- Araştırma kurumlarına müşterek yakınlık gösterilmek
- Millî ve Avrupa'daki araştırmalara koordinasyon sağlamak
- Araştırma için yapılan planı uygulayabilmek için varlık ve geliri iyi kullanmak

- Siyasi kararların uygulanmasında müşterek bilimsel ve teorik referans yöntemi kurup geliştirmek
- Daha çok insan ve daha çok iktisadi kaynak (beşerî sermaye, beşerî sermaye yatırımı)
- Lokal (yöresel) ve yerel seviyedeki tecrübelerde profesyonel gözlem uyumu
- Doğu ve Batı Avrupa şirketlerini, bilim insanlarını ve bilim zümrelerini bir araya getirilmek
- Bilgi ve teknolojinin ahlaki ve sosyal erdemlerin ilerlemesine yardımcı olmak

Avrupa ve ABD üniversiteleri, enformasyon çağında sanayi alanında birlikte çalışarak bilimin ilerlemesine katkı sağlamışlardır. Ekonomiye pozitif yönde katkıları olmuştur. Avrupa Birliği enformasyon çağını geliştirebilmek için çeşitli proje ve programları uygulamaya koymuştur. Bunlar;

- Brite-Euram programı
- Esprit programı
- Uluslararası kalkınma birliği programı (ida)
- Eureka programı
- Cost program
- İnternet açık artırması (internet action planı)
- Promise plan
- Digicult plan
- Bütünleşmiş sanat analizi ve navigasyon ortamı (artiste)
- Video analizi ile arşivlerin yayın restorasyonu (brava)
- XML'de çağdaş kültür sanal arşivi (covax)
- Avrupa günlükleri çevrim içi (echo)
- Renardus akademik konu ağ geçidi hizmeti Avrupa (renardus academic subject gateway service Europe)
- Meta veri şema uygulayıcı için şemalar forumu (schemas forum for metadata schema ımplementer) (Gürbüz, 2003).

BÖLÜM III

3.1 Ağ Toplumundan Dijital Topluma Geçiş

Ağ toplum kavramı ilk kez 1991 yılında ortaya atılmıştır. Ağ toplumu kavramı; dijital enformasyon ile haberleşme teknolojilerin toplumu iktisadi, politik, ekinçsel (kültürel) olarak değiştirmesi ve bütünleşmesidir. Ağ toplumuna; kitle toplumu, enformasyon sonrası toplum, bilgi toplumu gibi adlar verilmiştir. Ağ toplumu kavramı ilk kez Manuel Castells tarafından ortaya atılmıştır (Castells, 2013). Sonrasında Jan Van Dijk tarafından kullanılmıştır. Manuel Castells, "Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür" (The Information Age: Economy, Society and Culture) eserinde; kapitalizmin transformasyonu (dönüşüm), endüstrileşme, devlet yönetimlerindeki kriz, enformasyonel (bilgi) iktisadın doğuşunu, ağ toplumunun oluşması olarak tanımlamıştır (Castells, 1999). Ayrıca Castells, "İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler" (The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society) eserinde sosyal örgütlenmede ağların önemini aktarmaya çalışmıştır. Castells, İnternet Galaksisi "İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler" (The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society) eserinde; yaratıcılık, inovasyon (yenilikçilik), prodüktivite (üretkenlik), varlık oluşturma, dalgalanma, itimatsızlık, eşitsizlik ve sosyal dışlanma olgusu konularına değinmiştir. Jan Van Dijk "Ağ Toplumu" (Network Society) eserinde, dijital dönüşüm sonrasında büyüyen haberleşme teknolojilerinin meydana getirdikleri sistemlerin toplumsal, iktisadi, politik ve ekinsel oluşumlarda, kanuni ayarlamalarda kişilerin ruh hallerinde bir transformasyona neden olduğunu ve yeni bir toplumsal oluşumu yanında getirdiğini görüşünü ortaya atmıştır. Jan Van Dijk, "Ağ Toplumu" (Network Society) eserinde; yeryüzünün şimdiki gibi bağımsız olmadığını, özgürlükle birlikte bağımlığın oluştuğu, birtakım erdemlerin tehlikede olduklarından bahsetmiştir (Dijk, 2016). Ağ kavramı toplumsal olarak birden çok sosyolojik bağla birbirlerine bağlanmıştır (Özdemir, 2015). Ağ toplumu alt yapısını toplumsal ve iletişim oluşturduğu, toplumun tüm düzeyindeki teşkilatlanma formlarının tayin ettiği çağdaş bir toplum biçimidir. Ağ ilişkileri tarihte ilk kez ticaret üzerinde gerçekleşmiştir. Sonrasını ulaşım ve prodüsiyon (üretim) sistemleri beraberinde getirmiştir. Ağ toplumunda hız önemlidir. Ağ toplumunda her tip seri kompüter (bilgisayar), program, modem gibi her şeyin seri olanı tercih edilmekte ve tüketilmektedir (Dijk, 2016).

Dijitallere sürecini başlatan ilk bilgisayar sistemi ARPANET, 1 Eylül 1969 yılında California Üniversitesinde ve Utah Üniversitesinde kurulmuştur. İnternet ise 1990 yılında Tim Berners Lee ve Robert Cailliau tarafından "World Wide Web" tasarlanmıştır (Castells, 1996). 1993 yılında internet Türkiye'de kullanılmaya başlamıştır. Güzümüz dijital toplumunun oluşumunda ağ toplumu etkili olmuştur. Dijitalleşmeyi gerçekleştiren bilgisayar, internet, cep telefonu, tablet gibi teknolojiler ağ toplumu sürecinde keşfedilmiş ve geliştirilmiştir. Teknolojinin gelişmesi tüketimi de artırmıştır (Özsoy ve Madran, 2015).

1895 yılında Paul Otler ve Henri La Fontaine, Brüksel'de "Uluslararası Kaynakça Enstitüsü'nü" kurmuşlardır. Paul Otler ve Henri La Fontaine, üniversal (evrensel) ağ topluluğunun habercisi olarak gösterilmektedirler. Hedefleri iki dünyanın ideografik (düşünsel) emeğini günü gününe iletmektir (Mattelart, 2004). 1950 yılları sonrası sosyologlar yeni post-endüstriyel topluma farklı isimler vermişlerdir. Bunlar; bilgi toplumu, enformasyon toplumu, network alt ağı ya da aksi toplum kavramlarıdır. Ağ toplumunda teknoloji merkezi konumdadır ve kaynağını bilgi oluşturur. Teknoloji, bilgiyle eş değer hareket etmektedir. Bilgi, kendini sürekli yenilediği için teknoloji bilgiden ayrı tutulamaz. Bu sebeple de teknoloji kendini sürekli yenilemekte ve ilerlemektedir (Dura, 1990). Bilgi toplumu nosyonu (kavram), toplumdaki etkinlik ve proseslerin (süreç) dönüşerek tabiatını belirlemektedir. Ağ toplumu nosyonu sürecinde ilgi, toplumun dönüşen örgütsel biçimlerine ve altyapısından oluşmuştur. Castells, 20. yüzyılın sonlarında oluşan toplumsal yapının 1980 yıllından sonrası kapitalist istihsalin (üretim) yeni oluşum şeklinin enformasyonalizmin ortaya çıkışıyla ilişkilendirmiştir. Castells, iktisadi globalleşmenin yalnız yeni enformasyon ve haberleşme teknolojileri temelinde ilerleyebileceğini savunmuştur. Post-modern kalkınma şeklinde prodüktivitenin (üretkenlik) kaynağı; bilgi üretme, bilgi işleme ve simgelerle haberleşme teknolojisinde yer almıştır. Manuel Castells, ağ toplumu kavramını soyutlaştırmıştır. Castells, yeni dünya düzenini ve küreselleşmenin ağlar yoluyla gerçekleşeceğini savunmuştur. Castells, toplumun sosyo-ekonomik alanda iletişim ağları sayesinde oluştuğundan bahsetmiştir (Castells, 2004).

Ağ toplumu; toplum yapısını değiştirmiş, birbiriyle olan iletişimlerinde dönüşüm gerçekleşmiştir. Ağ toplumunda ağlar arasında zaman ve mekan kavramı bulunmamaktadır. Ağ toplumunda özgürlük halt safhadadır (Balatongöz, 2018). Ağ

toplumu, merkezi yapının ve yatay ilişkilerin oluşturduğu sosyal teşkilatlanmadır. 1990 yılından sonra globalleşen ve şahsileşen kitle iletişim araçların birleşmesiyle yeni multi medya sistemi oluşmuştur. Castell, ağa dayalı sosyal strüktürü (yapı); genişleyebilen, enerjik ve açık bir sistem olarak ifade etmiştir (Dikici, 2017).

Global toplumsal sistemler, dijital dünyada "suretsiz toplum" vasıtasıyla sosyal dizgelerin kapsamı başkalaşıma uğramakta ve bu mübadelenin inikâsları (değişim yansımaları) toplumsal yaşamın her sahasında yer almaktadır. Bireyler içinde yer aldıkları gerçekliği toplumsal dizgeler kendi istençleri ile tekrardan biçimlendirip yorumlamaktadırlar. Oluşan bu durum gerçekliğin toplumsal inşası olarak tarif edilmektedir. Toplumsal dizgeler gerçeği inşa eden kompleks bir antant (anlaşma) olarak adlandırılmaktadır. Gündelik yaşamda pek çok husus birden fazla antantı kapsamaktadır. Bireylerin vakaları algılama şekilleri, olaylar karşısındaki davranışları kişisel geçmişlerine, ilgi ve maksatlarına göre biçimlenmektedir. Bireyler, alan, hedef ve maksatlarına göre topluluk içinde olmayı seçerler. Bireyler gündelik yaşamda maksatları doğrultusunda gerçeklikleri biçimlendirirler. Sosyoloji kişilerin tek başına olmadığını, birey veya grupların karşılıklı etkileşim halinde yaşayabildiklerini savunmaktadır (Köksal, 2021).

3.2 Zygmunt Bauman

Zygmunt Bauman, 19 Ekim 1925 tarihinde Polonya Poznan'da dünyaya gelmiştir. Bauman, sosyolog ve filozoftur. Post-modern felsefeyi, sosyoloji ve kuramsal alanda değerlendirmiştir. Varşova Üniversitesi'nde doktorasını yapmıştır. 1971-1990 yılları arasında Leeds Üniversitesi'nde çalışmıştır. 1980 yılından sonra modernizm ile totalitarizm (bütüncüllük) arasındaki yakınlığı kuramsal ve sosyolojik olarak ele almıştır. Almanya'daki nasyonal-sosyalizm (Hitlercilik) ve Holokost (Yahudi soykırımı) felsefesi hakkında yapmış olduğu analizlerle ses getirmiştir (Kineşçi, 2017). Bauman, yaşamı boyunca arayış içerisinde olmuştur. Yahudi sürgününe tanık olmuş ve yaşamıştır. Eserlerinde, Yahudi bilincinden ve ebedi sürgünden bahsetmiştir. Yabancılık fenomenini yapıtlarında kullanmasının sebebi buna bağlanmıştır. Modernlikten uzaklaşmasının nedeni hayat hikayesidir. Moderniteyi tüm yönleriyle incelemiştir. "Modernizm ve Holocaust" eserinde modernliğin yıkıcılığından bahsetmiştir. Moderniteyi kendi içinde zararlı bulmuştur. Modern bilimin doğanın bilinmezliklerini yok edeceğini savunmuştur. Bunun sebebini genelleyici kriterler ve

çağdaş esaslara dayandırmıştır. Post-modernliği savunurken daha sonrasında fikrini değiştirmiştir. Post-modernitenin getirdiği karanlık ve itimatsızlığın kişilerde kaygı yarattığını eserlerinde yer vermiştir. Globalleşme olgusunu, modernitenin iktisadi ve ekinsel (kültürel) sisteme karşı isyanı olarak görmüştür. Globalleşme olgusunun dünyayı kavrama şekillerimizi baş aşağı eden refraksiyonun inikâsı (kırılma yankısı) olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur (Bauman, 2015). Globalleşmenin mekân ve zaman kavramlarını yok ettiğinden bahsetmiştir. Globalleşmenin akışkan olduğunu savunmuştur. Sıvıların, katılar gibi şekle sahip olmadıklarını, mekânsal ve zamansal olarak sabit konumlara sahip olduklarını belirtmiştir. Akışkanların tıpkı sıvılar gibi belli bir şekilleri olmadığını, her an şekil değiştirebileceklerini savunmuştur (Kineşçi, 2017). Bauman, herkesin tüketici tarzda yorum yaptığından bahsetmiştir. Bu durumu akışkan modernizeye ve üretici tarzda eleştirinin yok oluşuna bağlamıştır. Özgürlük kavramını modern kapitalist tüketim toplumunda "tüketicilik kavramıyla" ele almıştır. Çekişmenin sembolik çekişmeye dönüştüğünü ve özgürlüğün zorunlu hale geldiğini belirtmiştir (Bauman, 2013).

3.2.1 Zygmunt Bauman akışkan hayat ve akışkan modernlik

Bauman, "akışkan hayat" ve "akışkan modernlikle" belirsizliğin psikolojik ve toplumsal nedenlerini ele almıştır. Bauman'a göre belirsizlik, kabul edilemez bir durumdur. İnsanların özgürlüğü hayal etiklerini, ona kavuştuklarında özgürlüğün getirdiği tehditte karşı umutsuzluğa düşebileceklerini belirtmiştir. Özgürlük kavramının altında belirsizliğin olduğunu savunmuştur. Geleceğin tahmin edilemeyeceğini vurgulamıştır. Bu durumdan olumlu sonuç çıkarılmaması gerektiğini belirtmiştir. Akışkan modernite de özgürlük yerine emniyete duyulan tehlikeden bahsetmiştir. İnsanların güvenlikleri için özgürlüklerinden vazgeçeceklerini savunmuştur (Bauman, 1997). Modernitenin insanlarda vazgeçilmiş, kaybolmuş ve güvensiz hissi doğurduğunu belirtmiştir. Akışkan kaygıları, akışkan modernitenin değişmez refakatçisi olarak görmüştür. (Bauman, 2017). Tarihsel gelişimi "sarkaç teorisiyle" savunmuştur. Freud, insanların özgürlükleri için güvenliklerinden vazgeçtiklerini belirtmiştir. Bauman'ın "sarkaç teorisi" bu durumun tam tersidir. Bauman, düşüncesini Freud'un tezine karşı geliştirmiştir. İnsanların yeni dönemde güvenlikleri için özgürlüklerinden vazgeçeceklerini savunmuştur (Bauman, 2010'a). Bauman, çağdaş sosyoloji düşünürüdür. Jürgen Habermas da çağdaş sosyoloji

sosyoloğudur. Bauman, eserlerinde insanlara yol göstermeyi amaçlamıştır. Yaşamı daha iyi anlayabilmek, dünyayı anlaşılabilir hale getirebilmek için öneri ve yorumlara yer vermiştir. Yerel sorunlar yerine küresel sorunları ele almıştır. İnsanların global boyutla oluşturdukları etkileşim sistemi ile bu problemlerden kurtulabileceklerini savunmuştur. Toplumsal alanın tüm sorunlarını açık bir şekilde ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir. Uyuşmanın sağlanacağı diyaloglar zemini haline gelmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ülkelerin baskısıyla oluşturdukları toplumda global problemleri çözemeyeceklerinden söz etmiştir. Akışkan toplumun kalıcı sulh ve refahını sağlayabilmek için birbirleriyle iletişim halinde olmaları gerektiğini savunmuştur. Birbirlerinin sorunlarına çözüm sundukları alanı oluşturduklarında çözülebileceğini belirtmiştir. Güvensizliğin oluşturduğu durumla nasıl mücadele edebileceğimizin yolunu bizlere göstermiştir (Bauman, 2011).

Bauman, toplumsal çözümlerine kılavuzluk yapacak soyut seçimlere yol aramıştır. Sert modernitenin iyimserliği yerine postmodernitenin akışkanlığı buna örnek gösterilebilir. Bauman, aşinalıktan çıkarmayı sosyolojinin stratejisi olarak ifade etmiştir. Belirsizliğin mevcudiyetin bir parçası olduğunu, bunun da post-modernlikle anlaşılabileceğini kanıtlamaya çalışmıştır. Modernliğin ilmi, ahlaki ve bedii (estetik) alanlarını birbirinden ayırmıştır. Bauman, rasyonalite ile sistemin Batı medeniyetine kendiliğinden bahşedildiğinden söz etmiştir. Sistem ve belirsizliğin arasındaki tenakuzun (çelişki) modernitenin temelini oluşturduğunu savunmuştur. Şehirlerdeki kalabalığın gündelik yaşam sevkulceyşini (strateji) çoğalttığını, bununla beraber belirsizliğin, itimatsızlığın ve süreksizliğin süreklileştiğini belirtmiştir. Bauman, akışkan moderniteyi çok uluslu kapitalin hâkimiyeti olarak tanımlamıştır. Ayrıca, sert modernitenin hakim olduğu ulus devletlerinin güç kaybettiklerinden bahsetmiştir. Postmodern medeniyette seçim ve özgürlüğün kahramanlar ve kurbanlar yarattığından bahsetmiştir. “Turist” ve “aylak” kavramlarını kurban ve kahramanları tasvir etmek için kullanmıştır. Bauman, ahlaki düşüncenin gelişmesini ancak araçsal rasyonalite ile normatif rasyonalite (kurallı ussallık) arasındaki sınırların kalktığında gerçekleşebileceğini savunmuştur. Ayrıca, ahlaki endişe ile fonksiyon ve sisteme göre oluşturulan toplumsal imgelememi sorgulamıştır. Bauman, pazar şartlarında aslına uygun işlerin ahlaki değerlendirmenin yerine geçtiğinden bahsetmiştir. Bauman’ın eserlerinde; akışkan modernlik, eşitsizlik, çok kültürlülük, güvensizlik, globalleşme, yaşam politikaları konularına yer vermiştir. Ayrıca; postmodernizm, ulusçuluk,

halkçılık, savaş, tedhişçilik (terörizm) konularına da ele almıştır (Ertoy ve Yalçın, 2017).

3.3 Anthony Giddens

Anthony Giddens, 18 Ocak 1938 tarihinde Londra'da dünyaya gelmiştir. Orta sınıf bir ailenin çocuğudur. 1959 yılında Hull Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde doktorasını yapmıştır. 1961 yılında Leicester Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. Cambridge Üniversitesi'nde sosyoloji kürsüsünde başkanlık yapmıştır. Modernizm ve postmodernizm üzerine çalışmıştır. Anglosakson (eski İngilizce) üzerine çeviriler yapmıştır. "Yapılandırma kuramı" ve "modern toplumlar" üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Modern bilimcidir ve 29 dilde çevrilmiş 34'ten fazla kitabı yayımlanmıştır. Akademik hayatı üç aşamadan meydana gelmiştir. Birincisi, klasikleri yeniden yorumladığı, "kuramsal ve yöntem bilimsel yaklaşımla" ele aldığı, toplum bilimini sorguladığı dönemdir. 1971 yılında "Kapitalizm ve Modern Toplum Kuramı", 1976 yılında "Toplum bilimsel Yöntemin Yeni Kuralları" eserlerini ilk döneminde yayımlamıştır. İkinci aşamada "yapılandırma kuramını" geliştirmiştir. 1979 yılında "Toplum Kuramında Merkezi Sorunlar" ve 1984 yılında "Toplumun Oluşumu" adlı eserlerini ikinci döneminde yayımlamıştır. Üçüncü aşamada modernitenin toplum ve birey üzerindeki etkisini ele almıştır. 1990 yılında "Modernitenin Sonuçları", 1991 yılında "Modernite ve Kimlik", 1992 yılında "İçtenliğin Dönüşümü", 1994 yılında "Solun ve Sağın Ötesinde", 1998 yılında "Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yenilenmesi" eserlerini üçüncü döneminde yayımlamıştır.

3.3.1 Anthony Giddens ve dijital devrim

Giddens, topluluk çeşitleri hakkında bilgi verirken, endüstrileşme prosesi (süreç) ile başlayan çağdaşlaşmayı esas almıştır. Giddens, modernlik öncesi avcı, tarım, kır ve konvensiyonel (geleneksel) toplulukları incelemiştir. Giddens, modern toplulukları; birinci, ikinci, üçüncü dünya ve yeni endüstrileşen devletler olarak sınıflandırmıştır. İnsan sosyal varlıktır. Anthony Giddens, insanın sosyal konstrüksiyon (yapı) tarafından engellendiğini ve fiili proseslerin bu yapılar tarafından blokaj edildiği fikrini yapılaşma teorisinin başlangıç noktası olarak belirlemiştir (Yıldırım, 1999). Anthony Giddens, teknolojik devrimin püskürtücü etkisini "dijital devrim" olarak

tanımlamıştır. Giddens, toplumsal kuramın yeni şekillerine eğilerek kendi sosyolojik kuramlarını oluşturmuştur. Risk ve risk toplumu fenomenlerini (olgu) modernizmin neticesi olarak görmüştür. Giddens, riski tanımlarken "aktif" kelimesini kullanmıştır. Giddens, bilginin aydınlanmada önemli olduğuna vurgu yapmıştır (Sığın, 2021). Giddens, risk toplumunda insanı güvence olarak görmüştür. Günümüz toplumunun fırsatlara sahip, yüksek risk taşıyan örgüt türü olarak tanımlamıştır. Giddens, dijitali devrim niteliğinde ifade etmiştir. Bu devrimlerin sınırları aşarak gerçekleşeceğini savunmuştur. Bilgisayarları "bilgi" olarak tanımlamıştır. Giddens, globalleşme sürecinde devletlerin işlevlerini dönüştürerek nasıl kalıcılıklarını sağladıklarını açıklamaya çalışmıştır. Modern toplumun oluşum ve gelişimini yapılaşma kuramıyla ele almıştır. Modernizmi açıklarken çift yönlü kişiliklerin teorik bir tahlilin oluşturulması gerektiğini savunmuştur (Giddens, 2010a). Giddens'ın bilme becerisindeki özne kuramını bilinç dışı, uygulamalı bilinç ve sözel bilinç esasına dayandırmıştır. Dijital devrimle oluşan fırsatların değerlendirilemez ve ölçülemez olduklarını savunmuştur. Bunun sebebini hem fırsat hem de risk tarafında olmalarına bağlamıştır. Değişimin siyaset ve ekonomide gerçekleştiğini belirtmiştir (Giddens, 2019). Dönüşümün organik görünmesine rağmen farklı ele almıştır. Varlıkların doğalarını kaybettiklerini, insanların makinelerle evrimleşerek bütünleşeceklerini ve akıllı makinelerin yer aldığı yapı oluşumundan bahsetmiştir. Giddens, bilimdeki dönüştürücüleri ilim insanlarının küresel ölçekte ele aldıkları açık veriler olarak tanımlamıştır. 21. yüzyılı, 20. yüzyılın son yıllarına benzetmiştir. Parçalanmış bir dönemden geçildiğini ve bunun tek güç üzerine kurulu olduğundan bahsetmiştir. Bu konuyu "derinden kopyacılık" ve "görünmezlik" kavramlarıyla ele almıştır (Giddens, 2020).

3.4 Manuel Castells

Manuel Castells, 1942 yılında İspanya'da dünyaya gelmiştir. Tam ismi Manuel Castells Olivan'dır. Bilgi toplumu ve iletişim üzerine çalışmalar yapmıştır. Kendisine "sanal dünya filozofu" unvanı verilmiştir. Anthony Giddens ve Peter Hall, Castells'i Marx ve Weber'e benzetmişlerdir. Castells, 20'den fazla kitap yayımlamıştır. Bunlardan bazıları; 1972 yılında "Kent Sorunsalı. Marksist yaklaşım", 1978 yılında "Kent, Sınıf ve İktidar", 1980 yılında "Ekonomik Kriz ve Amerikan Toplumu", 1983 yılında "Kent ve Çim Kökleri: Kent Toplumsal Hareketinin Çapraz Kültürel

Temelleri", 1989 yılında "Enformasyon Şehri: enformasyon Teknolojisi, Ekonomik Yeniden Yapılanma ve Kent Bölgesel İşleyişi" (The Information City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban Regional Functioning), 1996 yılında "Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt I." (The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume I.), 1997 yılında "Kimliğin Gücü, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt II." (The Power of Identity, the Information Age: Economy, Society, and Culture Volume II.), 1998 yılında "Milenyumun Sonu, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt III." (The End of the Millennium, the Information Age: Economy, Society, and Culture Volume III.), 2001 yılında "İnternet Galaksi, İnternet Üzerindeki Yansımalar, İş ve Toplum "Network Toplumunun Yükselişi", 2002 yılında "Enformasyon Toplumu ve Refah Devleti: Finlandiya Modeli", 2004 yılında yayınladığı "Network Society: A Cultural Conflict Perspective" (Network Toplumu: Kültürel Çatışmacı Bakış Açısı), 2006 yılında "Network Toplumu: Bilgiden Politikaya. Transatlantik İlişkileri Merkezi" ve "Mobil İletişim ve Toplum: Küresel Bakış" eserlerini yayınlamıştır. Castells, günümüz dünyasını aydınlatacak üç ciltlik eser yayımlamıştır. "Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür" (The Information Age: Economy, Society and Culture) eserinde, bilgi çağının ekonomik, toplum, kültür alanındaki hareketliliğini yansıtmıştır. Küresel ekonomiyi şekillendiren unsurları üç ana başlık altında sınıflandırmıştır. Bunlar;

1. Bilgi
2. Meta
3. Kültürün akıcılığı (Özdemir, 2015).

Castells, etkileşimin üretim ve tüketimi şekillendiğinden bahsetmiştir. Üçleme serisinin ilk kitabı "Ağ Toplumunun Yükselişidir" (The Rise of the Network Society). Eserinde, modernizasyonun ve bilişimin dışında kalan globalleşme evrelerinden bahsetmiştir. Castells eserinde; bilişim ağı toplumu, medeniyet, kurumlar ve federasyon konularını ele almıştır. Emek ve faaliyet alanındaki senkron döngüsüne (eş zaman döngüsü) vurgu yapmıştır. İlerlemiş iktisatta, istihsal (üretim) alanının toplumun öğrenim görmüş kitlesinden meydana geldiğini savunmuştur. Castells, bu durumun iş hayatında değişkenliğe ve kişiselleşmeye sebep olacağından bahsetmiştir. Ayrıca, sosyal yapıda ayrışmalara neden olacağını belirtmiştir. Castells, teknolojik varyasyon, medya, sanallık, kent hayatı, global politika, zamanın sonuçları hakkında

araştırmalar yapmıştır. “Kimliğin Gücü” (Power of Identity) eserinde, globalleşmeyi ve hüviyeti (kimlik) aydınlatmaya çalışmıştır. Bilişim ve teknoloji reformunun kapitalizmin yeni şeklini oluşturacağını belirtmiştir. Bilişimin toplumunun genel kimliğini belirleyeceğini savunmuştur. Toplumun bu durum karşısında küreselleşmeye direniş göstereceklerini belirtmiştir. Çevrecilik, feminizm, yaradan, ulus, budun (kavim), familya (aile), aktüel kavramlarına direniş gösteren reaksiyonel davranışların kökenini araştırmıştır. Kültür, ulus kavramlarını sorgulamış ve politik halkçılık kavramının literatüre girmesini sağlamıştır (Bahçeci ve Öktem, 2019). “Binyılın Sonu” (End of Millenium) eserinde, sistemle kimliğin oluşturduğu global-sosyal varyasyon prosesini (toplumsal çeşitlilik süreci) incelemiştir. SSCB’nin dağılış nedenini sanayinin bilişim devrine ayak uyduramaması bağlamıştır. Dünyadaki eşitsizliği, sınıf farklılıklarını, toplumsal aşağılamayı, Afrika’yı, kentsel fakirliği, çocukların yaşadıkları olumsuz durumları konu olarak ele almıştır. Castells, global suç iktisadının oluştuğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Global iktisatla Asya Pasifik’in politik ve ekinsel kaynaklarını araştırmıştır (Castells, 2007). Avrupa Birliği’nin tutarsızlıklarına karşı “ağ ulus nosyonunu” geliştirmiştir. 21. yüzyıl teknoloji reformunu en farklı devir olarak görmüştür. Castells’in “Bilgi Çağı” (The Information Age) üçleme eseri, 21. yüzyılın klasisizm eseri olarak gösterilmiştir (Castells, 2004a).

3.4.1 Manuel Castells’e göre globalleşme, sanallık ve kimlik

1970 yılı değişim rüzgarlarının başladığı dönem olarak gösterilmiştir. 1960-1969 yılları arasında hippi hareketleri ve sosyal alanda gerçekleşen ilerlemeci hareketler, Vietnam Savaşı’yla azalma göstermiştir. 1970-1979 yılları arasında OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) ile yaşanılan petrol krizi, dünyayı iktisadi çıkmaza sürüklemiştir. 1970 yılında cemaatçilik kavramı ortaya çıkmıştır. 1970 yılının başlangıcıyla dünyada birçok devlet birbiriyle savaşmıştır. 1970 yılında başlayan teknolojik ilerlemeler ve enformasyon çağının getirdiği sonuçlar, bugünkü bireysel ve toplumsal yapımızı şekillenmesinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda bireyler ve toplumlar arasındaki sınırlar ortadan kalkmıştır. Bilgi, hüviyet, medeniyet, efor ve kapital kavramını hızlı bir şekilde likitleştirmiştir. Bireyler yaşam alanlarını kurarken, destek verecek ters fiiller oluşmuştur (Öztürk ve Saygın, 2017). Castells, oluşan bu durumu anlatabilmek için din, feminizm, çevrecilik kavramlarını örnek olarak göstermiştir. Castells dinin, iletişim çağında dijital toplumun kimliğini oluşturduğunu

belirtmiştir. Global devrin gelecekte Hristiyanlığı azınlık pozisyonuna getireceğinden bahsetmiştir. Geleceğin dünyasında dinsel hislerin, yarı dinsel hareketlerin ve dinsel müesseslerin dünyanın istikbalini değiştirebileceği savunmuştur (Castells, 2014). Manuel Castells, "Ağ Toplumunda Küreselleşme ve Kimlik" (Globalization and İdentiy in The Network Society) eserinde "reenchanted" (yeniden büyülenmiş) kelimesini kullanmıştır. Dünyanın dinsel duygularının yeniden geri döneceğini savunmuştur. Castells sosyolojide, aktüel toplumların "disenchanned" (ruhsuz) dönüşeceklerini ve bu büyünün ortadan kalkacağından bahsetmiştir. Yeni dönemde dinsel hareketlerin oluşumunu global derinliğe ve dünyeviliğe bağlamıştır. Bu duruma "ne-enchanted" (büyülenmemiş) adını vermiştir. İslam dünyasındaki şansız çağdaşlaşma eylemlerinin toplum, birey, politik güç arasındaki tinsel (manevi) ve iktisadi farkın İslam'ı kökleştirdiğini savunmuştur. Çağdaşlaşmanın İslam toplumunda hüviyet bunalımı oluşturduğunu belirtmiştir. Bu sorun karşısında İslam dünyasının dine katı kurallar getirdiğinden bahsetmiştir. İslam, kökten dinciliği konservatif fiil (tutucu eylem) olarak görmüştür. İslamcılığın çağcıl kimliğe sahip olduğundan bahsetmiştir (Castells, 2004a).

Castells, yeni kültürün maddesel kaynaklarını ele almıştır. Reel sanallığı tarihin yaratığını ve inancın öz inancın yerine geçtiğini savunmuştur. Yeni iletişim ağlarına bağımlılığı ve bilişim kapitalizmine katılımını bireylerin yeni global sisteme ayak uydurduğunun kanıtı olarak göstermiştir. Yeni kapitalizmin dijital iletişim araçları sayesinde tüm kültürleri bünyesinde barındırdığından bahsetmiştir. Reel sanallığın gerçek deneyime tehdit oluşturabileceğini savunmuştur. Reel sanallık sorununda limitli aktüaliteyi kabul etmiştir. Bunun sebebini seçeneklerin olmayışına bağlamıştır (Castells, 2004a). Castells, kimlik arayışının bilişim çağında toplumun temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Manuel Castells, kimliği kişinin anlam ve deneyim kaynağı olarak ifa etmiştir. Castells, ağ toplumunda sosyal bireylerin anlam, zaman ve uzam içinde kendilerini koruyan esas bir kimlik etrafında teşkilatlandıklarını belirtmiştir. Castells, kolektif kimliğe (ortak kimlik) odaklanmıştır. Bireyciliğin (individüalizm), kolektif kimliğin (ortak kimlik) içersinde var olduğunu savunmuştur. Yeni eforun; sosyal kuruluşların, bireylerin yaşamlarını ve tutumlarını yönlendiren bilişim şifrelerinin simge imgelerinde (friksiyon) gizlendiğini belirtmiştir. Castells, kimlik inşasını üç bölüme ayırmıştır. Bunlar;

1. müşterek hüviyet (ortak kimlik)
2. efor (güç)
3. ekinçsel sistemler (kültürel ağlar) (Castells, 2006).

3.5 Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0'ın Evrensel Tarihi

3.5.1 Endüstri 1.0

Endüstri 1.0 da su ve buharla üretim yapılmıştır. Endüstri 1.0, I. Sanayi Devriminin diğer adıdır. 1760 – 1830 yılları arasında gerçekleşmiştir. Mekanik üretimi dönemi de denmektedir. James Watt, buhar makinesini geliştirmesiyle sanayi devrimini başlatmıştır. Makine kavramı insanlık tarihinde ilk kez kullanılmıştır. Kömürle çalışan makineler geliştirilmiştir (Yıldız ve Tonga, 2022). 1712 yılında Thomas Newcomen, buhar makinesi bulmuştur. Endüstri 1.0, üretimin makineleşmesi sonucunda elde edilen ürünlerin tren yoluyla tüketim merkezlerine transfer edilmesi olarak tanımlanmıştır (Genç, 2018).

3.5.2 Endüstri 2.0

Endüstri 2.0, 1840-1870 yılları arasında gerçekleşmiştir. Elektrikle üretim yapılmaya başlanmıştır. Elektrifikasyon ve otomasyon çağı olarak isimlendirilmiştir. Buharla çalışan makineler yerini elektrikle çalışan makinelere bırakmıştır. Sanayinin geliştiği dönemdir. Demir ve çelik üretimi yaygınlaşmıştır. Telefon, telgraf, radyo gibi iletişim araçlarında gelişmeler gerçekleşmiştir (Yıldız ve Tonga, 2022). Elektrik ilk kez ABD'de mezbahalarda kullanılmıştır. Üretilen mallar hem demir yolu hem de kara yoluyla transfer edilmiştir (Genç, S. 2018).

3.5.3 Endüstri 3.0

Endüstri 3.0, bilgi teknolojileri çağıdır. 20. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Üretim destekleyici alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Endüstri 3.0'a III. Sanayi Devrimi de denir. Endüstri 3.0 ile dijitalleşmenin ve Endüstri 4.0'ın temelleri atılmıştır (Arklan ve Taşdemir, 2008). Endüstri 3.0, 1970'lerin başında başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu dönemde; bilgisayarlar, akıllı telefonlar, internet ortaya çıkmıştır. Haberleşme ve ulaşımdaki gelişmeler, ticareti ve sanayiyi globalleştirmiştir. Endüstri 3.0, üretimde insan emeğinin daha az olduğu, öz devinimin (otomasyonu) daha çok olduğu çağ olarak tanımlanmaktadır. (Genç, S. 2018).

Tarım devrimi ile endüstri 1.0 arasında yaklaşık 12 bin yıllık süreç bulunmaktadır. Endüstri 1.0 ile 2.0 arasındaki zaman dilimi 80 yıldır. Endüstri 2.0 ile endüstri 3.0

arasında 120 yıllık zaman farkı bulunmaktadır. Endüstri 3.0 ile endüstri 4.0 arasında 70 yıllık bir süreç geçmiştir.

3.5.4 Endüstri 4.0

Endüstri 4.0'da daha hızlı bir üretim gerçekleşir. Bu üretim şekli, bilişim teknolojilerinin sıklıkla kullanıldığı yöntemdir. Bu dönemde sanalla gerçeklik iç içe geçmiştir. Endüstri 4.0, Almanya'nın geliştirdiği projedir. Endüstri 4.0 da maliyetler minimalize edilmiştir ve uzaktan yönetilmektedir. Uzaktan yönetilebilecek fabrika ve işletmeler kurabilme politikası izlenmiştir. Buna insansız fabrikalar adı verilmiştir (Ermağan, 2022). Endüstri 4.0, global ekonomisine ve endüstrine şekil vermektedir. Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti (IoT) hizmeti verebilmek için üst düzey bilgi teknolojilerinden faydalanmaktadır. Endüstri 4.0 da yapay zekâ ve büyük veri kullanılmaktadır. Toplum 4.0, değişen ve gelişen iş imkanları oluşturmuştur (Sağtaş, 2021). Endüstri 4.0 ile amaçlanan, imalat endüstrisinde üretimin yüksek teknolojiyle donatılmasıdır. Bunun için üç temel amaç belirlenmiştir. Bunlar;

- Üretimde insan emeğinin en aza indirilmesi, hata payının azaltılması
- Üretimin esneklik, tüketiciye özel ürün sunulması
- Üretimin hızlandırılması (https://www.mahfiegilmez.com).

3.5.5 Toplum 5.0

Toplum 5.0, insan odaklıdır ve süper akıllı toplumda denir. Toplum 5.0, Endüstri 4.0'a kılavuzluk yapmaktadır. Endüstri 4.0'da dijital toplum, dijital dönüşüm ve Toplum 5.0 birbirine bağımlıdır. Toplum 5.0 ilk kez Japonya'da uygulanmıştır. Japonya, dijital okuryazarlığı geliştirmek için bilinçsiz olarak sisteme dahil olmuştur. Bilinçli olarak projeyi gerçekleştiren ülkeler Almanya ve Çin'dir (Çalış, 2022). Ülkemizde Toplum 5.0 için birçok proje geliştirilmiştir. TÜBİTAK, Haziran 2016 yılında Türkiye sanayisinin dijital olgunluk seviyesini saptayabilmek için "Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemlerine Yönelik Kilit ve Öncü Teknolojiler Önceliklendirme" anket araştırması yapmıştır. Araştırmaya 1.000 özel sektör kuruluşu iştirak etmiştir. Araştırmada işletmelerin Ar-Ge ve akıllı üretime yönelik ilgi ve entegrasyon seviyeleri ölçülmüştür. Araştırmanın sonucunda işletmelerin %19'unun akıllı üretim sistemleri ve teknolojik-dijital gelişmeler hakkında bilgisi olmadığı, %59'unun genel bir bilgiye sahip oldukları, %22'sinin ise tam bilgiye sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca en çok bilgiye sahip olan işletmelerin %93'ü yazılım, %89'u elektronik, %84'ü malzeme sektöründe oldukları tespit edilmiştir. İşletmelerin %50'sinin gelecek yıllarda akıllı

otomasyon sistemleri ve siber-fiziksel sistemlere uygulanabilecek projelerinin bulunduğu, %30'unun sahip olmadığı, %20'sinin de 5-10 yıl içerisinde buna dahil olabilecekleri tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda Türkiye sanayisinin dijital olgunluk seviyesinin Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında olduğunu gözlemlenmiştir. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019 yılında "Dijital Türkiye Yol Haritası" raporunu hazırlamıştır. Raporda, dijital dönüşümün getirdiği yenilikleri farklı alanlara kanalize etmiş ülkelerle aramızdaki ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyinin gerilediğinden bahsedilmiştir. Bu çağa ayak uydurmamız gerektiği belirtilmiştir. Ülkemizin dijital dönüşümde dünyanın ilk 10 sıralamasına girmesi hedeflenmiştir. "Dijital Türkiye Yol Haritası" kapsamında Ankara'da "Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi" açılmıştır. Diğer uygulamaya sokulan projeler; "YÖK Dijitalleşiyor", Teknofest Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali, Eğitim Bilişim Ağı (EBA), Ulusal Geniş Bant Stratejisi ve Eylem Planıdır (https://www.btk.gov.tr).

3.6 Bilgisayarların Hayatımıza Girişi

Yapay zeka ilk kez 1308 yılında Ramon Llull tarafından "Ars Generalis Ultima" (The Ultimate General Art) eserinde yer almıştır. İlk "logaritma yazılım sistemi", 1614 yılında John Napier tarafından dünyanın keşfine sunulmuştur. Sonrasında William Oughtre, sayıların uzunluğunu gösteren "Sürgülü Cetveli" keşfederek ölçüm yapabilen analog bir aygıtı bizlerin kullanımına sunmuştur. Abaküs ile hesap yapabilen mekanik hesap makineleri ilk kez 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021). 1801 yılında Joseph Marie Jacquard, otomatik dokuma tezgahı kullanmış ve ilk delikli katları bularak günümüzde kullanılan bilgisayarların oluşumunda katkı sağlamıştır (Delve, 2007). Charles Babbage, ilk sistem mühendisi, ilk sibernetikçi ve ilk elektronikçidir. Charles Babbage ayrıca, bilgisayarların babası olarak nitelendirilmektedir. Charles Babbage, "Fark Makinesi" adı verdiği "Analitik Motor" ile makinelerin devrimini başlatmıştır (Ünal ve Kılınç, 2020). 1898 yılında Nikola Tesla Leonardo, radyo dalgalarını keşfetmiştir. Leonardo Torres Quevedo, 1914 yılında satranç oynayabilen makineyi dünyanın gözleri önüne sunmuştur (Bolat ve Koşaner, 2021). 1929 yılında Makoto Nishimura, "doğanın yasalarından öğrenme" adına ilk robotu tasarlamıştır. Böylelikle ilk yapay zeka ve robot ortaya çıkmıştır. Warren McCulloch ve Walter Pitts, 1943 yılında yayınladıkları "Sinir Aktivitesinde Düşüncelere Ait Bir Mantıksal Hesap (A Logical Calculus of Ideas Immanent in Nervous Activity)" adlı makalede ilk yapay sinir ağı modelini dünya bilimine

sunmuşlardır (Keskenler ve Keskenler, 2017). 1944 yılında Harvard Mark I veya IBM Automatic Sequence Controlled Calculator (ASCC), elektronik bilgisayarlar üretilmiştir. Bu bilgisayarlar şu an kullandığımız bilgisayarların temellerini oluşturmuştur**.**

3.6.1 Birinci kuşak bilgisayarlar

1944 ve 1958 yılları arasında üretilen bilgisayarlar "Birinci kuşak bilgisayarlar" olarak isimlendirilmiştir. Bu bilgisayarların başlıca özelikleri şunlardır;

- Vakum tüpü kullanılmıştır.
- Hacimleri geniştir.
- Isındıklarında soğutulmaları gerekir.
- Bellek hafızları küçüktür.
- Günümüz bilgisayarlarına oranla daha yavaştırlar.
- Tekdüze işlerde ve belli hacimdeki işlerde kullanılmışlardır.
- Veriler ana bellekte tutulur.
- Program, makine diliyle yazılmıştır.
- UNIVAC-1, bu bilgisayarlara örnektir (Keser, 1991).

3.6.2 İkinci kuşak bilgisayarlar (transistörlü)

1954 ile 1964 yılları arasında üretilen bilgisayarlara "İkinci kuşak bilgisayarlar" denir. IBM serisi ve BURROUGHS serisi transistörlü bilgisayarlar döneminde üretilmiştir. Bu bilgisayarların başlıca özellikleri;

- Büyük vakum tüpleri kullanılmıştır.
- İlk kuşak bilgisayarlara oranla daha az ısınma gösterirler ve daha az enerji harcamaktadırlar.
- Bellek kapasiteleri Birinci kuşak bilgisayarlara oranla artmıştır.
- Birinci kuşak bilgisayarlara göre daha hızlıdırlar.
- FORTRAN, CALGOL, ALGOL bilgisayar program dilleri kullanılmıştır (Köksal, (1971).

3.6.3 Üçüncü kuşak bilgisayarlar

1964-1971 yılları arasında üretilmiş bilgisayarlardır. Bütünleşmiş (entegre) devleriyle üretilen bilgisayarlardır. Üçüncü kuşak bilgisayarların başlıca özellikleri;

- IBM Sistem-360, IBM Sistem-370, RCA Spectra 70 ve HONEYWELL 2200 serileri "Üçüncü kuşak bilgisayarlar" olarak nitelendirilirler.

- Manyetik diskler kullanılmaya başlamıştır.
- Programlar ve veriler gerektiğinde depolanmıştır.
- BASIC yazılımı ve birden fazla program bulunmaktadır.
- Hybrid teknolojisi (hibrit), çip ve mikroçip kullanılmıştır.
- Bu dönem üretilen bilgisayarlar küçüktür ve daha hızlıdır.
- ROM ve RAM kullanılmıştır.
- Bu dönem de üretilen bilgisayarlar daha ucuz ve uzaktan iş imanı sağlamaktadır (Köksal, (1971).

3.6.4 Dördüncü kuşak bilgisayarlar

Dördüncü kuşak bilgisayarlar, 1970-1990 yılları arasında üretilmiş bilgisayarlardır. Dördüncü kuşak bilgisayarların başlıca özelikleri;

- Apple I, IBM PC bu dönem üretilen bilgisayarlardandır.
- Mikro işlemciler sayesinde hızlı erişim sağlanmıştır.
- Veri ve programı depolayıcı disk ve CD'ler geliştirilerek daha ileri işletim sistemleri uygulanmaya başlanmıştır.
- Ağ işletim sistemleri geliştirilerek bilgisayarlar arasında iletişim sağlanmıştır.
- Yapay zeka nosyonu ortaya çık (Keser, 1991).

Çizelge 3-1: Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Bilgisayarların Özellikleri

	1.Kuşak (1951-1953)	2. Kuşak (1958-1964)	3.Kuşak (1964-1971)	4. Kuşak (1971-1990)
Teknoloji	Vakum Tüpler	Transistör	Entegre Devre	Bellek Bulonlaması, Change -could (Değişebilen) Cihazlar
İşlem Tarihi (Çevrimiçi Süresi)	Mili Saniye	Mikro Saniye	Nano Saniye	Piko Saniye
Kullanımı		Toplu İşleme	Online İşleme	Dağıtılmış Bilgi İşleme
Külfet (Maliyet)	S500/ Function (İşlev)	50C/ Function (İşlev	5C/ Function (İşlev)	1-01C Function (İşlev

Çizelge 3-1 (devam): Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Bilgisayarların Özellikleri

Bellek (Hafıza) Kapasitesi	1000-4000	4000-32000	32000-300000	300000+
Ortalama Hata Süresi	Dakika ve Saat	Günler	Günler ve Haftalar	Haftalar
İş Yerlerin Kullanıldığı Alanlar	Hesaplama Yöntemleri	Hesaplama, Market, imalat, Bordro Hesaplama	Bilgi komünikasyon (Veri İletişimi)	Bilgi İşletim Sistemleri (BİT)

Kaynak: Savaş, (1987)

3.6.5 Beşinci kuşak bilgisayarlar

1990 sonrası üretilen en son kuşak bilgisayarlardır. Beşinci kuşak bilgisayarların başlıca özellikleri;

- Donanım yerine yazılımın önemlidir.
- Mikroelektronik yapıdadır ve yapay zeka üzerine çalışmalar gerçekleşmektedir.
- Geleceğin bilgisayarları olarak nitelendirilmektedirler (Bozyiğit, 1985).
- Bugün kullandığımız cep telefonları ve bilgisayarlara örnek olarak gösterilebilir.
- Bu dönemin bilgisayarları insan zekasına benzer nitelikte değerlendirme yapabilme yeteneğine sahiptir (Keser, 1991).

3.7 Web 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0 Tarihsel Süreci

World Wide Web (Dünya çapında Ağ), genel ağ (internet) da yayınlanmış birbiriyle bağlantılı hiper-metin (hypertext) belgelerinden oluşan bilgi sistemidir. 21 Kasım 1969 yılında ARPANET kurulmuştur. İlk ileti 29 Ekim 1969 tarihinde gerçekleşmiştir (https://arpanet.com.tr). Geçtiğimiz son otuz yıl boyunca örüt ağ (internet) başta olmak üzere yeni sosyal medya ve iletişim teknolojileri etkin bir şekilde gündelik yaşama dahil olmuştur. Kullanıcıların Web 1.0 ve Web 2.0 uygulamalarını etkin bir şekilde kullanmaları bireyleri dijital dünyanın içine çekmiştir. Dijital örüt ağın (internet) erişimine açık aygıtlar, World Wide Web (Dünya çapında Ağ), bulut sistemi, algoritmalar, sosyal medya uygulamaları toplulukların değişmesine ve var olan

haberleşme biçimlerinin değişmesine neden olmaktadır (Web 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0'ın Tarihi 2021).

3.7.1 Web 1.0

Web 1.0, bireysel eğlence ağı olarak ifade edilmektedir (Yengin, 2015). Web 1.0 ilk temel yazılımdır ve metin içerikli olmuştur. 1990 yılına kadar devam etmiştir. Web'in ilkel halidir ve erişime ulaşan kullanıcılara sadece okuma imkanı vermiştir. Kullanıcılar sadece bilginin okuyucusu ve alıcısı olmuşlardır. Web 1.0'ın kontrolü yazılım uzmanı ve içerik yöneticisinin kontrolündedir. Kullanıcılara e-postalarını kullanma, arama motoru ve tarayıcılara erişme izni verilmiştir. Etkileşimini kullanıcıların biçimlendirdiği Web 2.0 olmuştur (Yılmaz, 2021).

3.7.2 Web 2.0

1995 yılında Quittner, Web'i insan beyninin bilgileri sinirlere ileterek bir arada toplaması şekilde tasarlamıştır. Berners-Lee ise kelimeleri bir dokümandan diğer dokümana transfer etmenin yolunu bulmuştur. 1990 yılında "http" oluşturulmuştur. 1990 yılından sonra Web, örüt ağın (internet) 40 milyon kullanıcıya ulaşması sağlamıştır (Akbaba ve Ertaş, 2022).

Web 2.0, online (çevrim içi) ortaklığı ile web alıcıları (kullanıcılar) arasında iş birliğini sağlayan ikinci kuşak web hizmetidir. Web 2.0, bireysel yayımcılık olarak ifade edilmektir. Web 2.0, 2004 yılında O'Reilly Media tarafından ortaya atılmıştır. Web 2.0, devimsel, etkileşimli, kolektif zekanın gelişimini biçimlendirmiştir. Web 2.0'da veriler paylaşılmaktadır. Sosyal ağlar, çevrimiçi paylaşımlar, portal ve iş birliği platformları genel ağ da dönüşümü sağlamaktadırlar. Web 2.0, birey kullanımı için tasarlanmıştır. Web 2.0, Web 1.0 oranla çift yönlüdür ve erişimcilerin birbiriyle etkileşimde olmalarını sağlar. Web 2.0 uygulamaları; Facebook, Twitter, YouTube ve Instagram gibi görsel ve video platformlarıdır (Kapan ve Üncel, 2020). Web teknolojilerinin ikinci esas nosyonu veridir. Web sayfaları, navigasyon haritaları ve Google web tarayıcısına kadar birçok veri, Web 2.0 şirketleri veri tabanını oluşturmaktadır. Bu uygulamaları kullananlar kullanımda veri tabanına veri aktarırlar. Ülkeler, kuruluşlar ve veri akışları dijital ağlar üzerinden mekanizmalarını sağlamaktadırlar. Sadece kullanıcının tek taraflı bilgi alabildiği örüt ağ (internet) teknolojisi, Web 1.0 ile başlamıştır. Web 2.0 ile kullanıcılar sadece bilgi alan konumundan çıkmıştır. Web 2.0, bilgi veren, veri üreten ve ürettikleri içeriklerle kendi

belirleyen yeni dünyanın kapıları açmıştır. Web 2.0; veri paylaşımı, veri kaydı ve kullanıcılar arasında etkileşimi sağlayan örüt ağ (internet) kaynaklı web teknolojisidir. Web 1.0, mono (tekli) örüt ağ olarak kullanılmıştır. Web 1.0 da bilgi ve veriler tek bir ana bilgisayardan kullanıcılara ulaşmaktadır. Web 2.0'da paylaşım kullanıcılar arası etkimişle gerçekleşmiştir. Bu etkileşim sayesinde haberleşme, bilgi paylaşımı, sosyal media araçları gelişmeye başlamıştır. Ayrıca Web 2.0, eğitim, iktisat, bilim ve planlara küresel nitelikler kazandırarak bilgi çağının başlamasına sebep olmuştur. Web 2.0; kullanıcıların birbiriyle iş birliği yapabildiği, içerik oluşturdukları, bilgi ve düşüncelerini birbiriyle transfer ettikleri ikinci kuşak web platformudur (Kapan ve Üncel, 2020). Web 2.0 araçları yedi ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar;

1. bloklar
2. wikiler (Wikipedia)
3. sosyal ağlar (uygulamalar)
4. anlık mesajlaşma
5. sesli ve görüntülü konferans
6. resim, görüntü ve video paylaşımı
7. dosya kaydetme ve depolama

Ayrıca, dijital göçmenlerin teknolojiyi her alanda kullanma yetileri düşüktür. Dijital yerliler ise teknolojiyi, sosyalleşmek, müzik dinlemek, oyun oynamak için kullanmaktadırlar. Web 2.0'ın sağladığı en önemli özelliği diğer kullanıcılarla etkileşim sağlamasıdır. Web 2.0 uygulamaları, geleneksel öğrenme ortamlarına olanak sağlamaktadır. Web 2.0 ile örüt ağ (internet) birbirine bağlı bilgi toplumlarında global sisteme dönüşmektedir. Web 2.0 araçları, bilgiyi entelekt (anlık) ve global olarak online (çevrimiçi) şekilde yayınlaması dijital yerli öğrenciler tarafından sıradan kabul edilmektedir (McEwan, 2012). Web 2.0, örüt ağ ile öğrenme topluluklarını birbirine bağımlı küresel bir ağa dönüştürmüştür. Bu dönüşüm web bilginin iletildiği düzenekten çıkarak içerik yaratılan ve paylaşılan bir platform haline gelmesini sağlamıştır. Web 2.0'da kullanıcılarının kolektif zekâ ve bilgisinden faydalanması temel özelliğini oluşturmaktadır. Web 2.0 teknolojisinin eğitim alanında daha fazla kullanılması sağlanmalıdır. Web 2.0, kullanıcının internette kolaylıkla içerik oluşturmasını sağlamaktadır. Web 2.0'ın sağladığı kullanım kolaylığı, iş birliği ve paylaşımı kendiliğinden ortaya çıkarmıştır (Altunışık ve Aktürk, 2021).

3.7.3 Web 3.0

2001 yılında W3C (Dünya Çapında Ağ Konsorsiyumu) tarafından Web 3.0 çalışmaları başlatılmıştır. 2010 yılından günümüze kadar gelmiştir. Web 3.0, parçaları birleştiren çağdır. 2006 yılında Jeffrey Zeldman, ilk kez web 2.0'ı eleştiren bir makale yayınlamıştır. Web 3.0'a üçüncü nesil internet erişimi adı verilmiştir. Web 3.0 ile erişimcinin içeriği nasıl arayacağı ve görüntüleyeceği amaçlanmıştır. RDF (Kaynak Tanımlama Çerçevesi) ve OWL (Web Ontoloji Dili) dilleriyle yazılmıştır. Yapay zeka, blok zinciri ve evren ötesi (metaverse) üzerine kurulmuştur. Büyük verilerin analizine Web 3.0 ile geçilmiştir. Web 3.0 da artırılmış gerçeklik nosyonu kullanılmaktadır Web 3.0, semantik web (anlam bilimi) olarak ifade edilmektedir. İçeriğini semantik (anlamsal) ve ontolojik meta bilgilerinden oluşmaktadır (Aslan ve Kolancı, 2018). Web 3.0'da bulut sistemi kullanılmaktadır ve bireyselleşme nosyonu (kişiselleştirme kavramı) ile ilişkilidir. Kullanıcıların tercihlerine göre veri ve içerik üretmektedir. Bu içerikleri üretirken bizim internette bıraktığımız ayak izlerimizden yararlanır (Yılmaz, 2021). Web 3.0 ile yapay zekâ ve örüt ağ (internet) aracılığıyla teknolojik cihazları kullanan bireylerin hisleri, zevkleri, alakaları gibi mevzular takip edilerek veriler oluşturulmaktadır. Bu veriler toplumu ilgilendiren mevzuları ve kuruşları etkileyerek biçimlendirmektedir. Web 3.0 ile toplumsal hayatın simülasyon yapılabileceği dijital platformda kişilerin saatlerce vakit geçirmesi olası hale gelmiştir (Köksal, 2021).

3.7.4 Web 4.0

Web 4.0, aktif internet olarak tanımlanmaktadır. 2016 yılında Web 4.0 ortaya çıkmıştır ve hala gelişmekte olan bir kavramdır (Yılmaz, 2021). Web 4.0; yapay zeka, akıllı ajan, bulut sistemi, mobil teknolojilerden meydana gelmiştir. Almanya'nın ileri sürdüğü Endüstri 4.0 nosyonun Web 4.0 ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir. Web 4.0'ın simbiyotik (simbiyoz) ilişkilerden oluşacağı, makine ve insanların etkileşim içinde olacağı bir form olarak ifade edilmektedir (Ersöz, 2020). Web 4.0'da kullanıcıların tüm etkinliklerini internet ortamında yapmaları beklenir (Nath ve Iswary, 2015). Web 4.0'da makineler sadece öğrenmekle değil, çözüm üretebilen bir teknolojiyi ifade etmektedir. Web 4.0, sanallaştırmış web teknolojisidir (Ersöz, 2020). Web 4.0, yeni nesnelerin interneti (örüt ağ) ya da web teknolojisinin devrimi olarak ifade edilebilir. Web 4.0'ın 2020-2030 yılları arasında gerçekleşeceği düşünülmektedir. Web 4.0'da kullanılacak teknolojiler;

- yapay zeka
- nanoteknoloji
- telekomünikasyon
- Nesnelerin interneti (IoT) (perakende, otomasyon, finansal)

Web 4.0 topluluklara erişim sağlayarak global saydamlık, online katılım ile sanayi, siyasi, toplumsal ortama dönüşmesi beklenmektedir. Web 4.0, bireyler ve akıllı aygıtların Nesnelerin İnterneti (IoT) ile paylaştıkları veriler sonucunda oluşturdukları simbiyotik ilişkiler (simbiyoz) web olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca Web 4.0 ile yapay zeka, algoritmasıyla bütünleşen Web çağının yaşanması beklenmektedir. Web 4.0, büyük veri, M2M (makineden makineye), yapay zeka (artificial intelligence), bulut sistemi (cloud system), artırılmış gerçeklik (augmented reality), akıllı ajanlar (smart agent) ve Nesnelerin İnterneti (IoT) teknolojilerinin birleşmesiyle oluşan teknoloji şeklidir. Web 4.0'ın WebOS (Linux tabanlı mobil işletim sistemi) ile şekilleneceği düşünülmektedir. Web 4.0 kullanım araçları;

- Cortana
- Siri
- Google Belgeler ve E-Tablolar
- YouOS
- DesktopTWo
- G.ho.st
- Glide
- Goowy
- EyeOS

Web 4.0'da amaçlanan insanlar ve makineler arasındaki sınırı kaldırmaktır. Web 4.0 ile makinelere insan gibi düşünebilme yetisi kazandırılarak insanların zorlandıkları işlerde makinelerin bu görevi üstlenmeleri beklenmektedir. Böylelikle zaman kaybı ortadan kalkacak, kaynak tasarrufu sağlanacaktır (Ersöz, B. 2020). Aşağıdaki Çizelge 3-5 'de Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, Web 4.0'ın teknolojik nitelikleri karşılaştırılarak bilgi verilmiştir.

Çizelge 3-2: Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, Web 4.0'ın Teknolojik Nitelikleri

Nitelik Başlıkları	Web 1.0	Web 2.0	Web 3.0	Web 4.0

Çizelge 3-2 (devam): Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0, Web 4.0'ın Teknolojik Nitelikleri

Geçerli Olduğu Yıllar	1995-2000	2000-2010	2010-2020	2020-
Odak Noktası	Belge	İnsan	Bilgi (Veri)	Sanal Gerçeklik
Haberleşme Çeşidi	Tek Taraflı ve Dingin (Statik)	Etkileşimli (İnteraktif)	Aktüel Zamanlı (Gerçek Zamanlı)	Aktüel Zamanlı (Gerçek Zamanlı)
İçerik Çeşidi	Tasarlayıcı Tarafında Üretilen Dingin (Statik) İçerik	Sosyal Yapılı ve Erişimciler tarafından tasarlanan	Online (Çevrimiçi) metrik sistemlerin yönlendirdiği içerikler	Bulut Tabanlı İşletim Sistemi
Eylem (Aksiyon)	Sadece Okuma ve Dingin (Statik)	Okuma-Yazma, Etkileşim (İnteraktif)	Okuma-Yazma-Konuşma ve Etkileşim (İnteraktif)	Yazma-Konuşma, Etkileşim (İnteraktif) ve Depolama
Ağ Çeşidi	Dingin Ağ (Statik Ağ)	Etkileşimli Ağ (İnteraktif Ağ)	Anlamsal Ağ (Semantik Ağ)	Akıllı Ağ (intelligent web)
Örnek Uygulamalar	Britannica Online	Facebook, Twitter, Youtube, vs.	iPhone- Siri	Robot süpürgeler, Glide (Akmak)

Kaynak: Özden, (2021)

3.7.5 Web 5.0

2016 yılında Japonya'da web 5.0 teknolojisi gündelik hayatta girmiştir. Web 5.0 ile teknolojinin birey için tasarlanmış bir yardımcı olarak düşünülmesi beklenmektedir. "Japon Ekonomik Organizasyonlar Federasyonu" yapmış olduğu araştırmayla, Toplum 5.0 ile gelişmesi beklenen iktisadi ve sosyolojik reformu geniş kitlelere aktarılmaya çalışılmıştır. Toplum 5.0 insan odaklı yapılmıştır. Toplum 5.0 ile bilim ve teknoloji inovasyonunun üstlendiği yeni bir toplum modeli hedeflenmiştir (Köksal, 2021).

3.8 Dijital Toplum

Dijital kelimesi bilgi teknolojileri ile ilgili bir nosyon olmasına rağmen sıfat olarak kullanılmaktadır. Teknolojik gelişmeler, kişileri, toplulukları, siyasi yapıları, iktisadı dönüştürmekte ve değiştirmektedir. Bu değişim ve dönüşüme dijital dönüşüm denir.

Bu dönüşüm kendine özgü bir dil ve teknik geliştirerek kalıpları yıkmadan dönüştürmektedir. Teknoloji ve medya gelişmeye bağlı olarak değişmekte ve yeni medya nosyonu ile sıfatlandırılmaktadır (Köksal, 2021). Harry S. Truman, 1945 yılında yapmış olduğu anlaşmalarla üçüncü dünya sürecini başlatmıştır (Bostanoğlu, 1999). 21. yüzyıl, Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) olarak tanımlanmaktadır. 21. yüzyıl; sosyo-ekonomik, siyasi, kültür, iletişim, eğitim, güvenlik gibi birçok alanda değişimin yaşandığı yüzyıldır. Günümüzde değişimin yeni adı dijital dönüşüm olarak tanımlanmaktadır (Yankın, 2018). 1956 yılında John McCarthy tarafından yapay zeka kavramı ilk kez Dortmund konferansında kullanılmıştır (Alpaydın, 2013). Ayrıca 1950'de Alan Turing, yayınlamış olduğu bir makalede makineler düşünebilir mi? Sorusuna yanıt aramıştır. Alan Turing, bir makinenin zeki olup olmadığı ayırt edilebilmesini, yetki kabul edip etmediğini Turing Testi ile karşılaştırmaya çalışmıştır (Turing, 1950). Teknoloji, kültürü şekillendirmektedir. Marshall McLuhan, teknolojinin dünyayı küçük bir köy haline getireceğinden bahsetmiştir. Marshall McLuhan, teknoloji çağında olanların yazılı çağda yaşamış insanlardan daha bilinçli olacaklarını savunmuştur (McLuhan, 2001).

İlk internet dolaşım ağı 1969 yılında ABD Savunma Bakanlığı tarafından askeri amaçlı ARPANET (Advanced Research Projects Authority Net) projesi olarak geliştirilmiştir. ARPANET, askeri üslerin birbirleriyle bilgi transferi yapmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Web 1.0'ın 1990 yılında hayatımıza girmesiyle dijitalleşmenin adımları atılmıştır. İnternetin ilk adımı olarak kabul edilen Web 1.0, sadece bilgi alma amaçlı oluşan teknolojidir. Ayrıca Web 1.0, Web 2.0'ın zemini oluşturmuştur. Sonrasında Web 3.0 ve Web 4.0 teknolojisi ortaya çıkmıştır (Ersöz, 2020). Ayrıca üretim ve tüketimdeki değişikler, internet ve dijital kitle iletişim araçları sosyal sınıflar arasındaki sınırları kaldırarak daha saydam hale getirmiştir (Dikici, 2017).

21. yüzyıl veri ve bulut sistemlerinden meydana gelmiştir. Bulut teknolojisi, çeşitli yazılımların internet üzerinde bilgi ve verileri depolanmasını sağlayan teknolojidir. Bulut sistemindeki kaynaklar ve veriler son kullanıcının yerine, üçüncü taraf sağlayıcıya geçiş yaparlar. Böylelikle üçüncü taraf sağlayıcı bilgileri sahiplenerek yönetir. Dijitalleşmeyle birlikte farklı meslek grupları da ortaya çıkmıştır. Bunlar; dijital sağlık ve yapay zekâ, sanal gerçeklik, tıp mühendisliği, siber güvenlik mühendisliğidir. Dijitalleşme insan ilişkilerini de etkilemiştir (Çelik, 2021). Bireyler

sosyal hayatlarında iletişim olarak görüşmelerini telefon ya da bilgisayarlardaki uygulamalarla gerçekleştirilmektedirler. Bu uygulamalar; Skype, WhatsApp, Facebook, Instagram, Telegram'dır. Bu uygulamalar devlet politikalarında da kullanmaktadır. Pandemi sürecinde G20 zirvesi, Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Sanal dünyada artırılmış gerçeklik kavramı kullanılmaktadır. Bunu teknolojik aletler sağlamaktadır. Artırılmış gerçeklik kaskları, sanal gerçekliği sağlayıcı teknolojik aletlerdir. Sanal çevrede (virtual environment) "global uzlaşı" duygusu olduğu savunulmaktadır. Yapay zekâ, kendini geliştirebilen bir programdır. (Künüçen ve Samur, 2021). Ulus devletleri birçok hizmetini dijital sistemde gerçekleştirmektedirler. Dijitalleşme ve teknoloji, toplumda değişimlere ve yeni bir sosyolojik yapılanmanın oluşumuna katkı sağlamaktadır. Ayrıca COVID 19 küresel salgını, dijitalleşmeyi hızlandırmıştır. Salgın döneminde insanların karantina sürecinde olmaları internet kullanımını artırmış, sosyal alanda ve ticaret alanında da dijitalleşmenin kapılarını açmıştır. Dijital çağın süreklilikleri, kesintileri ve farkları bulunmaktadır. Toplum giderek heterojen ve katmanları olan bireylerde farklılıkların gözlendiği bir yer haline gelmektedir. Dijitalleşme yeni sorunları, yeni tehditleri ve yeni beklentileri meydana getirmiştir Dijital yaşamda olağan dışı bir zaman dilimi tanımlanmıştır (Öztürk ve Zeybek, 2021). Dijitalleşme iş hayatında da yer almaktadır. Alvin Toffler 1980 yılında "Üçüncü Dalga" eserinde, geleceğin iş yerini "elektronik köşk kavramıyla" tanımlamıştır (Toffler, 1980). Dijitalleşme yeni meslekleri oluşmasına ve meslek kavramını ortadan kalmasına neden olmuştur. Meslek kavramı yerini yetenek ve bilgiye bırakmıştır. Dijital çağ uzaktan çalışma imkanını ortaya çıkarmıştır. Pandemi bu durumu hızlandırmıştır. Pandemi dijitalleşmede katalizör görevi görmüştür. Dijitalleşmeyle birlikte "kamusal alan" değişerek "kamusal zaman", "özel alan" değişerek "özel zaman" adını almıştır (Akgiş, 2021). Dijitalleşme, birey, ülke ve endüstrileri alışkanlıkların içine dahil etmiştir. Bunun sonucunda rekabet oluşmuştur. Dijitalleşmenin olumsuz yönleri; online zorbalık, mobbing, tehdit, şantaj ve özel hayatın mahremiyetinin ihlalidir. Buna "dijitali kötüye kullanma" denir. Olumsuz yönlerle genelde ergenlerin karşılaştığı tespit edilmiştir (Eroğlu, 2018).

Günümüzde dijital, medeniyet olarak ifade edilmektedir. Dijital çağdaş hayatın sınırlarını çizmektedir. Dijital kültür, modern kapitalizmin açılımlarına bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Dijital kültür, 20. yüzyılın ortalarındaki savaş ve tarihsel

olaylara karşı oluşmuş şartlı bir olaydır. II. Dünya Savaşı, elektronik ve dijital iki özellikli kompüterlerin (bilgisayar) çıkmasına sebep olmuştur. Sonrasında soğuk savaş, dijital kültürün bugünkü halinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Teknoloji, bilgi ve bilgi ağları dijital kültür oluşmasında katkı sağlamıştır. Dijital toplumda dijital kültür, dijital hüviyetle (dijital kimlik) biçimlenmektedir. Dijital toplum, dijital hüviyetin öne çıktığı toplum modelidir. Toplumsal izolasyon (sosyal yalıtım) sebebiyle bireyler gündelik hayatlarının büyük bir kısmını dijital platformda geçirmektedirler. Yeni teknoloji, sosyal medya ve iletişim araçları yaşamın her alanında kullanılmaktadır. Yeni haberleşme şekli sosyal yapıda hem biçimlenmeye hem de biçimlendirmeye neden olarak düalizm (ikicilik) oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum sonucunda yeni ilişki sistemi, hayat şekli ve alışkanlıklar değişmekte, dijital sosyolojik durumlar ortaya çıkmaktadır. Andrew V. Edwards, bireyler arası sosyal ilişkilerin internet ve teknolojiler tarafından parçalandığından bahsetmiştir (Köksal, 2021).

Dijital dünyanın diğer toplum modeli tüketici toplumdur. Değişimin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi "tek kullanımlık" ya da "kullan at toplumunun" oluşmasına sebep olmuştur (Bekdemir, Dal ve Açıksöz, 2020). Dijital değişim ve dijital dönüşüm sosyolojik olarak toplumu etkilemektedir. Sennett, "karakter aşınması kavramıyla" teknolojinin hızlı gelişip değişmesinin insan ruhuyla ve yapılan iş arasındaki mesafeyi oluşturarak, ruhen ve bedenen kopuşu meydana gelişinin nedenini açıklamaya çalışmıştır. Richard Sennett, "Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri" eserinde mesleklerden ve dünyanın değişiminden söz etmiştir. Geçmişteki toplumlarda mesleklerin daha uzun sürede yapıldığını belirtmiştir. Mesleklerin kuralları, etiği ve normları olduğundan bahsetmiştir. İnsanların erken yaşta bu normlar içerisinde sosyalleşerek karakterlerini oluşturduklarını belirtmiştir. Yapılan işin insanın karakterini etkilediğine vurgu yapmıştır (Sennett, 2012b). Endüstri devriminden sonra birçok meslek ortadan kalkmıştır. Dijital dünya, her şeyin her yerde olduğu dünya olarak tanımlanmıştır. Sanal dünya (virtual world), akışkan ve küreseldir. Bauman "Akışkan Hayatla", akışın devam ettiğini, olağan hiçbir şeyin kalmadığını ve insanların amaçlarını bulmaya çalıştıkları dünya düzeninden bahsetmiştir (Bauman, 2011).

2000 yıllı itibariyle telekomünikasyon ve iletişim teknolojisi alanında gelişmeler gerçekleşmiştir. Toplumsal değişim internetin hayatımıza girmesiyle başlamıştır. Dijital alandaki ilk adım Web 2.0'ın 2004 yılında kullanıcılara açılmasıyla gerçekleşmiştir (Ersöz, 2020). Bugün ülkemizde ve dünyada internet kullanımı hızla artmaktadır. Dünya nüfusundaki artış, internet kullanıcılarının sayılarını da artırmıştır. Recro Digital Marketing yapmış olduğu araştırmada, Ocak 2022 yılında dünya nüfusunun 7,91 milyar olduğu tespit edilmiştir. 2023 yılında bu rakamın 8 milyarın üstüne çıkacağı tahmin edilmektedir. Yerkürede yaşayan insanların %57,0'sinin şehirlerde yaşadıkları tespit edilmiştir. Yerküre nüfusunun %67,1'inin mobil kullanıcısı olduğu saptanmıştır. 5,31 milyar kişinin benzerlik taşımadıkları gözlemlenmiştir. 2021 yılına göre internet ve mobil kullanıcılarının sayısı 95 milyon artmıştır (https://www.recrodigital.com).

Çizelge 3-3: Ocak 2022 temel dijital manşetler global veri (Jan 2022 essential digital headlines)

Global Toplam Nüfus	Cep Telefonu Kullananlar	İnternet Kullananlar	Sosyal Medya Kullananlar
7,91 Milyon	5,31 Milyon	4,95 Milyon	4,62 Milyon
Dünya Nüfusunda Kentleşme Oranı	Dünya Nüfusunda Telefon Kullanıcı Oranı	Dünya Nüfusunda İnternet Kullanıcı Oranı	Dünya Nüfusunda Sosyal Medya Kullanıcı Oranı
%57,0	%67,1	%62,5	%58,4

Kaynak: (https://www.recrodigital.com)

Çizelge 3.4: Ocak 2022 dijital büyüme (Jan 22 digital growth)

Global Toplam Nüfusta büyüme Oranı	Cep Telefonu Kullanıcıları	İnternet Kullananlar	Sosyal Medya Kullananlar
+ %1	+%1,8	+ %4,0	+%10,1
Dünya Nüfusunun Yıldan Yıla Değişim Oranı	Dünya Nüfusunda Telefon Kullanıcılarının Yıldan Yıla Değişim Oranı	Dünya Nüfusunda İnternet Kullanıcılarının Yıldan Yıla Değişim Oranı	Dünya Nüfusunda Sosyal Medya Kullanıcılarının Yıldan Yıla Değişim Oranı
+80 Milyon	+95 Milyon	+192 Milyon	+424 Milyon

Çizelge 3-4 (devam): : Ocak 2022 dijital büyüme (Jan 22 digital growth)

Kaynak: (https://www.recrodigital.com)

Ocak 2022 yılında yapılan araştırmada global internet kullanıcılarının sayısının 4,95 milyar olduğu tespit edilmiştir. Bu oran dünya nüfusunun %62,5'ni anlamına gelmektedir. Ocak 2022 yılı itibariyle yerküre genelinde toplan 4,62 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Bu sayı dünya nüfusunun %58,4'ünü oluşturmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları 2021 yılında 424 milyon artış göstermiştir. Ocak 2022 yılında sosyal medya kullanımı %10 oranında artış gözlemlenmiştir (https://www.recrodigital.com).

Çizelge 3-5: Ocak 2022 internet kullanıcıların yıllara göre artış oranları (Mobile time by acrivity)

İnternet Kullanıcıların Yıllara Göre	İnternet Kullanıcılarının Yıllara Göre Dağılım Oranları	İnternet Kullanıcılarının Yıllara Göre Yüzdelik Artış Oranları
Ocak 2012	2.177	+%11,7
Ocak 2013	2,431	+%10,7
Ocak 2014	2,692	+%8,3
Ocak 2015	2,916	+%12,5
Ocak 2016	3,282	+%10,9
Ocak 2017	3,640	+%8,5
Ocak 2018	3,950	+%6,6
Ocak 2019	4,212	+%4,9
Ocak 2020	4,418	+%7,7
Ocak 2021	4,758	+%4,9
Ocak 2022	4,950	+% ?

Kaynak: (https://www.recrodigital.com)

Çizelge 3-5'te, 2012-2022 yılları arasındaki internet kullanıcıları sayılarındaki artış ve oranlar hakkında bilgi verilmiştir. 2012 yılındaki 2,18 milyar olan kullanıcı sayısı,

2022 yılında 4,95 milyar kullanıcı sayısına yükselmiştir. 2012-2022 yılları arasında nüfus ve internet kullanımın arttığı görülmüştür (https://www.recrodigital.com).

Çizelge 3-6: Ocak 2022 mobil telefon kullanım verileri (Mobile time by acrivity)

Her Kullanıcının Her Gün Akıllı Telefon Kullanarak Harcadığı Ortalama Zaman Saat/ Dakika	Akıllı Telefonlarda Harcanan Günlük Sürede Yıldan Yıl Artış	Mobil Uygulamaları Kullanarak Geçirilen Mobil Zaman Yüzdesi	Web Tarayıcılarını Kullanarak Harcanan Mobil Zaman Yüzdesi
4 saat 48 Dakika	+ %6,7	%92,5	+7,5

Kaynak: (https://www.recrodigital.com)

Ocak 2022 yapılan araştırmada global sayılama raporunda mobil kullanıcıların 4 saat 48 dakika (288 dakika) telefonda zaman harcadıkları gözlemlenmiştir. Dünyada toplamda 5,3 milyar mobil kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir. Ocak 2013'te 6 saat 9 dakika (369 dakika) olan günlük internet kullanım süresi, Ocak 2022'de 6 saat 58 dakikaya (418 dakika) yükselmiştir. Bu durum insanların günlük hayatlarının %40'nın internette geçirmeleri anlamına gelmektedir. Ocak 2022'de sosyal medya kullanımı alışkanlıklarının yaş ortalaması dünyada 31,4 iken, ülkemizde 32.2'dir. Küresel internet kullanımı Ocak 2022'de dünyada %65,5, Türkiye'de %82'dir. Türkiye'deki internet kullanımı 8 saat (480 dakika), dünyanın 4 saat 16 (256 dakika) dakikadır. Bilgisayarda kullanıcılar 3 saat 44 dakika (224 dakika) zaman geçirildikleri tespit edilmiştir (https://www.recrodigital.com).

3.9 Dijital Dönüşüm

Dijital dönüşüm, analoğa karşı dijital anlamına gelmektedir. Veriler, dijital olmadan önce ilk analog olarak izlenmektedir (Sezen ve Şenaras, 2022). Dijital kavramı 1990 yılından sonra Web 1.0'ın kullanılmasıyla ortaya çıkışmıştır (Ersöz, 2020). Bu değişim hızlı ve yenidir. Dijital dönüşüm kavramı sadece teknik bir kavram olarak tanımlanmamıştır. Dönüşüm kavramı çok çeşitli ele alınmıştır. "Mikro alanlar kavramı" çeşitli isimlerle günümüzde kullanılmaktadır. Bunlar; kuantum bilgisayarları, 5 G teknolojisi, bulut bilişim, yapay zekâ, Blockchain (Blok Zinciri) (Özturan ve Örgel, 2015).

Japon sosyolog Yoneji Masuda, dijital dünyayı enformasyon toplumunun gelecekteki antolojik (seçki) modeli olarak tanımlamıştır. Masuda enformasyonu, kendini üreten kaynak olarak görmüştür. Ortak paylaşım gerçekleştiğinde enformasyonun üretimde artış gösterebileceğini savunmuştur. Masuda, enformasyonun topluma uyum sağladığı ve demokrasinin işlediği toplum modelini incelemiştir. Evrimi iyimser açıdan ele almıştır. Masuda, bilgi toplumuna dönüşümü "inovasyon kavramı" ile bütünleştirmiştir. Teknolojik ilerlemeleri, teknolojik tasarım olarak tanımlamıştır. Masuda'nın amacı "kültür ütopyası" oluşturmaktır. Teknolojinin inovasyona bağımlı yeni bir toplumu oluşturduğundan bahsetmiştir (Masuda, 1990). Yeni toplum dijital dönüşümün tam ortasında yer almaktadır. Sektör de dijital dönüşüme uyum sağlamaktadır. Günümüzde nesneler, internet kavramı ile yeni isimlerle karşımıza çıkmıştır. Dijital dönüşüm yeni kavramları hayatımıza sokmuştur. Bunlar;

- Nesnelerin İnterneti (IoT)
- Makine Öğrenmesi (ML)
- Endüstri 4.0 (yeni sanayi devrimi)
- Artırılmış Sanal Gerçeklik
- Büyük veri (hacim, hız, çeşitlilik)

Bu kavramlar kendilerini geliştirerek veri toplar ve büyük veri analizini gerçekleştirirler (Göçoğlu, 2020). Dijital dönüşüm gündelik yaşam kavramıyla ifade edilmektedir. Teknolojinin dijitalleşmiş ve makineleşmiş bir toplum modeli oluşturmak istediği düşünülmektedir (Kozlu, 2009). Dijital dönüşüm sürecinde var olan teknolojiler değil, farklı inovasyon teknolojileri ortaya çıkmıştır. Bu teknolojiler oldukça yaratıcıdır ve sürekli kendini yenilemektedir (Karaçuha ve Pado, 2018). Dijital dönüşümün gerçekleşmesinde dijital strateji önemlidir. Dijitalleşme, toplumsal hayatı sosyo-ekonomik olarak etkilemektedir. Dijitalleşme; toplumun ve işletmelerin fiziki, beşeri, ekonomik, teknolojik olarak gerçekleştirdikleri bütüncül dönüşüme verilen addır (https://www.oecd.org).

Günümüzde yapay zekâ üzerine teknolojik yatırımlar yapan şirketler ekonomide yer almaktadır. Bu şirketlerin sayısı giderek artmaktadır (Tamer ve Övgün, 2020). Dijital dönüşümde bilgiler sadece analog halde dijitalleşmesi yeterli görülmez. Bilgi, kullanıcılara ulaştığı taktirde dönüşüm gerçekleşir. Dijital dönüşüm birçok alanda gerçekleşmiştir. Bunlar;

- Kamu öncülüğünde gerçekleşen dijital dönüşüm
- Özel sektör ve şirketler tarafından gerçekleşen dijital dönüşüm
- Kamu ve Özel sektör iş birliğiyle gerçekleşen dijital dönüşüm (Aktan, 2018).

Dünyadaki dijital dönüşüm kamu önderliğinin gözetiminde gerçekleşir. Dönüşümünü özel sektörlere bağlayan devletlerin başında Brezilya gelir. Kamusal alanda dönüşümünü gerçekleştiren devletlerden biri de Çin'dir. Çin, "MIC2025" (Made in China 2025) projesini sosyal hayatta uygulamaya başlamıştır. Kuzey Kore, "Akıllı Sanayi Stratejisini" Japonya, "Society 5.0 projesini" Almanya, "Endüstri 4.0 Uygulama Stratejileri" Fransa, "Geleceğin Sanayi Stratejisi" ve Amerika, "Made in USA'yı" geliştirmiştir. Türkiye'de "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi" kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisinde geleceğin Türkiye'si için projeler oluşturulmakta ve geliştirilmektedir (https://www.btk.gov.tr). Ayrıca 2014 yılında Birleşik Milletlerin yayınlamış olduğu raporda Güney Kore, e-Devlet uygulamalarında lider ülke olarak gösterilmiştir (Akyüz, 2019). Dijital dünyanın diğer toplum modeli tüketici toplumdur. Değişimin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi "tek kullanımlık" ya da "kullan at toplumunun" oluşmasına sebep olmuştur (Bekdemir, Dal ve Açıksöz, 2020).

Dijital değişim ve dijital dönüşüm sosyolojik olarak toplumu etkilemektedir. Sennett, "karakter aşınması kavramıyla" teknolojinin hızlı gelişip değişmesinin insan ruhuyla ve yapılan iş arasındaki mesafeyi oluşturarak, ruhen ve bedenen kopuşu meydana gelişinin nedenini açıklamaya çalışmıştır. Richard Sennett "Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri" eserinde, mesleklerden ve dünyanın değişiminden söz etmiştir. Sennett, geçmişteki toplumlarda mesleklerin daha uzun sürede yapıldığını belirtmiştir. Sennett, mesleklerin kuralları, etiği ve normları olduğundan bahsetmiştir. İnsanların erken yaşta bu normlar içerisinde sosyalleşerek karakterlerini oluşturduklarını belirtmiştir. Yapılan işin insanın karakterini etkilediğine vurgu yapmıştır (Sennett, 2012b). Endüstri devriminden sonra birçok meslek ortadan kalkmıştır. Dijital dünya her şeyin her yerde olduğu dünya olarak tanımlanmıştır. Sanal dünya (virtual world) akışkan ve küreseldir. Bauman "Akışkan Hayatla", akışın devam ettiğini, olağan hiçbir şeyin kalmadığını ve insanların amaçlarını bulmaya çalıştıkları dünya düzenini tanımlamıştır (Bauman, 2011).

Dijital dünyanın genişlemesiyle elde edilen olanaklar gündelik yaşamın pek çok kapsamında olduğu gibi istihlak (tüketim) alışkanlıkları da neticelerini belirlemektedirler. Dijital ortamlarda sadece eşya alışverişi yapılmamaktadır. Dijital toplumsal sistemler aracılığıyla birey birçok hissini yeri geldiğinde harcamaktadırlar. Jean Baudrillard'ın söylediği gibi oluşturduğu simülakrlar ve simülasyonun yerleşmesi umulmaktadır. Malezyalı yerliler, semadan geçen uçakların kendilerinin bulundukları bölgeye iniş yapmadıklarını görünce dallar ve sarmaşıklardan uçak yapmışlardır ve gece uçağın inmesi için de ışıklandıracakları toprak parçasının sınırlarını çizmişlerdir. Baudrillard bu durumu; tüketimi yöneten sihirli bir fikir ve gündelik yaşamı yöneten olağanüstü bir anlayış olarak ifade etmiştir. Buradan yola çıkarsak sosyal medyada gerçekleşenler objelerin verdiği doyum simülakrlar uçaklara, Malezya yerlilerinin fikir strüktürlerinin (yapı) benzer olduğu ifade edilebilir. Tüm oluşan bu durumlar ve alelade doyum hissi, gündelik yaşamın sıradanlığını doğurmaktadır. Dijitalleşme, gündelik yaşamda pek çok taraftan varyasyona uğramaktadır. Bireyin his ve fikirlerini ifade etme isteği sabit kalmaktadır. Dijital araçlar ve kodlarla belirtilen his ve yaşam stilleri görünür olmaktadır. Bunun sonucunda sosyal medya ve dijital ortamda gerçekleşen paylaşımlar şekil değiştirebilmektedir. Dijitalleşmeden önce bireylerin farklı biçimlerde ve rollerle yorumladıkları yaşam stilleri, dijital sosyal ağlar sayesinde kendilerine suretsiz kimlikler oluşturmalarını sağlamıştır. İnternet kullanıcılarının çeşitli sebeplerden dolayı gerçek hüviyetlerini aksettirmeden sosyal medyada paylaşım yaptıkları görülmektedir. Şerif Mardin'i bu durumu, "Mahalle Baskısı" ile açıklamıştır. Elisabeth Noelle-Neumann ise "Suskunluk Sarmalı" ile ifade etmiştir. Elisabeth Noelle-Neumann, değişen ve dönüşen gündelik yaşamın dijital dünyada yeni oluşumu olarak tanımlamıştır. Elisabeth Noelle-Neumann, bu kontekstte (bağlam) "Suretsiz Toplumu" yeni bir nosyon olarak ifade etmiştir. Elisabeth Noelle-Neumann, dışlanma kaygısı ile bireylerin hangi fikirlerin ve seçimlerin kabul edildiğini, hangilerinin kabul edilmediğini saptayabilmek için çevrelerini gözlemlemek zorunda kaldıklarından bahsetmiştir. Elisabeth Noelle-Neumann, bireylerin diğer bireylerle kendileri hakkındaki görüşlerini kontrol edebilmek için farklı taktiklere başvurduklarını belirtmiştir. İnsanlar azınlıkta olduklarına inandıkları zaman görüşlerini paylaşmada daha dikkatli davranmayı, kimi zaman da susmayı tercih ederler (Köksal, 2021).

3.10 Günümüzde Dijital Dönüşüm

İnsanlar dijital dönüşümde kendileri için kişileştirilmiş içerikleri kullanırlar. Bu durum mobil ve dijital platformlarda gerçekleşir. Dijital çağ, yaratıcılığımızın ortaya koyduğumuz çağ olarak tanımlanır (Bozkurt, Hamutoğlu, Liman, Taşçı ve Aykul, 2021). Günümüzde teknoloji ilerleyerek sistem haline gelmiştir. Sisteme ayak uyduramayanlar sistemin dışında kalmışlardır (Yeşilorman ve Koç, 2014). Dijital dönüşüm, dijital toplumu oluşturan kavram olarak ifade edilir. Bu kavram hiçbir filozof tarafından ortaya atılmamıştır. Sistem tarafından geliştirilmiştir. Dijital dönüşüm bizi uyum sağlamaya zorunlu bırakan teknolojik kavramdır. Bu süreci hızlandıran COVID-19 olmuştur. Salgın, dijitalleşmede toplumu uyum sağlamaya zorlamıştır. Dijital dönüşüm, ilerlemiş teknolojilerin bilgi çağında yer alması ve buna ayak uydurulması anlamına gelmektedir (Kanat ve Ayyıldız, 2022). Dijital dönüşüm, bireysel, toplumsal ve işletmeler tarafından farklı yorumlanmıştır. İşletmelerin dijital dönüşüm evresini tam manasıyla kavrayıp içselleştirmesi bu süreçte oldukça önemlidir. Bu durumun çok net bir şekilde anlaşılmasını ve kavranmasını küresel salgın sağlamıştır. İşletmeler salgın karşısında hazırlıksız yakalanmışlardır. Bazı işletmeler bu süreci atlatamayarak faaliyetlerine son vermişlerdir. Dünyadaki işletmenin dönüşüm süreci farklı nedenlere bağlanmıştır. Bunlar:

- İşletmelerin yapısal olarak dönüşümleri
- İnsani kaynaklı dönüşümleri
- Süreç olarak dönüşümü nasıl gerçekleştirdikleri
- Finansal sistemdeki değişikler (Toksarı ve Susur, 2021).

Dijital dönüşüm tüm sistemin kurallarını ve politikalarını değiştirmiştir. Sistem kendini kurup yönetmektedir. Dijital çağa makinelerin şekillendirdiği çağ denir. Bu değişimi akıllı mobil cihazlar gerçekleştirmiştir. Bilgisayar ve veriler iş hayatını da değiştirmiştir. Dönüşüm asırlardır gerçekleşen bir kavramdır (Turğut, 2017).

3.11 Dijital Dönüşüm Karşısında Türkiye

Türkiye'de 12 Nisan 1993 yılında internetin kullanılmaya başlanmasıyla dijitalleşmenin adımları atılmıştır (Hafner, 2000). 10 Temmuz 2018 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi kurulduktan sonra dijital

dönüşüm ülkemizde hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır (https://cbddo.gov.tr). Dönüşümün ilk uluslararası adımı "TC. Kimlik numarasıyla" gerçekleşmiştir. Sonrasında "e-Devlet uygulaması" hayata geçirilerek dijital dönüşümün adımı atılmıştır. Türkiye'de yapılan kamusal hizmetler "e-Devlet sisteminde" ve "Kamu Uygulamaları Merkezi'nde" gerçekleşmektedir. Bu uygulamada 13 Kurum ve 129 hizmet sunulmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisinde herkesin kullanabileceği veri çalışmaları yürütmektedir. En önemli proje "Dijital Türkiye Projesidir". Ayrıca, Dijital Türkiye Projesinde yer alan "e- Devlet uygulaması" geliştirilmeye devam edilmektedir. Kamu çalışanları ve kamu hizmetleri "e-Devlet" üzerinden gerçekleşmektedir. Ulusal veri sözlükleri ile verilerin dijitalleştirilerek dönüştürülmesi sağlanmıştır (https://kamu.turkiye.gov.tr). Dijital okuryazarlık adına yapılan ilk hamle Finlandiya'da gerçekleşmiştir. Finlandiya'da dijital okuryazarlık ilköğretimden itibaren geleneksel okuryazarlık olarak öğretilmeye başlamıştır. Finlandiya, temel kodlama eğitimi ve dijital yetenekleri öğretici eğitim stratejisi geliştirmiştir. Türkiye'de de gerekli adımlar atılmaktadır. MEB (Millî Eğitim Bakanlığı), tarafından gerçekleşen kod yazım programı "MASKOD" uygulaması kullanılmaya başlanmıştır. EBA (Eğitim Bilişim Ağı) üzerinden erişilen bu oyun, mobil kod uygulamalarının öğrencilerin algoritmik düşüncelerini geliştirmek ve kodlama becerilerini kazandırmak amacıyla tasarlanmıştır (http://mobilkod.eba.gov.tr). 31.12.2022 tarihi itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi'nin Dijital Türkiye Projesinin açıklamış olduğu veriler doğrultusunda e-Devlet Kapısı üzerinden Dijital Türkiye Portali'ne erişim sağlayan kişi sayısının 61,7 milyona ulaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca Dijital Türkiye Portali'nde, 942 kurumun 6.754 hizmet verdiği bilgisi verilmiştir (https://cbddo.gov.tr).

Türkiye'de 2022 yılında TÜİK'in yapmış olduğu "Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması" sonucunda örüt bağa (internete) erişim sağlayan hane oranın %94,1 olduğu tespit edilmiştir. TUİK 2022 araştırması sonucunda örüt bağ erişim imkanı bölgesel olarak İstanbul, %98,7 oranı ile ilk sırada yer almıştır. Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman), %98,3 ile ikinci sırada yerini almıştır. Ege (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak), %94,4 ile üçüncü sırada yer almıştır. TUİK 2022 verilerine göre örüt ağ kullanan kişilerin oranının %85,0 olduğunu tespit edilmiştir. TUİK 2022 yılının örüt ağ kullanım

verilerinde 16-74 yaş aralığındaki kişilerin oranının %85,0 olduğunu saptamıştır. TUİK, 2022 yılında erkeklerin örüt ağ (internet) kullanım oranını %89,1, kadınların ise %80,9 olduğunu tespit etmiştir. TUİK 2022 yılında örüt ağı düzenli kullanan kişilerin oranının %82,7 olarak açıklamıştır. TUİK 2022 yılı verilerine göre düzenli örüt ağ kullanan erkeklerin oranının %86,9, kadınların ise %78,6 olduğunu saptamıştır. TUİK 2022 yılında e-Devlet kullanan kişilerin oranının %68,7 olduğunu tespit etmiştir. TUİK 2022 yılı verilerine göre e- Devlet hizmetlerinin %64,4'ünün, kişinin kendisi hakkında gizlenen bireysel bilgilerine erişmesi olarak saptamıştır. TUİK 2022 yılında kişilerin %48,5'inin kamu kuruluşlarından randevu ve rezervasyon yaptırmış olduklarını tespit etmiştir. TUİK 2002 yılında örüt ağ üzerinden mal veya hizmet satın alma oranının %46,2 olduğunu açıklamıştır. TUİK 2022 verilerine göre sipariş verme oranı erkeklerde %49,7 iken, kadınlarda bu oran %42,7 olarak tespit edilmiştir. TUİK 2022 verilerine göre örüt ağ üzerinden öğrenme gerçekleştiren kişilerin oranının %15,9 olduğu belirlemiştir (https://data.tuik.gov.tr).

3.12 Dijital Dönüşüm, Dijital Çağ ve Dijital Toplum Arasındaki Bağ

Dijital çağa hologram çağ, siber çağ, bulut çağ ve simülasyon çağı gibi isimler verilmiştir. Bu çağda ana tetikleyiciler bulunmaktadır ve en önemli değişim yaşam şeklimizde gerçekleşmiştir. Bu değişimle birlikte hayatımıza birçok teknolojik kelime ve alet girmiştir (Örs ve Tetik, 2010). "Dijital ikizler" görsel nesnenin dijital sembolüdür. Dijital ikizler kurumların ve kuruluşların yöntem izlemesine, onarım projesini önceden bilinip uygulanabilmesine ve süreçlerin iyileştirmesine yardımcı olan nesnelerin, süreçlerin ve sistemlerin aktüel süreçli dijital kopyalarıdır. Birçok banka ve perakende şirketi bu uygulamayı kullanmaktadır. Ağır sanayide, savunma sanayisi ve makine üretimi yapan fabrikalarda dijital ikiz kullanılmaktadır (Erol, 2021). "Giyilebilir teknolojiler" ise günlük hayatımızda kullandığımız akıllı saat ve gözlük uygulamalarıdır. Vücudumuz hakkında bilgileri verileştirerek bulut sistemine gönderir. Yapay zekâ üzerine birçok senaryo oluşturulmuştur (Alp ve Doğan, 2021). İnsanlığın gelecekte bilgi ve kaynak kullanımı için yapay zekadan faydalanacağı düşünülmektedir (İşler ve Kılıç, 2021).

3.13 Dijital okuryazarlık ve Eğitim 4.0

Dijital okuryazarlık, günümüz dünyasındaki bireylere günlük ihtiyaçlarını karşılamada teknolojik yardım sağlamaktadır. Dijital okur yazarlık üç aşamadan meydana gelmiştir. Bunlar;

1. Doğru şekilde kullanma
2. Kullandığını anlama
3. Üretebilme yetisi (Özaydın ve Kumral, 2021).

Eğitim 4.0, dijital dönüşüm çağında eğitim ihtiyaçlarına karşılık veren eğitim sistemidir. İçeriğinde; tablet, online sınav sistemi, açık ödev sistemi ve akıllı tahta gibi eğitim teknolojileri kullanılmaktadır. Dijital dönüşüm ve Toplum 5.0'da eğitim alanındaki en önemli konu, öğrencilere kodlama sisteminin öğretilmesidir. Geleceğin mesleklerine yardımcı olacak uygulama olarak görülmektedir (Öztemel, 2018). Eğitim 4.0 ile yeni eğitim öğretim teknolojilerinden yapay zeka, 3G yazılımlar, yerleştirilmiş (implant) teknolojiler, ileri robot teknolojisi, Mobil ağ, IoT (Nesnelerin İnterneti), bulut sistemi, blok zinciri ortaya çıkmıştır (https:// meb.gov.tr).

3.14 Dijitalleşme Öncesi Toplum Yapıları, Kuşaklar Arası Değişim ve Dijitalleşmenin Getirdiği Sorunlar

21. yüzyıl dijitalin başlangıcıdır. Bu çağın ana teması zihindir. Bugün toplumsal ekonomide ürün yerine sayısal veri geçerlidir (Posos, 2021). İnsanlık, tarih boyunca çeşitli evrelerden geçmiştir. Tarihin başlangıcıyla oluşan toplumlar; avcı toplumu, tarım toplumu, sanayi toplumu, bilgi toplumu, dijital toplumdur (Güvenol, Gündüz ve Güler, 2021). Aşağıdaki Çizelge 3-7'de tarih sürecine göre toplumların Toplum 5.0 ve Endüstri 4.0 etkileşimi hakkında bilgi verilmiştir.

Çizelge 3-7: Toplum 5.0 ve Endüstri 4.0 Etkileşim

Toplum 5.0	Endüstri 4.0
Avcı Toplumu (İnsanlığın Başlangıcı)	
Tarım Toplumu M.Ö. 13000)	
Endüstriyel Toplum (18. Yüzyılın Sonu 1789 Sanayi Devrimi)	Makineleşmenin Başlangıcı, Su ve Buhar Üretimine Geçiş
Bilgi Toplumu (20.yy. Sonu II. Dünya Savaşı Sonrası)	Seri üretime Geçiş, Elektrik Enerjisinin Kullanımı, Bilgisayarlar ve Otomatik Üretime Geçiş

Çizelge 3-7 (devam): Toplum 5.0 ve Endüstri 4.0 Etkileşim

Dijital Toplum (21. yy. Başlangıcı)	Siber Fiziksel Sistemler

Kaynak: (https://www.btk.gov.tr)

İnsanlık olarak geçirdiğimiz tüm evreler bizi toplumsal olarak değiştirmiş ve psikolojik olarak etkilemiştir. Bu dönüşümler bireysel, toplumsal ve kavramsal olarak gerçekleşmiştir (Tuncay, 2002). Üretim alanında gerçekleşen dönüşümler evrimleşerek toplumu şekillendirmiştir (Turan, 2017). Aşağıdaki **Çizelge 3-8**'de 1925 sonrası kuşakların genel incelemesi yapılmıştır.

Çizelge 3-8: Kuşaklar Arası Genel İnceleme

1925-1945 Sessiz Kuşak	1. Hürmetkar, yetingen, gayretli, hırslı, yetkiye saygılı 2. Savaş ve kıtlık gören, hırslanıp, sosyal statü elde etmek için çalışan toplum
1946-1964 Baby Boomer	1. Normatif, gayretli, başarı merkezli, ideal merkezli, ahenkli, yetingen, ben merkezci 2. Teknolojinin başlangıcı sayılan dönem olduğu için uyum sağlayamamışlardır. 3. Savaş sonrası doğumlar fazla Olmuştur. 4. Anne, baba ve çocuklarına bakmak zorunda olan Kuşak
1965-1979 X Kuşağı	1. Kuşkucu, iş merkezli, kompetitif, hassas, yetkiye saygılı, savaşımcı, yetingen, tahammülsüz 2. Teknolojik gelişmelere mecbur olduğu için uyum sağlamaya çalışan 3. Hayat standartlarını yükseltmek için çaba gösteren, maddiyata önem veren, çocuk yapmayı aza indiren nesil
1980-2000 Y Kuşağı	1. Dikkatli, girişken, memnuniyetsiz, yetkiye karşı eleştirici, bağımsız, realist, saydam 2. Teknoloji hayatın temel aracı ve gereksinimi olarak görürler. 3. Yaşıtlarının görüşlerine önem veren, takım ruhu malik yapıda olan kuşaktır.
2000-2020 Z Kuşağı Alfa Kuşağı	1. Üretken, basmakalıp düşünceden uzak, istihlakçı, memnuniyetsiz, son odaklı, yetkiye karşı eleştirici, dürüst, emin, iletişime açık 2. Teknoloji odaklı hareket ederler, yaşamlarının merkezinde teknoloji yer alır. 3. Teknolojiyi çevrim içi kullandıkları için yalnız yaşam sürdükleri düşünülen kuşak

Kaynak: (Erden, 2013)

Çizelge 3-8' de yer alan kuşaklar arası genel incelemede bakıldığında Y ve Z kuşaklarının dijital toplumun oluşmasını hızlandırdığı ifade edilmektedir (Erden, 2013).

Jean Baudrillard ve Gilles Deleuze, gözetlenen toplumda insanların bilgisayara ve internete bağımlı canlı makinelere dönüşeceklerinden söz etmişlerdir. Gözetleyenin ve gözetlenenin gerçeklikten uzaklaşacağını savunmuşlardır. Büyük veriden bahseden Baudrillard ve Deleuze, bilgilerin sönümsüz (beslenen) akışkanlığa dönüşeceği tezini ortaya atmışlardır. Sürekliliğin toplumsal düşüncede sosyal medyanın mirası olduğunu vurgulamışlardır. Siber mekân, siber zaman, dijital ve siber zamanın birbirleriyle iç içe olduklarını belirtmişlerdir. Dijital dilin oluşması ve soyut bakış açısının gelişmesi konularını ele almışlardır (Ersöz ve Özmen, 2020).

Teknolojinin hızlı bir şekilde değişip gelişmesi sonucunda toplumsal değişimler meydana gelmiştir. Teknoloji dijitalleşmeyi artırarak toplumu dijital toplum haline dönüştürmüştür (Kara, 2017). Kavramlar yerini algoritma, yapay zekâ, e- ticaret gibi yeni kavramlara bırakmıştır. Yeni kavramlar bireylerin gündelik hayatında toplumsal, bireysel, psikolojik ve kültürel değişimlere sebep olmuştur. Günümüzde sosyalleşme, dijital platform ve mekânlarda gerçekleşmektedir (Gencer ve Aktan, 2021). Birey, reel hayatında baskı altında tuttuğu tutum ve davranışları dijital ortamda ortaya çıkararak dijital kimliğini oluşturmaktadır. Dijitalleşmenin diğer sorunu dijital bağımlılıktır. Bu durum davranışsal bağımlılığa sebep olmuştur (Yengin, 2019). Dijitalde iki tür internet kullanımı oluşmuştur. Bunlar;

- sağlıklı internet kullanımı
- problemli internet kullanımıdır (Bozkurt, Şahin ve Zoroğlu, 2016).

Problemli internet kullanımı sonucunda "e- hastalık" adı verilen çeşitli hastalık türleri oluşmuştur. Bunlara; Siber intiharlar, Siberkondri (hastalık hastası), FOMO (Fear of Missing Out), Mouse ve klavye hastalıkları örnek olarak gösterilmektedir (Biber, 2020).

Bilgi erişimine ulaşabilmek için dijital dünyaya bilinçsiz olarak ayak izlerimizi bırakırız. Bu da kişisel verilerimizin tüm şirketler tarafından veri kaynaklarına depolanmasına sebep olur. Bunun sonucunda kişisel bilgilerimizin güvenliği ortadan kalkmış olur. Ayrıca, bilgilerimiz şirketler tarafından kullanılmakta ve pazarlanmaktadır (Eroğlu, 2018). Dijitalleşme ve robotiğin artması iş gücünün makinelere geçmesini sağlamıştır (Fırat ve Fırat, 2017).

3.15 Küresel Kapitalizm, Global Ekonomi ve Tüketim

Küresel kapitalizm, neoliberalizm sistemini bitirmiştir (Uçkaç, 2019). Dijital devrim, küresel emek ordusunu bütün haline getirmiştir. Bu rekabette alt gruplar dezavantajlı duruma gelmiştir (Demirkaya ve Koyuncu, 2021). Dan Schiller, 1991 yılında yayınladığı eseri "Dijital Kapitalizm" (Digital Capitalism) ile dijital kapitalizm kavramını ilk kez kullanmıştır. Dijital kapitalizm, strüktürel (yapısal) problemlere ve kapitalizmin daimi akse (kriz) yatkınlığa karşı arz hedefli bir strateji olarak şekillendirilmiştir. Dijital kapitalizm kuramında iletişim teknolojileri mekânsal zamansalın çözümünde etkili olmuştur (Chakravartty ve Schiller 2010). Dijital kapitalizmde global finans piyasalarındaki hamleler tehdit oluşturmaktadır. Teknolojik yenilenme ve kapital ürünlerin dinamiği, istihsal (üretim) ve talep düşüklüğüne neden olmuştur. ABD'de, iktisadın global ilişki içinde olduğu ekonomide tek başına büyümemiştir. Amerikan rejimi ve IMF (Uluslararası Para Fonu), Japonya ve Avrupa ülkelerini zorlayarak global mali balansı kırabilecek Brezilya gibi yeni piyasalarda denge oluşturmaya çalışmışlardır (Armağan, 2004). Global iktisatta iş ağları önemli gördüklerini bünyelerinde tutmuş, önemsiz gördüklerini dışarıda bırakmıştır. Global ekonomide yatırımlar küresel olarak gerçekleşmektedir. Yeni teknolojide yarı geçici ticaretin tüm yerkürede yayılması amaçlanmıştır. Yeni teknoloji mali piyasalardaki ayarlamalara son vermiştir. Mali dahilik yeni kompleks durumlara turnike oluşturmuştur. Varlıklı kişilerin sermayeleri ve fonları (matual funds), elektronik beyin teknolojisiyle yeni kaidelerin ve mal konseptlerinin sonucunda meydana gelmiştir (Burtan ve Kaya, 2018). Liberalizm, mali sihirbazlık ve yeni bilişim teknolojileri dolaşımdaki mevduat kaynaklarını araştırır. Mali piyasa birçok piyasanın birbirine bağlanmış halidir. Online (çevrim içi) işlemler ve bilgisayar destekli bilişim yöntemlerinde varlık, mali ürünler ve nakit seri el değişikliği yaparlar. Global mali piyasada değer ve yönelimlerin saptanmasında "arz- talep balansı" (arz-talep dengesi) ve "bilişim burgacı" (enformatik anafor) etkilidir (Çetin, 2004). IMF (Uluslararası Para Fonu), kriz yaşayan ülkelerin en son uğrak yeridir. Global ve lokal (yerel) sermayeleri kanalize eden elektronik sistemler, kapitalist otomat görevini üstlenmiştir. Finans piyasasını yönlendiren etkenler şu şekilde sıralanmıştır;

- Piyasa kuralları

- İş ve politika taktikleri
- Sosyal, toplum ve kitle psikolojisi
- Akılcı ummalar (rasyonel beklenti)
- İrrasyonel fiiller (oransız eylem)
- Kuramsal önlemler (teorik tedbir)
- Her çeşit bilişim dalgalanışı (enformatik dalgalanış) (Erdinç, 2007).

Ekim 1987' de bilgisayar yazılımlarıyla yaratılan borsa yönelimleri, otomat hisse senetlerinin alım–satımı, mali düzenleme yapılarak New York Borsasına transfer edilmiştir. 1998 yılında New York Borsası brokerı Cantor Fitzgerald, "Cantor Exchange" (Cantor Değişimi) programını kullanıma sunmuştur. "Cantor Exchange" programı, ABD'nin elektronik finans ürünlerinin alış-verişini sağlamıştır. Finans ürünlerinin alım satımı için Nassaq da ECN (Elektronik İletişim Ağı) kurulmuştur. ECN, FOREX (Uluslararası Döviz Piyasası) usta sermayedarların kullandığı hesap türleridir. ECN, sermayedarların nakit olarak en iyi fiyatla kâr sağladıkları hesap türüdür. 1999 yılında ABD'de ferdi sermayedarların yapmış oldukları finansal ürünlerin (hisse senedi, bono, tahvil) alım satımının %25'i elektronik ortamda gerçekleşmiştir. Teknoloji mevduat imkanını herkese açık tutar. Paha ve okazyon (fırsat), bilişim ağında tespit edilir. Sermayedarların yatırımlarını sisteme dahil etmeleri sonucunda piyasaya kızıştırmıştır. Oluşan bilişim karışıklığı, kapitali etkilemiştir. Bunun sonucunda mevduat transferleri büyümüştür. Piyasada sermayedarlar sisteme rahat giriş-çıkış yapmışlardır. Anlık pazar yönelimleri reaksiyonlara neden olmuştur. Bunun sonucunda yerinde yönetme sitemine geçilmiştir. Bu sistemde düzenleme yoktur ve gizlilik halt safhadadır. Borsanın hareketi rastlantısal faaliyetlerle belirlenmiştir. Para piyasaları, global kapitalizmin dinamiğinin yapı taşıdır (Koç. 2018).

Avrupa firmaları 1998-1999 yılları arasında toplamda 280 milyar dolar yatırım gerçekleştirmiştir. En önemli yatırımlar; Daimler-Benz Chrysler'ı, British Petroleum Amoco'yu, Vodafone Airtouch Communications'u satın almıştır. Amerikan firmaları da Avrupa'daki Ford ve Volvo'yu satın almıştır. Bu durum yeni iktisadi sistemin doğmasına sebep olmuştur. Böylelikle "Atlantik bağın gücü" ortaya çıkmıştır. Yeni oluşan bu iktisat alan ekonominin beşerî sebeplere dayandırılmadığının kanıtıdır. Yeni sermayeler global ekonominin şekillenmesinde katkı sağlamıştır. Yeni iktisat

birbiriyle uyumlu ağlardan meydana gelmiştir. Teknoloji, dijitalleşmeyi ve yeni iş imkânlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda kâr oranları artmıştır (Armağan, 2004). Zygmunt Bauman, post-modern toplumlarda tüketimin iş gücünün yerine geçtiğinden bahsetmiştir (Castells, 2004a).

SONUÇ

Dijital toplum ve dijital dönüşümün temelini bilgi oluşturur. Günümüzde güç dengesini belirleyen bilgi olmuştur. Dijital dünya, global ve sanal yapıdan oluşmaktadır. Dijitalleşmenin ve dönüşümün ilk adımı II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında dünya şekillenmeye ve değişmeye başlamıştır. Bunun sonucunda dünya "üç dünya teorisi" ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında enformasyonun gelişiyle birlikte sosyo-ekonomik gelişmeler gerçekleşmiştir. 1945-1975 yılları arasında kapitalizm zirveye ulaşmıştır. 1945 yılında UNIVAC-1 vakum tüplü bilgisayarların keşfiyle teknolojik dönüşüm ve dijitalleşmenin ilk adımları atılmıştır. Savaş sonrası dünyada "Keynesçi refah devleti" anlayışı ortaya çıkmıştır.

Dijital çağ oluşumuna kadar geçen sürede insanlık ekonomik, sosyolojik, siyasi birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Belirsizlik, dijital toplumda kavram oluşmasına engel olmaktadır. Dijital bilgi çağında ve dijital toplumunda bilgi akışkandır. Dijital çağ, sirkülasyonun en çok olduğu çağ olarak gösterilmektedir. Kaynağını, bilgi ve veri oluşturmaktadır. Toplumun dijital topluma dönüşümünü gerçekleşebilmesi için dijital süreçlerin tüm evrelerinin tam manasıyla kavranması ve anlaşılması gerekmektedir. Dönüşüm, kültürü meydana getiren temel kavramdır ve ihtiyaçlar doğrultusunda alttan üstte doğru gerçekleşmektedir. Dijital dönüşümü gerçekleştirebilmek için, kaynakların merkezden içselleştirilerek güçlendirilmesi gerekir. Covid19'la birlikte dijital dönüşüm hayatımıza hızlı bir şekilde girmiştir. Yeni dünyada dijitalleşme stratejik önem taşımaktadır. Dijital toplumda neoliberalizm yerini küresel kapitalizme devretmiştir. Dijitalleşmeyle birlikte kapitalizm farklı adlar almıştır.

Gelişen teknoloji toplumu etkilemiş ve şekillendirmiştir. Dijital toplumda piyasa, kendini üretmekte ve yönetmektedir. Teknoloji her zaman insandan bir adım önde olmuştur. İnsanın teknolojiyi kavraması ve literatüre işleyişine kadar yeni bir teknoloji ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda eskinin geçerliliği ortadan kalkmış olur. Eski düşünürlerin ya da entelektüellerin oluşturduğu hiçbir kavram dijital toplumda geçerli sayılmamaktadır. Dijitalleşme bize farklı isimler ve kavramlar oluşturmasına rağmen kesin bir kanıya ulaştırmamıştır. Dijitalleşmeyle birlikte hayatımızı kolaylaştıran teknoloji, dijitalleşen dünyaya geçişle bireylerin toplumda yalnızlaşmasına neden olmuştur. Bugüne kadar ki iktisatçıların geliştirdiği yöntemler dijitalleşme ile yerinden

sarsılmıştır. Dijitalleşen yeni sistem toplumu ve ekonomiyi yönetmektedir. Dijital para ekonomisinde eski piyasaderlerin yönettiği piyasa sistemi bulunmaz. Dijitalleşmeyle birlikte yapay zekâ, siber, hologram ve simülasyon gibi teknolojik kelimeler hayatımıza dahil olmuştur. Bireyler sanal dünyada vakit geçirerek kendilerine yeni kimlik oluşturmuşlardır. Teknolojinin hızlı bir şekilde değişmesi ve dijitalleşme, toplum bireylerinin yaşam tarzını da etkilemiştir. Dijital dünyadaki internet oyunları, görüntülü telefon görüşmeleri ve telefon uygulamalarındaki yazışmalar, bireyin önce ailesinden sonrasında toplumdan uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Sessiz kuşakla başlayan dönüşüm evresi, günümüz alfa kuşağının teknoloji bağımlığıyla devam etmektedir. Geleceğin toplumunu oluşturacaklar alfa kuşağıdır. Alfa kuşağının gelecekte teknoloji bağımlısı ve bireyselci bir toplum modeli oluşturacağı bilim insanları tarafından düşünülmektedir. Geleceğin dünyası şimdiden merak uyandırmaktadır. Dijitalleşme olumlu sonuçlar doğurduğu gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Dijitalin doğru kullanılamaması birçok psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknolojiyi içselleştirene ve anlayana kadar o bizden bir adım öne geçmektedir. Bu nedenle literatür geriden gelmektedir. BİT (Bilişim İletişim Teknolojileri)'ler ve dijital teknolojilerin gelişimi kamusal, sosyolojik, ekonomik, politik fırsatlar yaratmaktadır.

Dijital dönüşümünün gerçekleşmesinde Toplum 5.0, geleceğin toplumu için kişisel ve sosyal olarak rehberlik etmektedir. Dijital dönüşüm kişilere global bir özgörü (vizyon) kazandırmaktadır. Mesleklerin ve kuruluşların yapısı değişmekte, teknolojik büyümeyle global vizyonda kendini güncelleyerek yenilemektedir. Tezde yapılmış olan araştırma sonucunda gelecekte insanların makinelere bağımlı ve daha kaliteli bir yaşam sürecekleri yorumu yapılabilir. Teknoloji ile kişinin yaşamı ilişkilidir. Bu değişim ve dönüşüm biyolojik bir evrimdir. Bireyin konvansiyonel kitle haberleşme araçlarından dijital kitle komünikasyon araçlarına kayması, tüketim alışkanlıklarını değiştirmesine sebep olmuştur.

Geleceğin toplumunun temelleri Toplum 5.0 ile atılmıştır. Toplum 5.0, toplumun her yapı taşını kapsamaktadır. Eğitim alanında yaratıcılığı geliştirmek için Toplum 5.0, dijital okuryazarlığı ve yaşam boyu öğrenme eğitim sistemini hedeflemiştir. Dijital dönüşüm yöntemli bir şekilde incelenmeli, süreçteki tüm paydaşlar değişim sürecine revize olmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için komünikasyon, eş güdüm stratejik

planlanmalıdır. Bu planlarında hayata geçirmeyi sağlanmalıdır. Dijital değişim ve dönüşüm hayatımızın her alanına girmiştir. Tezinde araştırma konusunda dijitalleşen toplumun geçirdiği tüm süreçler tek tek aktarılmaya çalışılmıştır. Süreci anlayabilmek ve kavramlaştırmak biz insanların elinde olacaktır. Teknoloji, insanların elinde bir atom bombasına da dönüşebilir ya da bizi daha ileriye götürecek bir boyuta da taşıyabilir.

KAYNAKLAR

Adanmış, Z. (2018). Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Güvenlik Yaklaşımında Yaşanan Dönüşüm, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 6 (2), 91-116.

Akgiş, İ. Ö.(2021). Covıd-19 Krizi ve Kamusal Mekânda Dijitalleşme Eğilimleri, Ege Coğrafya Dergisi, 30 (2), 309-319, DOI: 10.51800/ecd.984882.

Akıncı Çötok, N. (2017). Giddens Sosyolojisinde Toplumsal Dönüşümün Temel Kavramları ve Bağlantılar Yapılanma Modernite ve Küreselleşme, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), 3(5), 189-207.

Aksoy, B. (2012). Information Technologies and New Labour Relations, Ege Academic Review, 12 (3), 401-414.

Aksu, O. (2018). İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 3 Sayfa: 153 – 159.

Aktan, E. (2018). Büyük Veri: Uygulama Alanları, Analitiği ve Güvenlik Boyutu, Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Dergisi, 1 (1), s. 1-22.

Akyüz, A. M. (2019). "Dünyada E-Yönetişim ve En İyi Uygulama Örnekleri", E-Yönetişim Kavramsal/Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları, Beta Basım Yayın, Ed. Bekir Parlak ve Kadir Caner Doğan, ss. 97-114.

Alain, T. (2000). Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz? (Çev. Kunal, O.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Alain, T. (2002). Modernliğin Eleştirisi, (Çev. Tufan, H.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Alp, M. ve Doğan, S. (2021). Giyilebilir Teknolojiler ve İş İlişkisine Etkileri, Çalışma ve Toplum, 4 (71), 2599-2632.

Alpaydın, E. (2013). Yapay öğrenme, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Althusser, L. (1991). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (3.Baskı), (Çev. Alp Y. ve Özışık M.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Altunay, A. (2015). Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya, Selçuk İletişim, 9 (1), 410-428.

Altunışık, M. ve Aktürk, A. O. (2021). Türkiye'de Web 2.0 Araçlarının Eğitim-Öğretim Ortamlarında Kullanımına Bir Bakış: 2010-2020 Dönemi Tezlerinin İncelenmesi, Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi, 5 (2), 205-227.

Apilioğulları, L. (2018). Dijital Dönüşümün Yol Haritası, Birinci baskı, İstanbul, Türkiye, Aura.

Ardıç, E. ve Altun, A. (2017). Dijital Çağın Öğreneni, Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 1 (1), 12-30.

Arklan, Ü. ve Taşdemir, E., (2008) Bilgi toplumu ve iletişim: bilginin yayılması sürecinde kitle iletişim araçları ve internet, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 5(3), 67-80.

Aron, R., (1979), Aydınların Afyonu, (Çev: Tanju, İ.), İstanbul: Tur yayınları.

Aron, R. (1997). Sanayi Toplumu, (Çev**.** Gürsoy, E.), Dergâh Yayınları, İstanbul.

Armağan, M. (2004). Küresel Kuşatma Karşısında İnsan, Ufuk Kitapları, İstanbul.

Aslan, E. Ş. ve Kolancı, D. (2018). Semantik Web'in Marka İtibarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma, The Journal of International Scientific Researches, ISR 2018, 3 (4), 208-220, DOI: 10.23834/isrjournal.493403.

Ayata, A. ve Ercan, M. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 18-32.

Aydoğan, A. (2006). Yeni İletişim Teknolojileri Tezlerinde Neo-Klasik İktisat Paradigmasının Hegemonyası, Kültür ve İletişim, 9(1) (17), 89-111.

Aydoğuş, İ. (2005). Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Açısından Önemi: İspanya VE Meksika Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (2), 1-21.

Bahçeci B. H. I. ve Öktem, M. K. (2019). Küreselleşme Sürecinde Kentselliğin Dönüşümü: Toplumsal, Teknolojik ve Mekânsal Süreçler Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2 (2), 284-300, DOI: 10.33712/mana.597185.

Bagherı, S. (2014). Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Terörizme Karşı Nükleer Silahların Kullanımı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18 (3), 899-922.

Ballıkaya, C. (2015). Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri / POSITIVISM Its Development in History and Its Influence on Sociological Thought, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 0 (33), 87-106.

Başaran, F. (2006). Bir Teknolojik Yenilik Olarak İnternetin Tarihi, Kültür ve İletişim Dergisi, yaz/summer: ss.9·32.

Bauman, Z. (1996). Yasa Koyucular ve Yorumlayıcılar, (Çev. Atakay, K.), Metis Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (1997). Modernite ve Holocaust, (Çev. Sertabiboğlu, S.), Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Bauman, Z. (1998). Postmodern Etik, (Çev**.** Türker, A.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, (Çev. Türkmen, İ.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2000). Siyaset arayışı. (Çev. Birkan, T.), İstanbul, Metis Yayınları.

Bauman, Z. (2001b). Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri, (Çev. Türkmen, İ.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2003). Modernlik ve Müphemlik, (Çev. Türkmen, İ.), Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2010). Küreselleşme, (Çev. Yılmaz, A.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2011). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, (Çev. Siral, P.), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Bauman, Z. (2010'a). Akışkan Modernite ve Belirsizlik Üzerine. (Erişim) https://www.youtube.com/watch?v=5_j2jstuzg0, Erişilen tarih, 28.10.2022**.**

Bauman, Z. (2012). Küreselleşme 4 bs, (Çev. Yılmaz, A.**)**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2012). Akışkan Aşk, (Çev Ergüden, I.), Versus Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2012). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, (Çev. Siral, P.) İstanbul, Habitus Yayıncılık, 2012.

Bauman, Z. (2013). Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, (Çev. Ergun, F.D.), Say Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z ve Lyon, D. (2013). Akışkan Gözetim, (Çev. Yılmaz, E.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2015). Akışkan Modern Dünyada Kültür, (Çev. Çapcıoğlu, İ. ve Ömek, F.), Atıf Yayınları, Ankara.

Bauman, Z. (2015). Özgürlük, (Çev. Eren, K.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2017). Hermenötik ve Sosyal Bilimler, (Çev. Oruç, H.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z. (2017). Akışkan Modernite, (Çev. Çavuş, S.O.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bauman, Z., (2018). Akışkan Yaşam, (Çev. Pilgir, A. E.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Bayraktutan, Y ve Bıdırdı, H. (2015). Teknoloji Politikaları: Temel Göstergeler ve İhracata Yansımaları (Seçilmiş Ülke Örnekleri), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30), 1-30.

Bayram Ç. (2016). Kültür Merkezlerinin Sosyal Etkileşim Alanlarının Mekânsal Dizim Yöntemi İle İrdelemesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Bekdemir G. A., Dal İ ve Açıksöz S. (2020). Salgının Öğretileri ve Yeni Dış Mekân Kullanımları, Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 22(3), 791-801. 10.24011/barofd.773189.

Bell, D. (1960). The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties, Glencoe IL: Free Press.

Bell, D. (1962). The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the 1950s, New York: Free Press.

Bell, D. (1973). The Coming of Post-Industrial Society, New York: Basic Books [Don Mills: General Publishing], pp. Xiii, 507.

Bell, D. (1980). Introduction. In The Computerization of Society: A Report to the President of France, ed. Nora Simon and Alain Minc, vii–xvi. Cambridge MA: MIT Press.

Bell, D. (2013). İdeolojinin Sonu Ellilerdeki Siyasi Fikirlerin Tükenişine Dair (1 b.), (Çev. Hacıoğlu, V.) Ankara, Sentez Yayınları.

Beniger, J. R. (1986). The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society, London: Harvard University Press.

Benjamin, P. (2015) How not to Network a Nation: The Uneasy History of The Soviet, The Mit Press, USA (E-book).

Biber, L. (2020). Sosyal Medya, Fomo ve Kuşaklar arası Farklılaşma. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 26-43.

Balatongöz, N. (2018). Network toplumlar: Manuel Castells'te ağ teorisi, Yüksek Lisans Tezi. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.

Bolat, F. & Koşaner, Ö. (2021). İnsansız Gemilerin Güncel Statüleri, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (23), 341-358, DOI: 10.31590/ejosat.870875.

Bostanoğlu, B. (1999). Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, Ankara,

Bozkurt, A. , Hamutoğlu, N. B. , Liman Kaban, A. , Taşçı, G. ve Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 35-63, DOI: 10.51948/auad.911584.

Bozkurt, V. (2000). Küreselleşmenin İnsani Yönü, Alfa Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, V. (2000). Gözetim ve İnternet Özel Yaşamın Sonu Mu? Birikim Dergisi, Sayı 136 ss. 75-81.

Bozkurt, V. (2012). Endüstriyel ve Post Endüstriyel Dönüşüm Bilgi Ekonomi ve Kültür, Ekin Yayınevi, Bursa.

Bozkurt, V. (2015). Endüstri Sosyolojisi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bozkurt, H., Şahin, S. ve Zoroğlu, S. (2016). İnternet Bağımlılığı: Güncel Bir Gözden Geçirme, Çağdaş Tıp Dergisi, 6 (3), 235-247, DOI: 10.16899/ctd.66303.

Bozkurt, Ö. (2018). Sosyal Medya ve Kültürel Yansımaları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (14), 406-417.

Bozyiğit, M. (1985). "Yarının Bilgisayarları 5. Kuşak" 2. Türkiye Bilgisayar Kongresi, 15-18 Mayıs, Bildiriler, s. 7-10.

Braudel, F. (2015) Kapitalizmin Kısa Tarihi, (Çev**.** Yerguz, İ.), Say Yayınları, İstanbul.

Buğra, A. ve Ağartan, K. (2009). 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Bulut, Y. (2011). İdeolojinin Tarihçesi, İstanbul University Journal of Sociology, 3 (23), 183-206.

Burtan Doğan, B. ve Kaya, M. (2018). Küresel Piyasalarda Finansal Serbestleşmenin Popüler Bir Yansıma Ekseni Olarak Ulusal Varlık Fonları . Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 773-795.

Bülbül, O. G. (2016). Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri) Kitabının ve Polanyi'nin Tezlerinin Değerlendirilmesi, Journal of Social Policy Conferences, 105-124 .

Byung, C. H. (2019'a). Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, (Çev. Barışcan, H.), İstanbul: Metis Yayınları.

Castells, Manuel, (1996). Ağ Toplumunun Yükselişi – Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, (Çev. Kılıç, E.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M, (1999). Ağ Toplumunun Yükselişi, (Çev. Kılınç, E.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,

Castells, M. (2004a). Ağda Küreselleşme, Kimlik ve Toplum-Calhoun, Lyon ve Touraine' e Cevap Küresel Kuşatma Karşısında İnsan (Ed. Armağan, M.) (Çev. Yalçın, Ş.), Ufuk Kitap Yayınları, İstanbul.

Castells, M. (2004), The Network Society: A Cross Cultural Perspective, Edward Elgar Pub, 22ERGİL, D. "Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar". http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/33/3/8.pdf (26 Ocak 2014).

Castells, M. (2006). Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür, III. Cilt Binyılın sonu, (Çev. Kılıç, E.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2007). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Binyılın Sonu, Cilt 3 (Çev. E. Kılıç) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2008). Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür: Ağ toplumunun yükselişi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2012). Networks of Outrage and Hope, Social Movements in the internet age, Cambridge: Polity Press.

Castells, M. (2013). Ağ Toplumunun Yükselişi (III. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castells, M. (2014). Küresel Enformasyon Kapitalizmi, (Haz. Held, D., Mcgrew, A.), Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması, Phoenix Yayınları, Ankara.

Castells M. (2016). İletişimin Gücü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castells, M. (2020). İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler (Yay. Haz. Hasdemir, T. A.), (Çev. Öztürk, E. vd.), Phoenix Yayınevi.

Ceylan, A. (2021). Toplumsal Yapı Çözümlemeleri ve Bilgi Toplumu, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 9 (1), 502-533, DOI: 10.19145/e-gifder.835368.

Collınıcos, A. ve Harman, C. (2006). Neoliberalizm ve Sınıf İşçi Sınıfı Değişti mi? (Çev, Akınhay, O.), Salyangoz Yayınları, İstanbul.

Coşkun, F. ve Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 54 (3), 947-966, DOI: 10.30964/auebfd.916220.

Çakır, M. (2010). Kültürlerarası iletişimin bir yönü: Özün ötekileştirilerek yabancılaştırılması, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Hasan Işın Dener Özel Sayısı, 75-84.

Çakır, Y. S. (2017). Sosyal Medyada Dijital Aktivist Hareketler Üzerine Kuramsal Bir İnceleme, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, DOI: 10.19145/e-gifder.303261.

Çalış, D. M. (2022). Toplum 5.0: İnsan Odaklı Dijital Dönüşüm, Journal of Social Policy Conferences, (82), 309-336, DOI: 10.26650/jspc.2022.82.1008072.

Çatal, B. (2018). İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar . Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1 (2), 69-99.

Çelik, K. (2021). Bulut Bilişim Teknolojileri, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (24), 436-450, DOI: 10.47129/bartiniibf.1019898.

Çetin, A. C. (2004). Finansal Gelişme, Teknoloji ve Verimlilik. Verimlilik Dergisi, (1), 0-0.

Chakravartty P ve Schiller D (2010). Neoliberal Newspeak and Digital Capitalism in Crisis, International Journal of Communication, 4, 670-692.

Dağıtmaç, M. ve Ekmen, Ş. (2019). Dijital Psikolojik Devrim, İstanbul: Motto Yayınları.

Değerli, A. (2016). Ağ Toplumunun İletişimi Ekseninde Yerel Yönetimlerin Sosyal Medya Kullanım Düzeyi: Kadıköy Belediyesi Örneği, Öneri Dergisi, 12 (46), 63-80.

Delve, J. (2007) "Joseph Marie Jacquard: Inventor of the Jacquard Loom", IEEE Annals of the History of Computing, Vol. 29, No. 4, october-December.

Demir, Ş. ve Sesli, M. (2020). İdeolojinin Sonu Tartışmaları Üzerine Bir Analiz, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (19), 159-175.

Demirci, F. S. (2010). Kurum kültürünün halkla ilişkiler çalışmalarına etkisi halkla ilişkiler ve kurum kültürü arasındaki etkileşim, Verimlilik Dergisi, (3), 65-103.

Demirkaya, İ. ve Koyuncu, E. (2021). Dijital Kapitalizm, Tüketim Kültürü ve Y Kuşağının Değişen Tüketim Davranışları, Intermedia International E-journal , 8 (15), 174-196, DOI: 10.21645/intermedia.2021.107.

Dijk, Jan Van (2016). Ağ Toplumu (Çev. Sakin, Ö.). İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Dijk, J. V. (2018). Ağ Toplumu, (Çev. Sakin, Ö.), Kafka Kitap.

Dikici, E. (2017). Tüketim Algısındaki Değişim: Kitle İletişim Araçları ve Tüketim İlişkisi . Journal of Social Sciences and Humanities, 1 (1), 58-85.

Dikmen, F. (2022). Jean Baudrillard ve Toplumsalın Sonu, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (16), 37-48, DOI: 10.47098/bayburt-ilahiyat,1182527.

Dolgun, U. (2008). Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu- Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Durmaz, O. S. (2015). Post-Modern Paradigmanın Kıskacında Tüketim Toplumu ve Eleştirisi, Mülkiye Dergisi, 39 (3), 123-150.

Drucker, P. F. (1969). The age of discontinuity, Harper and Row.

Dura, C. (1990). Bilgi Toplumu, Ankara: Kültür Bakanlığı.

DüşünbilTV (2018). Zygmunt Bauman Belgeseli 1. bölüm: Kültür Üzerine. Düşünbil TV. (ERİŞİM) https://www.youtube.com/watch?v=7su0CoH19n4. Erişim tarihi: 19.09.2022. Jacobsen, Poder Paul, (2008).

Ege, G. B. (2004). Enformasyon İletişim Çağında Eğitim ve Bilgisayar, Ege Eğitim Dergisi, 5 (1), -.

Ege, U. (2000). Batı Kültüründe Yabancılaşma Kuramları ve David Storey'in Romanlarında Yabancılaşma Teması, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Yayınları.

Er, K. (2015). Üretim İlişkileri Temelinde Modernizm ve Post-Modernizmin Azgelişmiş Ülkeler Üzerine Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (3), 413-453. DOI: 10.16953/deusbed.39137.

Erat, V. (2017). Postmodern Durum, Teknoloji ve Devlet, Yasama Dergisi, (36), 27-44.

Erden, A. S. (2013). Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 93-112.

Erdinç, Z. (2007). Uluslararası Para Fonu - Türkiye İlişkilerinin Gelişimi 19. Stand-by Anlaşması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (18).

Ermağan, İ. (2022). Dünya Ekonomisinin Evrim Sürecinde Almanya'nın Dördüncü Sanayi Devrimi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (71), 75-92, DOI: 10.51290/dpusbe.983912.

Eroğlu, Ş. (2018). Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 35 (2), 130-153, DOI: 10.32600/huefd.439007.

Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması-Web 4.0, Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 1 (2), 58-65.

Ersöz, B ve Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri, AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 11 (42), 170-179, DOI: 10.5824/ajite.2020.03.007.x.

Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması-Web 4.0, Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi, 1 (2), 58-65.

EUREKA (1999), Annual Impact Report.

Featherstone M. (1996). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, (Çev. Küçük, M.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Fırat O. Z. ve Fırat S. Ü. (2017). Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye, Toprak İşveren Dergisi, sa.114, ss.10-23, 2017 (Hakemli Dergi).

Frankel, B. (1991). Sanayi Sonrası Ütopyalar, (Çev: Durand, K.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Fuchs, C. (2014). Digital Labour and Karl Marx, New York: Routledge.

Fukuyama, F. (2002). "Sosyal Sermaye", Türkiye Günlüğü, Sayı:71, s.31-41.

Fukuyama, F. (1998). Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması (Çev. Buğdaycı, A.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fukuyama, F. (2009b). Büyük Çözülme: İnsanın Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşması, (Çev. Avcı, Z. ve Aydemir, T. A.), İstanbul, Sabah Kitapları.

Fukuyama, F. (2010). Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum- Sosyal Sermaye: Kuram, Uygulama, Eleştiri, (Der. Şahin, M. M. ve Ünal, A. Z.), İstanbul, Değişim Yayınları.

Gencer, T. E. ve Aktan, M. C. (2021). Dijitalleşen Çağda ve Toplumda Değişen İhtiyaçlar ve Sorunlar: E-Sosyal Hizmet (Sosyal Hizmet 2.0) Gereksinimi, Journal of Society & Social Work. 2021, Vol. 32 Issue 3, p1143-1175. 33p.

Giddens, A. (1971). Capitalism and Modern Social Theory (CMST), Cambridge University Press.

Giddens, A. (1973), The Class Structure of The Advanced Socıetıes, London: Hutchınson.

Giddens, A. (1998), Modernliğin sonuçları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (1999**).** Toplumun Kuruluşu, (Çev**.** Özel, H**.),** Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, A. (1999'a). İleri Toplumların Sınıf Yapısı: Marks'ın Sınıflar Teorisi, Sonraki Teoriler ve Eleştirel Değerlendirmeler, (Çev. Baldık, Ö**.)** İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A. (2000'a). Elimizden Kaçıp Giden Dünya. (Çev. Akınhay, O.), 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Giddens, A. (2000b). Siyaset Sosyoloji ve Toplumsal Teori: Toplumsal Düşüncenin Klasik ve Çağdaş Temsilcileriyle Hesaplaşmalar, (Çev. Birkan, T.), I. Baskı, Metis Yayınları: İstanbul.

Giddens, A ve Pierson, C. (2001). Anthony Giddens'la Söyleşiler Modernliği Anlamlandırmak (Çev. Uyurkulak S. ve Sağlam, M**.),** I. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

Giddens, A (2005). Sosyal Teorinin Temel Problemleri, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Giddens, A. (2010). Mahremiyetin Dönüşümü, (Çev. Şahin, İ.), 2.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2010a). Modernliğin Sonuçları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2012). Sosyoloji. (Edit. Güzel, C**.**), 1.Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A. (2012a) Modernliğin Sonuçları, (Çev. Ersin, K.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2013'a). İklim Değişikliği Siyaseti, (Edit. Salman, G.), 1.Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Giddens, A. (2013b). Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi, (Çev. Balkız, B. ve Tatlıcan, Ü.), II. Baskı, Sentez Yayıncılık, Ankara.

Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Say Yayınları, Ankara.

Giddens, A. (2019). Modernite ve bireysel kimlik: geç modern çağda benlik ve toplum, (Çev. Tatlıcan, Ü.), Say Yayınları.

Giddens, A. (2020). Toplumun İnşası Yapılaşma Teorisinin Ana Hatları, (Çev. Tatlıcan, Ü.), Sentez Yayınları.

Gilanlıoğlu, E. ve Öze, N. (2020). Dijital Tüketim Kültürünün Hegemonyası ve Serbest Zaman, Yeni Medya Elektronik Dergisi, 4 (3), 185-202.

Gorz, A. (2011). Maddesiz: Bilgi, Değer ve Sermaye, (Çev. Ergüden, I.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göçoğlu, V. (2020). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (1), 615-628, DOI: 10.33206/mjss.538784

Görgün, B. A. (1992). Sanayi sonrası enformasyon toplumu üzerine tartışmalar, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9 (1-2), 0-0.

Grint, K. (1998), The Sociology of Work: An Introduction, **(**Çev. Bozkurt, V.), Çalışma Sosyolojisi, İstanbul: ALFA Yayınları.

Güder, M. ve Atalay, K. (2022). Devlet, Piyasa ve Toplum: Karl Polanyi ve Friedrich A. Hayek Üzerine Bir İnceleme, İzmir İktisat Dergisi, 37 (1), 135-155, DOI: 10.24988/ije.872181.

Görgün, B. A. (1992). Sanayi sonrası enformasyon toplumu üzerine tartışmalar, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9 (1-2), 0-0.

Gürbüz, İ. (2003). Avrupa Birliği ve Kütüphaneleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Gür güze, G.ve Türkoğlu, İ. (2019). Robot Sistemlerinde Kullanılan Algoritmalar, Türk Doğa ve Fen Dergisi, 8 (1), 17-31.

Güvenol, B., Gündüz, Z. ve Güler, M. E. (2021). Endüstriyel Devrimler ve Toplumsal Gelişmelerin Işığında Turizm, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (12), 204-227.

Hall, E. (1959). The Silent Language, New York: Doubleday.

Hall, E. (1963). A System for the Notation of Proxemic Behavior, American Anthropologist, 65(5): 1003–1026**.**

Hall, E. (1966). The Hidden Dimension, New York: Doubleday.

Hall, E. T. (1976). Beyond Culture, Anchor Books, New York.

Hall, E. T. (1990). ‘’The Silent Language’’, New York: Random House, New York.

Kanat, B. ve Ayyıldız Ü., N. A. (2022). COVID-19 Küresel Salgını ve Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Yansımalarını Açığa Çıkarmaya Yönelik Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27 (2), 185-213.

Kapan, K. ve Üncel, R. (2020). Gelişen Web Teknolojilerinin (Web 1.0- Web 2.0-Web 3.0) Türkiye Turizmine Etkisi, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 3 (3), 276-289.

Kara, Z. (2017). Dijital sosyoloji, Sosyoloji Divanı (Vol. 9, 9-21).

Karaçuha, E. ve Pado, G. (2018). Dijital İnovasyon Stratejisi Yönetimi, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 3 (1), 118-130 , DOI: 10.21733/ibad.370586.

Karataş, A. ve Bozkurt, K. (2022). Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Gelişmeler: Bir Nedensellik Analizi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 29 (2), 209-219, DOI: 10.18657/yonveek.1055411.

Karluk, R., (1998), "Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar", Ankara, Turhan Kitabevi.

Karmaz, E. (2018). Sosyal Bir Olgu Olarak Zaman Kavramının Dönüşümü, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, (2), 69-86. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/jscs/issue/49687/637027.

Kartarı, A. (2001). Farklılıklarla Yaşamak Kültürler arası İletişim, Ürün Yayınları.

Kantarcı, Ş. (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", Güvenlik Stratejileri Dergisi 8: 47-84.

Kaymas, S. (2016). Yeni Bağlamlarında Devam Eden Sorunlar: Dijital Kapitalizm ve Kullanıcı Emeğini Yeniden Düşünmek Üzerine, Intermedia International E-journal, 3 (5), 320-343.

Keser, H. (1991). Bilgisayarın Evrimi, Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 24 (2), 411-422, DOI: 10.1501/Egifak_0000000679.

Keskenler, M. F. & Keskenler, E. F. (2017). Geçmişten Günümüze Yapay Sinir Ağları ve Tarihçesi, Takvim-i Vekayi, 5 (2), 8-18.

Kitapcı, İ. (2019). Piyasaları Olan Toplumdan Piyasa Toplumuna: Karl Polanyi'nin Perspektifinden İktisat Sosyolojisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24 (4), 1089-1109.

Koç, A. G. (2018). Türkiye' de Sermaye Piyasaları ve Borsaların Gelişim Süreci, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 4 (9), 150-176.

Koç, R. (2022). Dijitalleşen Kültür ya da Kültürün Dijitalleşmesi: Dijital Kültür Kavramı, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 15 (38), 500-51, DOI: 10.12981/mahder.1112610.

Kozlu, D. (2009). Teknolojik Gelişmelerin Toplum ve Sanata Yansımaları, Art-e Sanat Dergisi, 2 (3), 1-14.

Köksal, Aydın (1971). "Türkçe bilişim sözleri", Bilişim Özel Sayısı, Hacettepe Ü. Elektrik Müh. Ağustos-Eylül, s:61 -68.

Köksal, T. (2021). Dijital Dünya'da 'Suretsiz Toplum', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (3), 1249-1259, DOI: 10.53487/ataunisosbil.951045.

Körpe, E. (2021). Dijital Dönüşüm ile Yeni Finans Çağı ve Gelecek Yaklaşımları, Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4 (2), 108-131, DOI: 10.52736/ubeyad.985438.

Krivy, M. (2019). Automation or Meaning? Socialism, Humanism and Cybernetics in Etarea, Architectural Histories, 7 (1), 3.

Kumar K. (2004) Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, (Çev. Küçük, M.), Dost Kitabe- Vi Yayınları, Ankara.

Kumaş, E. ve Erol, S. (2021). Endüstri 4.0'da Anahtar Teknoloji Olarak Dijital İkizler, Politeknik Dergisi, 24 (2), 691-701.

Kunz, F. M. (2006). Eski Düzenin Şampiyonu: Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşümdeki Otoriteryenizm, Liberal Düşünce Dergisi, (33), 117-122.

Künüçen, H. H.ve Samur, S. (2021). Dijital Çağın Gerçeklikleri Sanal, Artırılmış, Karma ve Genişletilmiş Gerçeklikler Üzerine Bir Değerlendirme Yeni Medya, 2021 (11), 38-62.

Lee, P.S. (1988). Communication İmperialism and Dependency: A Conceptual Carification, Gazette, 41(2), 69-83.

Lyon, D. (1997). Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi, (Çev. Hattatoğlu, D.), Sarmal Yayınevi.

Lyon, D. (2006). Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum, (Çev. Soykan, G.), Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Lilla M. (2004). İlkesiz Deha-Siyaseti Felsefeye Alet Edenler, (Çev. Ergenç, A.), Gelenek Yayınları, İstanbul.

Machlup, F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States, Princeton: Princeton University Press.

Machlup, F. (1967). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. New Jersey: Princeton Publications.

Marx, K. (2011). Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt: 1. [Elektronik Sürüm], (Çev. Selik, M. ve Satlıgan, N.), Ankara: Odak Yayınevi.

Mattelart, A. (2004). Bilgi Toplumunun Tarihi, (Çev. Altınel, H. Y.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Masuda, Y. (1990). Managing in the Information Society: Releasing Synergy Japanese Style, Basil Blackwell, Oxford, UK.

McEwan, B. (2012, Fall). Managing Boundaries in the Web 2.0 Classroom, NewDirections for Teaching & Learning, 2012 (131), 15-28.

McLuhan, M. (2001). Global Köy, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Mert, H. , Güner, M. ve Duyar, G. (2022). Dijitalleşme Sürecinin Gelişimi ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri Yönünden İstanbul İlinde SMMM'ler Üzerinde Bir Araştırma, Muhasebe ve Denetime Bakış, 22 (66), 195-218, DOI: 10.55322/mdbakis.1055937.

Nath, K., ve Iswary, R. (2015). What comes after web 3.0? web 4.0 and the future, Proceedings of the International Conference and Communication System (I3CS'15) sunulan bildiri, India: Shillong.

Nora, S. ve Minc, A. (1980). The Computerization of Society: A Report to the President of France, Cambridge MA: MIT Press.

Okan, Ö. ve Dağıtmaç, M. (2017). Dijital Haçlı Seferleri, İstanbul, Motto Yayınları.

Öksüz, M. ve Özgür, E. M. (2022). Pierre Bourdieu'yu Coğrafyaya Coğrafyayı Pierre Bourdieu'ya Yaklaştırmak, Ege Coğrafya Dergisi, 31 (2), 321-335, DOI: 10.51800/ecd.1122633.

Örs, D. D. F. ve Tetik, Y. S. (2010). Küreselleşen Dünyada Yeni Yönetim Paradigmaları: Değişim ve İletişim, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (3), 439-455.

Özaydın, A. ve Kumral, O. (2021). Dijital Yerlilerin Gözünden Dijital Okuryazarlık, Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 8 (2), 362-377, DOI: 10.51725/etad.1008850.

Özdemir, M. (2015). Ağ Toplumu ve Siyasal Hareketlilik: Ağ Toplumunda Siyasal İktidarın Konumu, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 2 (4), 127-138.

Özdemir, M. (2023). Yapı-Eylem Etkileşiminde Dijital Sosyal Ağların Yeniden Üretimi: Giddens ve Bourdieu Sosyolojisi Çerçevesinde Dijital Sosyal Ağlar Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi, 6 (1), 128-152, DOI: 10.33464/mediaj.1198931.

Özden, A. T. (2021). Dijital dünyada pazarlama iletişimi, Ankara: Detay Yayıncılık.

Özgüler, V. C. (2020). Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Lisansüstü Tezlerinin "Sosyal Politika" Bağlamında Değerlendirilmesi, Journal of Social Policy Conferences, (78), 1-45.

Özsoy, T. ve Madran, C. (2015). Ürün Ömrü Algısının Sürdürülebilir Tüketim Boyutundan Bir Analizi, Global Journal of Economics and Business Studies, 4 (7), 73-91.

Öztemel, E. (2018). Eğitimde Yeni Yönelimlerin Değerlendirilmesi ve Eğitim 4.0, Üniversite Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 25-30, DOI: 10.32329/uad.382041.

Özturan, S. ve Örgel, S. (2015). Sanal Ortamda Karşıt-Kamusal Alanlar Yaratmak: Dijital Eylemci Ağları, İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 1 (2), 85-92.

Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12), 1-12.

Öztürk, İ. ve Zeybek, B. (2021). Dijitalleşme ve Etik Sorunlar: Nesnelerin İnterneti Teknolojisini Gözetim, Gizlilik, Güvenlik Kapsamında Değerlendirme, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2021 (55), 1-15, DOI: 10.47998/ikad.932173.

Palabıyık, A. (2015). Sanayi Sonrası Kuramın Evrimi: Boris Frankel ve Fabiusçu Kuram, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4 (9), -.

Paloma, M. M. (2007). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev. Erbaş, H.), Eos Yay., Ankara.

Parlak, Z. (2004). Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (8), 95-125.

Peres, S. (2003). Tarihte Av Mevsiminin Sonu, (Çev. Çorakçı, B.), Yüzyılın Sonu (Ed. Gardies, N.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Polanyi, K. (1947). Our Obsolete Market Economy, Erişim Tarihi: 22.04.2022. https://www.ocf.berkeley.edu/~immer/polanyiobsolete.pdf.

Polanyi, K. (1986, Mayıs). Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, (Çev. Buğra, A.) İstanbul Alan Yayıncılık.

Polanyi, K. (2009). Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, (Çev. Buğra, A.), İstanbul, İletişim Yayınları.

Poloma, M. T. (1993). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Posos, D. A. E. (2021). Gençler İçin 21. Yüzyıl Becerileri ve Dijitalleşen Dünyanın Gereklilikleri: Yeni Okuryazarlıklar, Gençlik Araştırmaları Dergisi, 9 (24), 5-24 .

Ricardo, D. (2007), Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, **(**Çev. Ertan, T.), Belge Yayınları, İstanbul.

Richter, R. (2012). Sosyolojik Paradigmalar, (Çev. Doğan, N.), İstanbul, Küre Yayınları,

Ritzer, G. (2011'a) Toplumun McDonaldlaştırılması, (Çev. Kaya, S. Ş.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Ritzer, G. (2011b). Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, (Çev. Kaya, S. Ş.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Rouessau, J. J. (2010). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma, (Çev. İleri, R. N.), İstanbul, Say Yayınları.

Sadakaoğlu, M. C. ve Korkmaz, Ö. E. (2020). Geleneksel ve Dijital Kitle İletişim Araçları Bakımından 1952 ve 2008 ABD Başkanlık Seçim Kampanyaları, İnsan ve İnsan, 7 (25), 29-45. DOI: 10.29224/insanveinsan.736181.

Sağtaş, S. (2021). Endüstri 4.0'IN Dijital Pazarlamaya Etkileri, Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (1), 51-66.

Sarıtürk, M. (2022). Dijital Dönüşüm Döneminde Kamu Yönetimi ve Dijital Hükümet, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0 (42), 555-603, DOI: 10.14520/adyusbd.1198232.

Savaş, K. (1987). Bilgisayarlar ve Türk Kamu Yönteminde Kullanılması, TODAİE, Ankara, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Saygılı, S. (2013). Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Eğitimde Dönüştürücü Bir Entelektüel Olarak Öğretmenler, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Year: 2013 Number: 14, 270-281.

Schumann S. ve Dijk, J. V. (2013). The Network Society, London: Sage Publications, 2012, MedieKultur, Journal of media and Communication research, ISSN 1901-9726, 54, 189-192.

Savaş, K. (1987). Bilgisayarlar ve Türk kamu yönetiminde kullanılması, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), TODAİE, Ankara.

Sayar, K. (2016). Dijital Toplum. TRT Akademi, 1 (2), 762-775.

Schiller D (1999). Digital Capitalism, Cambridge, MA: MIT Press.

Sennett, R. (2010). Kamusal İnsanın Çöküşü, (Çev. Durak, S. ve Yılmaz, A.), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Sennett, R. (2011). Otorite, (Çev. Durand, K.), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Sennett, R (2012'a). Beraber, (Çev. Özkürapli, İ.), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Sennett, R (2012b). Karakter Aşınması, (Çev. Yıldırım, B.), İstanbul, Ayrıntı Yay.

Sennett, R. (2014). Saygı, (Çev. Bardak, Ü.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Sezen H ve Şenaras A. (2022). Dijitizasyon, Dijitalizasyon, Dijital Dönüşüm Kavramlarına İlişkin Bir Değerlendirme, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0(51), 49–59, 10.30794/pausbed.871440.

Sığın, A. (2021). Ulrich Beck ve Anthony Giddens'ın Risk Toplumu Kavramsallaştırması Işığında Sosyal Medya ve Bilginin Güvenliği ve Gizliliği İlkesi, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (24), 415-432, DOI: 10.38155/ksbd.888700.

Süer, S., Sezgin, K. ve Oral, B. (2017). Z Kuşağındaki Öğrencilerin İnternete İlişkin Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Çalışması, Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 190-203.

Tamer, H. Y. ve Övgün, B. (2020). Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75 (2), 775-803, DOI: 10.33630/ausbf.691119.

Toksarı, M. ve Susur, M. (2021). Covid-19 Salgın Sürecinde Markaların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Vaka Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 8 (1) , 41-58.

Toffler A. (1974). Şok, (Çev. Sargut**,** S.), Koridor Yayıncılık, İstanbul.

Toffler A. (1980). Üçüncü Dalga, (Çev. Yeniçeri, S.), Koridor yayıncılık, İstanbul.

Toffler A. (1984). Dünyayı Nasıl Bir gelecek Bekliyor, (Çev. Çiftkaya, M.), İstanbul, İz Yayıncılık.

Toffler A. (1992). Yeni Güçler Yeni Şoklar, (Çev. Çorakçı, B.), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Toffler A. ve Toffler H. (2006). Zenginlik Devrimi, (Çev. Yeniçeri, S.), Koridor Yayıncılık, İstanbul.

Tonta, Y. (2009). Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği, Türk Kütüphaneciliği, 23 (4), 742-768.

Toptaş, A. G. (2018). Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş, Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (1), 145-162.

Touraine, A. (2000'a) Modernliğin Eleştirisi, (Çev. Tufan, H.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Touraine A. (2000b). Demokrasi Nedir?, (Çev. Kunal, O.), İstanbul, Yapı Kredi.

Touraine, A. (2000b) Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla birlikte Yaşayabilecek Miyiz?, (Çev**.** Kunal, O.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (2008). Başka Türlü Düşünmek, İstanbul, Kırmızı Yayınları.

Trigilia, C. (2004). 'Unbalanced Growth: Why Is Economic Sociology Stronger in Theory Than in Policies?' Center for European Studies Working Paper Series, 129, 1-12.

Tuncay, S. (2002). İnsan Davranışlarının Ekolojik Sisteme Etkilerinin Çevre Psikolojisiyle Örtüştürülmesi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (7), 155-168 .

Tunç, D. T. ve Demir, E. E. (2019). Enformasyon Çağında Türkiye, Bulletin of Economic Theory and Analysis, 4 (1), 67-83. DOI: 10.25229/beta.561523.

Turan, V. (2017). Karl Marx'ta Bölüşüm, Politik Ekonomik Kuram, 1 (2), 143-167, DOI: 10.30586/pek.349643.

Turğut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar, Medeniyet ve Toplum Dergisi, 1 (1), 93-117.

Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence, Mind (49), 433-460.

Uçkaç, A. (2019). Neoliberalizm ve Küreselleşmenin Eğitim Üzerindeki Etkisi, Mülkiye Dergisi 43 (4), 785-809.

Ulagay, O. (1999); Qui Vadis?, Doğan Kitap.

Ünal, A. ve Kılınç, İ. (2020). Yapay Zekâ İşletme Yönetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 6 (1), 51-78.

Wallerstein, I. ve Calhoun, C. G. (2014**).** Kapitalizmin Geleceği Var mı?, (Çev. Doğan, B. O.), Metis Yayınları, İstanbul.

Web 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0'ın Tarihi (2021). (Çev. Yılmaz, Ö.), Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 8 (2), 351-359.

Webster, F. (2006). Theories of the Information Society, Third Edition, New York: Routledge.

Yalvaç, M. (2000). Kütüphane ve Bilgi Merkezlerinde Sistem Analizinin Önemi ve Uygulanabilirliği Bir Örnek İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Bağlı Birimlere Yayın Sağlama Alt Sisteminde Sistem Analizi Uygulaması, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 7 (2).

Yengin, D., (2015), Yeni Medyanın Olanakları: Semantik Web, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, Sayı 5(1), 44-53.

Yengin, D. (2019). Teknoloji Bağımlılığı Olarak Dijital Bağımlılık, Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 9 (2), 130-144.

Yeşilorman, M. ve Koç, F. (2014). Bilgi Toplumunun Teknolojik Temelleri Üzerine Eleştirel Bir Bakış, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (1), 117-133, DOI: 10.18069/fusbed.72486.

Yıldırım, E. (1999). Anthony Giddens'ın Yapılanma Teorisi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 25-44.

Yıldız Ö., (2019). II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış (An Overview of World War II);,Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 12.

Yıldız, T. M. ve Tonga, M. (2022). Endüstri 4.0'a Genel Bir Bakış: Sanayinin Geleceği, G.Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 6 (6), 40-60.

Yılmaz, B. (1998). Bilgi Toplumu Eleştirel Bir Yaklaşım, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı:1,

Yılmaz, B. (2001). Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri ve Türkiye'de Halk Kütüphaneleri Niceliksel Bir Karşılaştırma, Türk Kütüphaneciliği, 15:4, 2001.

Yılmaz, B. (2002). Avrupa Birliği sürecinde PULMAN projesi ve Türk halk kütüphaneleri oluşum raporu.

Yılmaz, Ö. (2021). WEB 1.0, 2.0, 3.0 ve 4.0'ın Tarihi, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 8 (2), 351-359.

Yiğit, A. E. (2020). "Çağdaş Sosyoloji Kuramları (Klasik geleneğin iyileştirilmesi)", Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 / 1, 82-87.

Yontar, A. (1993). Bilgi Çağı ve Türkiye'deki Bilgi Hizmetlerinin Planlanması Kavramsal Bir Yaklaşım, Baysal, J. A.**, (**Haz**.** Keseroğlu, H. S.), İstanbul, Yapı Tasarım Üretim; İst. Ünv. Ed. Fak. Kütüphanecilik Bölümü, 1993, 1.

Yorulmaz, M. (2013). Avrupa Birliği Dil Politikaları Ekseninde Çokdillilik Uygulamaları ve Karşılaşılan Dil Sorunu, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (5) , - .

Zıllıoğlu, M. (2003). İletişim, Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Url-1 < https://www.ab.gov.tr>, erişim tarihi 02.06.2022.

Url-2 < https://arpanet.com.tr>, erişim tarihi 23.06.2022.

Url-3 <https://www.btk.gov.tr>, erişim tarihi 21.06.2022.

Url-4 <https://cbddo.gov.tr>, erişim tarihi 28.05.2023.

Url-5< http://www.delos.info>, erişim tarihi 18.10.2022.

Url-6< (https://eureka.org.tr>, erişim tarihi 14.10.2022.

Url-7<https://european-union.europa.eu>, erişim tarihi 20.09.2022.

Url-8< https://www.gmka.gov.tr>, erişim tarihi 01.03.2023.

Url-9< (https://www.ikv.org.tr>, erişim tarihi 11.03.2023.

Url-10-<https://kamu.turkiye.gov.tr>, erişim tarihi 18.05.2022.

Url-11<https://www.kgm.gov.tr>, erişim tarihi 12.05.2022.

Url-12< https://www.mahfiegilmez.com>, erişim tarihi 21.06.2023

Url-13< https://www.meb.gov.tr>, erişim tarihi 19.05.2022.

Url-14<http://mobilkod.eba.gov.tr>, erişim tarihi 16.06.2022

Url-15 <https://www.oecd.org>, erişim tarihi 05.06.2023.

Url-16<https://recrodigital.com>, erişim tarihi 16.08.2022.

Url-17<https://research-and-innovation.ec.europa.eu>, erişim tarihi 12.08.2022.

Url-18<https://www.resmigazete.gov.tr>, erişim tarihi 02.06.2022.

Url-19<https://www.sanayi.gov.tr>, erişim tarihi 14.12.2022.

Url-20< https://ticaret.gov.tr >, erişim tarihi 07.05.2022.

Url-21 < https://data.tuik.gov.tr >, erişim tarihi 09.06.2023.

Url-22< https://www.tubitak.gov.tr>, erişim tarihi 11.04.2022.

Url-23<https://www.undp.org>, erişim tarihi 11.09.2022.

Url-24< https://www.york.ac.uk>, erişim tarihi 24.05.2022.